

TARTALOM

A magyar líra az ezredfordulón

Gyökerek és mesterek

A költői pályakezdés

A nagy évtized: nyolcvanas évek

A prózaíró

A kelet-közép-európai zónaid

Költő a rendszerváltozás éveiben

Az esszéíró

Nagy Gáspár költői világképe

Rövid életrajz

Nagy Gáspár művei

Válogatott irodalom Nagy Gáspár munkásságáról

A MAGYAR LÍRA AZ EZREDFORDULÓN

A magyar irodalomban a költészetnek kitüntetett szerep jutott. A költészetet az irodalomtörténet hosszú időn keresztül a magyarság egzisztenciális problémáinak tekintette. Ezt a minősítést az motiválta, hogy a magyar irodalomban a személyiség létkérdései természetes módon kapcsolódtak össze a nemzeti közösség sorskérdéseivel.

A költő természetesen vett részt közösségének sorsában: A művészet autonómiája azt jelentette számára, hogy a nem korlátozza művészi kifejezésének területét, szembesül az emberlét kérdéseivel.

Irodalmunk történetének tanúsága szerint semmiféle előre elrendelt esztétikai értékkülönbséget nem tehetünk a művek között tematikai alapon. A két világháború közötti költészetünk gazdagságát éppen az mutatja leginkább, hogy szemléleti és tematikai jellege szerint sokrétű, színei, értékei kiegészítik egymást.

Az irányzatok, szemléletmódok sokféleségének a világháború utáni folytonosságát az úgynevezett fordulat éve egy csapásra megszakította. Az ötvenes évek elején a publikált magyar költészet soha nem tapasztalt tematikus egyhangúságba vészett. Remekművek azonban készültek a publikálás reménye nélkül is, másrészt pedig a nyilvánosság pillanatnyi lehetőségeit is felhasználta arra az irodalom, hogy tágítsa a leszorított szemhatárt.

Bár a forradalom után a hatalom harmonizáló prése újra mélyre nyomta az irodalmat, annak sokszínű kibontakozását megakadályozni már csak időlegesen tudta. A hatvanas évek közepére-végére költészetünk újra sokszínűvé és gazdaggá vált, irodalomtörténeti mértékkel mérve is érvényes művek sorát alkotta meg. Ezt a költészetet már semmiképpen sem lehetett besorolni a szocialista irodalom címkéje alá. Az irodalom ideológusai is kénytelenek voltak elismerni a különböző szemléleti irányok létezését. A szocialista irodalom helyett a szocializmus korának irodalmáról beszéltek.

Költészetünk legjobb darabjai az ötvenes és hatvanas években már pusztán létükkel is leleplezték az erkölcsöt és szellemet föld alá nyomó diktatúrát. Az ötvenes-hatvanas évek nagy verseiben hatalmas szellemi-erkölcsi-művészi energiák teremtettek szuverén világokat. Ezek a világok tisztaságukkal, tágasságukkal, hitelességükkel, szemléleti gazdagságukkal, ítélkezésük bátorságával éppúgy hatottak, mint esztétikai értékeikkel, beszédmódjuk, nyelvük és struktúrájuk szuverenitásával.

A társadalmi léttel közvetlenebb kapcsolatban álló költők számára az 1956-os forradalom leverése különösen kegyetlen próbát jelentett. Még mélyebben kellett szembesülniük a személyiséget ért ellentétes erő hatásával.

Az ötvenes-hatvanas évek magyar lírájának legjobb darabjai azt tanúsítják, hogy a költői személyiség ekkor még határozott véleményt fogalmazott meg a világról és önnön létszituációjáról egyaránt. A művészi koncentrációt nem naiv illúziók motiválták, hanem a minden emberrel való szembesülés bátorsága.

A költői beszédmódok négy fő iránya teljessé vált ekkor a magyar irodalomban: a szemléletes-vallomásos tárgyias, az elvont tárgyias, a látomásos-metaforikus és az alakváltoztató vagy próteuszi.¹ Az avantgárd jelleg kísérleteknek nem volt létlehetőségük ekkor Magyarországon. Bázisukról, a párizsi Magyar Műhely és az újvidéki Új Szimposionból csak a hetvenes években adhattak ösztönzéseket a magyar líra szemléletváltásához.

Az Illyés Gyula, Nagy László és Juhász Ferenc, Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes, illetve Weöres Sándor nevével jelezhet szemléleti irányok különféle belső (és részben világirodalmi) hagyományokhoz kapcsolódtak. Mindegyik szemléleti irány jelentős belső gazdagodásra is képes volt a hatvanas-hetvenes évek fordulóján.

Az ötvenes-hatvanas-hetvenes években induló költők legtöbbször pályakezdekéskor eme szemléleti irányok valamelyikéhez kötődtek, s aztán sokszor ezek együttes hasznosításával, szintetizálásával vagy egymás utáni kipróbálásával valamint különféle magyar- és világirodalmi szemléleti ösztönzések hasznosításával alakította ki a saját költői világát, szemléletmódját.

Ez a folyamat azonban korántsem problémátlanul zajlott. Erőteljes szemléleti váltás, kihívás ösztönözte és részben bénította is.

A hetvenes évek folyamán kibontakozott "paradigmaváltás", "nyelvi fordulat" háttérben okként 1968 kiábrándulást, csalódást, keserűséget okozó eseménysora nevezhető meg, közvetlen irodalmi ösztönzőjeként pedig a nyelv és a valóság viszonyát újraértelmező nyelvkritikai szemlélet, valamint a személyiségválságtól motivált nyugat-európai és amerikai költészet hatásának beáramlása említhető.

A költői világképek korábbi szerves, bartóki mintát követő építkezésével, új egyetemesség igényével szemben a hetvenes években olyan új beszédmód alakul ki a magyar lírában, amelyeknek a költői személyiség integritásába és a nyelvi kifejezés valóságvonatkozásaiba vetett kétely a motiválója. Olyan poétikai eljárások sorra kerültek fel, amelyek sorra megkérdőjelezik, elbizonytalanítják, ironizálják, depoetizálják az addigi költői

¹. Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete más felosztást ad a lírai nyelv változatai szerint: vallomásos és "kollektív" személyesség, személytelenítés és hermetizmus, a szerepekre bomló én költészete, az esztéta klasszicizmus hagyományvonala. V.ö.: K.Sz.E.: *A magyar irodalom története 1945-1991*. Argumentum Kiadó. Bp. 1993. 44-71.

beszédmodot. Megszüntetik a lírai ének, mint "jelentéstani-poétikai centrumnak"² a státusát a versben és felszámolják a nyelv rendszerszer m ködését. "A szubjektum elveszti önidentitását, egységét és felettes szerepét, a nyelv pluralitásában, univerzalitásában és ellen rizhetetlenségében fogható, illetve nem fogható fel, a történelem szintén plurális, dinamikus, tehát szintén megragadhatatlan "jelentés " konstrukcióvá válik: nagyon leegyszer sítve ezek azok a paraméterek, amelyek egy lehetséges posztmodern episztémé szabályait jellemzik, és a kor irodalmának "eszmetörténeti" kontextusául szolgálnak."³

Az új kritika hamar kanonizálta az irodalom új irányát, kihirdette a modernség utolsó horizontjának a lezárulását, az új, posztmodern korszak kezdetét. Ezt a váltást visszafordíthatatlannak min sítette, különös örömmel, buzgalommal végezte el a korábbi periódus alkotóinak trónfosztását. Különösen azokat róttta meg, akiknek a m veiben létük természetes kifejez déseként, megnyilatkozásaként a közösség gondja is megszólalt. Úgy min sítette ket vátesznek, romantikusnak, képviseletinek, közösségmániásnak, a "nagy elbeszélés" megszállottainak, ködev metaforásnak, népiesnek, mintha az új értékek befogadásához a régiék megsemmisítésére volna szükség, s mintha Illyés vagy Nagy László romantikus álmok váteszi képvisel i lettek volna, nem pedig koruk és az emberlét állapotának nagy formátumú és kritikus megítél i.

Az a szemléletváltozás, amelyik a hetvenes években els sorban Tandori Dezs , Petri György, Oravecz Imre, Tolnai Ottó, majd kés bb Kukorelly Endre, Kovács András Ferenc és mások m veiben kibontakozott, szembet n en átalakította az ezredvégi magyar költészetet. Egyrészt önértékeivel, tehát az általa hozott új beszédmóddal, másrészt pedig azzal a termékenyít kihívással, amellyel a t le eltér szemlélet költ i pályák alakulását segítette. Az ugyanis kétségtelen, hogy az általuk hozott új, vagy kreatívan felújított beszédmód hatása szinte az egész ezredvégi magyar költészetten megfigyelhet . Ha másképpen nem, akkor az ellentétes költ i magatartás kialakítása, a vele való folyamatos vita, párbeszéd révén.

Ha ennek a sokat emlegetett "líratörténeti fordulat"-nak a meghatározó egyéniségeire vetünk futó pillantást, kit nük, hogy egymástól természetesen alapvet en különböz karakter költ k k. Olyan er sen különböznek egymástól poétikai és világszemléleti értelemben egyaránt, hogy a kritika által kialakított összesít elméleti kánont tulajdonképpen egyikük sem igazolja maradéktalanul.

Tandori Dezs depoetizálta el ször a magyar költészetet. emelte be "a magyar költészeti kánonba az irodalom szövegesítését, a konkrét költészetet és az új szenzibilitás

². V.ö. Kulcsár Szabó Ern i.m. 170.

³. Kulcsár-Szabó Zoltán: Oravecz Imre. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 1996. 18-19.

attit djeit, a 'privátlíráat'.⁴ Verseiben "a dolgokhoz való hozzáférhet ség szemantikai viszonylagossága már csak olyan identitást tesz lehet vé, amely pusztán valamely jelentés nélküli állapotban van meg. A jelentésnélküliség lírai fenomenológiája viszont a dolgok egyenérték felcserélhet ségébe torkollik, azaz, a behelyettesítéseknek nem lesz értékvonzatuk".⁵ Verseiben maga a költészet státusa kap kérd jelet. Ez a kétely alakítja poétikáját. A versnyelv olykor csupa alany és állítmány nélküli viszonzszóból áll, befejezetlen, rejtélyes, többértelm , behelyettesíthet vagy teljesen jelentéktelen dolgokat részletez.

Petri György költészetében egyetlen bizonyosság a hiány. Világhiány, személyiséghiány. A lét egységes szemlélhet ségnek hiánya szervezi verseit. Az élet apró eseményei jelennek meg költészetében összekapcsolva az élmények nagyfokú redukciójával. Minden versbe kerül élményt groteszk-ironikus módon leleplez, bizonyítja értelmetlenségét, ürességét. A legapróbb dolgok kiüresedése a lét általános ürességét dokumentálja. "Petri költészetében a homogén személyiség éppúgy elveszti evidenciaértékét, mint a költ i közlés, a lírai beszéd maga - a világkép centrumában kétségkívül az evidenciahiány áll."⁶A költ i személyiség a jelentéktelen dolgok redukált rögzítésére korlátozza magát, létét folyamatosan kétségbe vonja, profanizálja, csömörrel, undorral telíti. Így alkot negatív ön- és korképet, ön- és korítéletet is.

Oravecz Imre költészetének legf bb jellemz je a lírai én állandó változása: el bb minden szubjektív elemet, mindenféle küls vonatkozást kirekeszt a versb l. Majd az "elemi megnevezések funkciójára korlátozza" a lírai beszédet a hopi-versekben, a nyolcvanas évek második felében pedig közvetlen személyességgel szólal meg, de olyan emlékezés-monológban, mely meg is kérd jelezi a költ i szubjektum identitását. A *Halászóember* cím kötetében pedig a gyermekkor emlékeinek leíró hangnem , aprólékos megidézésével "epizált líranyelv" révén alkotja meg a személyiség gyermekkori, mítoszi el idejét. Így teremt saját szuverén eszközeivel, érzelemmentes, pontos leírásaival, személytelen poétikájával bens ségesen személyes, identitásér sít világot.⁷ A *Halászóember* a világ illékony elemei mögött meg rzött értékek gazdag számbavétele.⁸

A Tandorival induló depoetizáló lírai vonulatnak bizonyos értelemben közvetlen el zményei voltak a jugoszláviai Új Symposion hatvanas évek elején induló els

⁴. Kulcsár-Szabó Zoltán i.m. 43.

⁵. Kulcsár Szabó Ern i.m. 140.

⁶. Keresztury Tibor: Petri György. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 1998. 24.

⁷. V.ö.: Kulcsár-Szabó Zoltán i.m. 159-171.

nemzedékének, fként Tolnai Ottónak és Domonkos Istvánnak a neoavantgárd ösztönzés depoetizáló kísérletei. k is olyan "negatív esztétikát" alkottak, amelyben a hagyományos irodalom csak irónia tárgya lehetett, "áthúzott" és "homorú" verseikben gyakran maga a versírás illetve annak lehetetlensége vált témává.

Kukorelly Endre költészetét pozitív hangsúlyokkal jellemezte a kritika az irónia, az alulstilizáltság, töredezettség, pongyolaság, szabálytalanság, hibásság, él beszédszer ség, köznapiság, nyelvi minimalizmus, irodalmon inneni fogalmazásmód, a roncsolt mondatok, elbizonytalanítás, a "közhely transzfigurációja" és az önmagát állandóan javítgató mondatf zés - Radnóti Sándor találó kifejezésével - a "tautológia retorikája" alapján.⁹

Kovács András Ferenc bravúros formaérzékr l tanúskodó posztmodern nyitottsággal és polifóniával alkot állandóan változó nyelvi világot. A maszkok, szerepek, imitációk, m formák, hangnemek számtalan történeti és új stílusvariációját teremti meg. Poétikai világa a kulturális emlékezet újraírásának költészeti kísérlete.¹⁰ Dialógusba lép a magyar és az európai költészeti hagyomány egymástól mer ben idegen alkotóinak m veivel. Úgy írja át a költészettörténet ismert és ismeretlen m veit, hogy a különböz korok költ i egymással is párbeszédbe kerülnek. Alakítják, módosítják, cáfolják egymást. Versei gyakran palimpszesztusok vagy palinódiák, föléírások vagy visszaéneklések, visszavonások. Verseinek leny göz artisztikuma, a kulturális hagyomány számtalan formájának újjáélesztése groteszk, ironikus, játékos szembesülés is a posztmodern kor formátlanság-kultuszával.

Az új költészet kiemelked alakjaiként itt említett költ k mindegyike hozott figyelemreméltó értéket a magyar irodalomba. A mellettük említhet vagy nyomukba lép , egy-egy szemléleti elemüket továbbviv lírikusok száma is igen nagy, hiszen a fiatalabb nemzedék jó része szinte problémátlanul kapcsolódott hozzájuk.

Az ezredvégi magyar költészet sokak által meghatározónak ítélt vonulata a depoetizálás, szerepnélküliség, alulstilizálás, profanizálás, ironikus imitáció, többértelm nyelvjáték, nyelvroncsolás fogalmaival jellemezhet . Ez a költészet fölszámolta a lírai én integritását, szuverenitását. Ezzel párhuzamosan az új irodalomnak - Balassa Péter szavaival

⁸. V.ö.: Márkus Béla: "... csak szétnézni meg elbúcsúzni". *Oravecz Imre: Halászóember*. In: M. B.: Nem dolgunk feledni. Kráter M hely Egyesület. Pomáz. 2000. 36-53.

⁹. V.ö.: Farkas Zsolt: *Kukorelly Endre*. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 1996. 35-60.

¹⁰. V.ö.: Kulcsár Szabó Ern : *Poesis memoriae*. In: K.Sz.E.: *Az új kritika dilemmái. Az irodalomértés helyzete az ezredvégen*. Balassi Kiadó. Bp. 1994. 166.

az "ügynélkülisége" lett "az üdvössége"¹¹. Beszédmódja pedig a nyelvi önreferencia, a hangsúlyozott fikcionalitás, az úgynevezett valóságvonatkozású jelentés kiiktatása.

Mindez valóban újdonság a magyar irodalomban. Nyugati világirodalmi minták is er sen segítettek érvényre jutását, a kritika pedig szinte kizárólagos érvénnyel kanonizálta ezt az új irodalmat. Az újdonságot eleve értéknek tekintette, s nem vette számba - vagy természetesnek és üdvözlendőnek tekintette, értéknek min sítette - az új poétika túlhajtásaiból származó negatív következményeket.

Mindenekel tt azt, hogy a szerepnélküliség abszolutizálása, a jelentésképzés széls séges elbizonytalanítása, a költ i én teljes trónfosztása, a nyelvroncsolás és nyelvjáték túlhajtása, a valóságvonatkozások ünnepelet kiiktatása leszállította a költészet értelmét a társadalom tudatában.

Az eltökélt redukció ugyanis elszegényítette a költ i világképeket, a költ i személyiség korábbi gazdag intellektuális, morális és érzelmi tartományai helyére sok esetben egy elméleti teória igazolására szánt jelentéktelenségeket állított. A jelentés folytonos dekonstruálása igazolhatott egy teóriát, de érdektelenné is tette a költészetet.

A nyelvi rendszer széttörése megkérd jelezte a jelentéss rítés több évezredes nyelvi eszközét, a távoli jelentésmez ket új értelemmel összekapcsoló metaforát. A hétköznapi beszéd szintjére redukált versnyelv szinte megfosztotta a verset jelent ségét l.

A "nyelvi megel zöttség" teóriájának divata szám zte a költészetb l a referencialitást, az életvonatkozás szempontját, pedig a teremtett világ, a költ i világ fiktivitása egyáltalán nem zárja ki annak lehetséges életvonatkozásait.

Az úgynevezett "nyelvi fordulat" azzal is együtt járt, hogy a nyelv a versekben szinte önm köd vé vált, sok esetben saját öngerjesztésének esett áldozatul. A teoretikusan megindokolt variációs önismétlések,¹² a "tautológia poétikája",¹³ a vers szétírása, az alulretorizáltság, a disszemináció teóriája, a jelentésmentesség eltökélt szándéka mind-mind olyan redukálása is a költ i nyelv lehet ségeinek, melyek éppoly súlyos kételyeket is fölvetnek, mint a nyelvi játékokban, kevert nyelvekben és szerepekben láthatatlanná, megfoghatatlanná váló, decentralizált lírai személyiség abszolutizálása.

¹¹ Balassa Péter: Észjárás és forma. In: B. P.: A színeváltozás. Szépirodalmi Kiadó. Budapest, 1982. 212.

¹² V.ö.: Tarján Tamás: Utolszor...? Alföld, 2000. 86.

¹² Radnóti Sándort idézi Farkas Zsolt i.m. 60.

¹² Kulcsár-Szabó Zoltán i.m. 31.

¹² Radnóti Sándort idézi Farkas Zsolt i.m. 60.

¹² Kulcsár-Szabó Zoltán i.m. 31.

¹² Parti Nagy Lajost idézi Farkas Zsolt i.m. 39.

¹³ Radnóti Sándort idézi Farkas Zsolt i.m. 60.

Mert mindaz, ami elméletileg, filozófiailag esetleg cáfolhatatlan, nem feltétlenül termékeny ösztönz je a költészetnek. Ha az "esztétikai szféra nem különül el a másfajta közlésformáktól"¹⁴, akkor a saját létét kérd jelezi-e meg.

Persze ami redukciónak látszik, az adott esetben "többszörösen bonyolult irodalmi játéknak egy szabálya"¹⁵ is lehet. A szerepvers pedig a kreatív m vérszi alkotásnak szinte kimeríthetetlen lehet séget ad ma is. Csupán a divatjelleg kizárólagossághoz illesztek kérd jelet.

A személyiség ma bármennyire is feloldhatatlanul ellentétes és kusza létszituációban találja magát, mégiscsak igyekszik fölépíteni, meg rizni önmagát. Az egyéniség megteremtéséhez ma is hozzátartozik a bels folytonosság, az ellentétes, a beláthatatlanul kusza kihívások valamiféle megoldására, áttekintésére irányuló szándék. A szellem ma is "rendez nyugtalanság".¹⁶ Az ihlet pedig anyaggy z tiszta akarat, „szemléletileg teljes valóságnyivá növeli a kiválasztott valóságelemeket”¹⁷, a szellemi, erkölcsi, érzelmi és formáló er k olyan koncentrációja, mely a mindennapi beszédnél sokkal jelentésesebb, gazdagabb értelm m alkotás létrehozására teszi alkalmassá a személyiséget. A személyiség - bár esetleg úgy tudja, hogy a világ felfoghatatlan és decentralizált - a maga számára, a maga horizontját mégis igyekszik áttekinteni, felfogni. És ennek érdekében ma is hatalmas szellemi, erkölcsi, érzelmi energiákat mozgósít. Ez a törekvése semmiképpen nem kevesebb, mint a teoretikusan körülbástyázott minimalizmus vagy az abszolutizált kétely.

A költ i megszólalás alapesztusának módosítása és megkérd jelezése, profanizálása, minimalizálása szinte természetes módon vonta maga után a magyar költészet hagyományának megkérd jelezését, lefokozását is. Ez pedig a magyarság szellemi állapota szempontjából súlyos veszteség. Ugyanis nem arról van szó, hogy talmi értékeket vont kétségbe a "nyelvi fordulat"-tal kreált új poétika, hanem arról, hogy a magyar kultúra kiemelked értékei váltak lebecsülés tárgyává egy-egy abszolutizált szempont alapján. A szellemi élet alászáll, ha semmibe veszi a kultúra klasszikus értékeit.

Az ezredvégi kanonináció oly kizárólagosan összpontosította figyelmét a "nyelvi fordulat"-tal megjelen újdonságokra, hogy méltatlanul mell zte azokat költ ket, azokat a

¹⁴. Kulcsár-Szabó Zoltán i.m. 31.

¹⁵. Parti Nagy Lajost idézi Farkas Zsolt i.m. 39.

¹⁶. A Vigilia beszélgetése Németh Lászlóval. In: „A szellem: rendez nyugtalanság”. Beszélgetések Németh Lászlóval. A kötetet összeállította és az el szót írta Monostori Imre. Argumentum Kiadó. Budapest, 1992. 267.

¹⁷. József Attila: Irodalom és szocializmus. M vészetbölcseleti alapelemek. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1967. 117.

lírai beszédmódokat, akik és amelyek nem a korábbi hagyományokkal való gyökeres szakítás, hanem a hagyományok továbbvívése, átformálása, megújítása révén alkottak értékes műveket.

Ezeknek az értékeknek a komolyabb számbavételét maga az irodalom is sürget feladatává teszi az irodalomtörténetnek és kritikának. A "nyelvi fordulat" látványos hozománya ugyanis igen hamar megszokottá és sok esetben unalmassá, vagy pillanatnyi hatásúvá vált. Az "új szenzibilitás viszonylag gyorsan, a 80-as évek elejére elvesztette poétikai meglepetésértékét, automatizálódott és átadta a helyét az artisztikus lírai tradíció újraélesztésének"¹⁸. Még a legmerészebb újítók is "klasszicizálódnak".

Ez a "klasszicizálódás" persze magába foglalja már a "nyelvi fordulat" továbbvívhet értékeit. Nem pusztán visszahajlás egy korábbi állapothoz, hanem szintetizáló új minőségek létrehozása. Másrészt viszont megerősítése mai irodalmunk ama másik nagy vonulatának, amelyik közvetlenebbül építkezik a hagyomány és újítás egymást feltételező ihletéből, az új elemeket gazdagabb hagyomány törzsébe oltja.

A kanonizált "nyelvkritikai" törekvésekkel párhuzamosan más, nem kevésbé hiteles, nem kevésbé autentikus szemléleti irányok is teremtettek amazokkal legalábbis egyenrangú esztétikai értéket, maradandó és korszerű költészetet.

A hagyományokhoz való viszonyunknak csak egyik lehetősége a szakítás, a másik, nem kevésbé értékes, nem kevésbé termékeny módja az átalakító, megújító továbbvívés. Az ezredvégi magyar líra éppen azért különlegesen sokszínű, mert a "nyelvi fordulat"-ot hozónak, "paradigmaváltó"-nak minősített szemléleti irányok mellett gazdag a hagyományokat megújítva, átalakítva továbbvívő líra színeképe is.

Az újhordas hagyományt viszi tovább Rába György, Vasadi Péter, Takács Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa költészete.

Orbán Ottó pedig különleges, líratörténeti érvényű egyéni szintézist teremtett: "az alapvetően modernista retorizáltság metaforikus szerkezetét mind visszavonhatatlanabban nyitja fel a köznyelvi, élő beszédi intonáció, az ironikus ellentétezésnek olyan formája alakul ki Orbán költészetében, amely nem az értékrend megsemmisítésére, hanem hiteles továbbvívésére irányul (...) az önironikus alulstilizáltság nem érvényteleníti a lírai beszéd rejtett méltóságát, ugyanakkor a hangnem emelkedettsége sem zárja ki önmagának megkérdőjelezhetőségét".¹⁹ Orbán Ottó költészete egyaránt nyitott a régi és az új beszédmód felé, "egyiket sem kényszeríti világtelmezés elveinek feladására".²⁰ Költészetében az értékek

¹⁸. Kulcsár-Szabó Zoltán i.m. 32.

¹⁹. Kulcsár Szabó Ernő i.m. 138.

²⁰. ua. 139.

megbecsülése és veszendő sége a racionális elme ironikus felülemelkedettségének és a megrendült ember szomorúságának különleges egységében nyilatkozik meg.

A Petőfi-Arany, majd Illyés Gyula ösztönzéseit belső szemléleti hátséggel, de nagyív metamorfózisok során továbbvivő Kányádi Sándor költészetében az elmúlással, székebb közösségének kiszolgáltatottságával szembesülő lírai én az irónia, önirónia, nyelvi-szemléleti játék és a mély tragikum olyan különleges ötvözetét teremtette meg, melyben a kétségbeesésben is derű és erő sugárzik. Hasznosítja a posztmodern poétika számtalan régi és új elemét, az intertextuális játékot éppúgy, mint a "tautológia retorikáját", a variációs ismétléseket, a műfajok transzformációját, az elbizonytalanítás rafinált módszereit, a "radikális archaizmust". Költői személyiségét az ezredvégi lét krónikásaként, a tárgyias bemutatást és a transzcendens titkokat is faggató érzékenységet társítva formálta meg.

Csoóri Sándor költészetének irodalomtörténeti érdeme, hogy a Nagy László és Juhász Ferenc költészetében klasszikus értékeket termelő látomásos-metaforikus költői látásmódot az új időkényszerítéshitelei szerint újíttotta meg. Metamorfózisok során alakította ki a jellegzetes Csoóri-hangot. Ez a sokrétegű, gazdag képvilágú, érzékletes közvetlenséget és szürrealisztikus asszociációkat együtt mozgató, a természetet és a kozmoszt az emberi ügyek részévé és jelképévé avató, dallamával és képvilágával nyugtalanságot és belső bizonyosságot egyszerre sugalló vers valóban "a világ érzéki metaforája"²¹: titok és felfedezés, áhítat és harag, "odaadás és elítélés"²² egyszerre. A szürrealizmuson is iskolázott költő látszólag váratlanul halmozza egymás mellé a távoli képzeteket, szavakat, de éppen a rejtett vonatkozások teszik sűrűvé, érzelmileg telítetté verseit. Lírai személyiségét egyszerre izgatja a társadalmi és az ontológiai élmény.

Tótszér Árpád költői útja az Illyés-i, Nagy László-i ösztönzésektől indulva folytonos változásban, keresésben, olykor végleteket is megjárva vezetett el egy sajátos szintézishez, a "közép-európaiság" általában a köztes lét jellemzőit magába építő "Mittel-költészet"²³-hez. Ágh István hagyományújító költészete "úgy rajzolja elénk az egykori létközösségétől megfosztott személyiség érzelmi-szellemi tapasztalatvilágát, hogy rajta keresztül a modern individualitás metafizikai helyzetét is érintő következtetésekig tud eljutni.²⁴ Utassy József újabb költészetének sajátos metamorfózisát az jellemzi, hogy "a tömör kisforma egyéni változatainak kereteiben önnön vázára meztelenítette a díszít elemeitől megfosztott

²¹ . Csoóri Sándor: A világ érzéki metaforája. In: Cs. S.: Tenger és diólevél. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961-1994. I. 258.

²² . Csoóri Sándor: Odaadás és elítélés. uo. 201.

²³ . Pécsi Györgyi: Tótszér Árpád. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 1995. 8.

²⁴ . Kulcsár Szabó Ernő i.m. 129.

nyelvhasználat redukált alakzatait, egyfajta köznapias, már-már kopáran alulstilizált beszédmód felől idézve föl a megrozott vallomásosság tragikus színezet megemeltségének, hajdani dignitásának emlékezetét".²⁵ Zalán Tibor avantgárd elkötelezettséget nagyfokú érzékenységgel társító költészetének termékeny metamorfózisai, Lászlóffy Aladár avantgárd örökséget rejtve, közügyekkel telített "új klasszicizmusa", Gál Sándor létfilozófiai számvetéssé tisztuló természetlírája, Buda Ferenc kevés szavú, de annál súlyosabb látéletei, a korán elhunyt Baka István drámai látomásai, Borbély Szilárd érzékletesen pontos lét-helyzetképei - csak jelzések a mai magyar költészet értékeiből és változatosságából.

E gazdag színekben az egyik legértékesebb és legkarakteresebb életmű a Nagy Gáspáré. Hatalmas klasszikus költészeti hagyományt újít meg, sokféle kortárs-ösztönzést fogad be és formál a sajátjává. Költői útja bizonyosság arra, hogy a mai világ kihívásaival szembenézve is építhet organikus költői életműt, megrizhet a költői személyiség épsége és tisztasága.

Költészetének jellegét a tragikum és irónia, a megrendültség és az ítéletes játék különleges, egyensúlytartó szintézise határozza meg. Csendes szavú, pontos verseiben kérlelhetetlen szigorúsággal vizsgálja a személyiség ontológiai kérdéseit és a magyar ezredforduló magatartás-eseményeit egyaránt. Kor- és létanalízisét sokszor játékosan, a posztmodern számos elemét is kamatoztatva végzi. Egyéni karakter, távoli világokat ironikusan, leleplezően társító szóösszetételei, gazdag jelentés, "holtsúlyos" intertextuális "játékai", tömör imperatívuszai és axiómái személyiségmegtartó szellemi-erkölcsi erőt sugároznak. Történelmi és etikai érzékenysége, világképének, költői nyelvének sokrétű gazdagsága, költői személyiségének belső biztonsága különleges színe a magyar költészetnek. Külön sajátos értékművészetének a folyamatos cselekvő történelmi jelenlét, az emberi sors és benne a mi világunk alakulásának éber figyelése és megítélése.

²⁵. Keresztury Tibor: Az öntudat rehabilitálása. Alföld, 2000. 46.

GYÖKEREK ÉS MESTEREK

Nagy Gáspár mélyen vallásos paraszti családba született - viszonylag idős szülők gyermekeként - 1949. május 4-én a Vas megyei Bérbaltaváron. A hagyományok szerint szülőfalujának neve abból ered, hogy a Keszeg alá vonuló Szulejmán szultánt a falu baltával várta. Ebben a faluban töltötte Nagy Gáspár életének első tizennégy esztendejét. Különös kettős élet volt az övé ekkor, mert édesanyjának legkisebb húgával, Kelemen Rózsa nevű keresztanyjával maradt Bérbaltaváron az anyai nagyszülők házában. Szülei pedig a Bérbaltavártól három kilométerre lévő Nagytilajban laktak az apai szülők házában, majd saját házat is építettek ott. A kisgyermek Nagy Gáspár állandóan úton volt a két haza között, hol édesanyjától vált el sírva a nagytilaji faluvégen, hol a baltavári nagymama meséit hallgatott és keresztanya szeretetét is volt nehéz búcsút vennie. Az elemi iskolába is beírták mindkét faluban, de aztán mégis a bérbaltavári iskolába járt.²⁶

Kisgyermek korának meghatározó, költői szemléletének szociális és politikai érzékenységét is motiváló élményei a szegényparasztság ötvenes évekbeli küzdelméhez és világszemléletéhez kötődnek. "A paraszti életet és a Bibliát egész apró gyermekként, ha akartam, ha nem, meg kellett ismernem. Beleszülettem, még hozzá nem valami vidám időkben, amikor a család egyik szavával az Eget káromolta, mert megengedte ezt a szörnyiséget, hogy cséplés után jószerével minden gabonát beszolgáltatás fejében a Futurába kocsikázzunk, a másik szavával Bibliát olvasott, szenténekeket duruzsolt fülembe, imádságra tanított, talán engesztelésképpen is. Ezek a káromkodó és imádságos szavak voltak az első nyelvemlékeim."²⁷ A két szélső pólus között a gyermekkori élményvilágban ott van a teljes paraszti élet a maga történelmi létezésének utolsó óráiban: a szigorúan tartott vallásos szertartások, ministrálások, latin liturgikus szövegek, és mellettük a falusi szokások, tollfosztók, Luca-napi kópéságok, betlehemezés, regölések. Olyan világ ez, mint amilyennel jó néhány kilométerrel arrébb Nagy Lászlót és Ágh Istvánt indította Iszkáz.

Anyai nagyanyja a Bibliából és a kalendáriumokból meg a saját képzeletéből és a faluban megégett történetekből fantasztikus históriákat mesélt neki. Első versét ötödikes korában írta a halottak napi temetjárás hatására. Csak később, hetedikes korában mutatta meg két versét Gyulay Lajosné tanítónak, Edit néninek, miután rendre jelest kapott magyar fogalmazásaira. "Mindkét "vers" szövege ihletettséggel volt. Az egyiket legeltetés közben írtam a

²⁶ . V.ö.: Nagy Gáspár: Boldog karácsonyom, 1955-ben. Heti Válasz, 2003. dec. 17.

²⁷ . "A lelkiismeretet nem lehet elaltatni" Válaszol: Nagy Gáspár. In Görömbei András: Kérdések és válaszok. Tizenhét interjú a hetvenes évekből. Antológia Kiadó. Lakitelek, 1994. 45-46.

búcsúzkodó természetrel, valószínűleg, Petőfi nemrég tanult verse nyomán. A másik lobogó halottak-napi gyertyákat, dércsípte krizantémokat, öreg temetőköt idézett, ahová ilyenkor emlékezni járunk."²⁸

Felejthetetlen gyermekkori élménye volt az, amikor először hagyta el szülői megyéjét és ment vele a gödöllői Kanizsára, ahol nyári vakációit töltötte nagynénjénél. Kanizsáról mindig úgy tért vissza a faluba, mintha egy-két hét alatt Kolumbusz Kristófként tízszer fölfedezte volna Amerikát.²⁹

Baltavárról a családi kívánság a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumba küldte. Ez a kintin iskola hatalmas szellemi lélegzetvételt jelentett neki. A paraszti világból érkező gyermek számára előbbi riadalmat okozott a könyvtárszobák felől érkező társakhoz viszonyított, behozhatatlannak tűnő műveltségbeli hátrány. Hamarosan azonban hódítási tereppé vált neki a nagykönyvtár, s csodaként nyílt ki előtte a történelem és a kultúra. Itt ragadta meg magát az ezer éves magyar történelem. "Kíváncsiságom ismétlően ismétlően, mindennek a végére akartam járni. Silabizáltam a Tihanyi alapítólevél egyetlen mondatát, s minden utat hadiútnak képzeltem, órákon át bámultam István koronáért nyúló kezét, és próbáltam 14 éves fejjel felfogni, mit jelentett ennek a népnek a II. Szilveszter pápától küldött királyi korona. Itt tudtam meg, hogy mi miért olyan stílus, a román és gótikus falak között milyen a visszhang, hogyan zeng a gregorián. A főkönyvtár annyi kincse közt legjobban Veres Péter szavai véstek szívembe, amelyeket ottjártakor a vendégkönyvbe írt: "Jólesik szegény magyarnak ezer évre visszanézni."³⁰

Forgott vele a világ, csodáknak lett részese. Pannonhalmán megértette a Baltaváron még fölfoghatatlanul hangzó latin szavak, énekek, imádságok jelentését. Szerves, összefüggő, mindennek értelmet adó kultúra részeként hangzottak már a latin szavak és énekek is, a *Circumdede runt* és a *Te Deum*. Közben szorgalmasan közlekedett Baltavár és Pannonhalma között a "fordítható fedelű láda", hozta a hazait. Az enivalót és levélben a szülői gondokat.

Történelmi érzékenysége is Pannonhalmán erősödött meg, bár az első történelmi leckéket már szülőfalujában megkapta 1956-ban és az azt követő években. 1956-ban, a forradalom napjaiban apja és nagybátyja a Szabad Európa Rádiót hallgatta. "Érzetem, hogy valami nagy dolog történik. Az igazi élmények november 4-én kezdődtek, amikor megindult a nyugati határ felé a menekültáradat, s többen nálunk kértek éjszakai szállást. Jöttek gimnazisták, egyetemisták, akik meséltek a budapesti eseményekről, a Corvin közről, a Práter

²⁸ . Laczkó András: "... az új elevenség tartja meg a régieket is élve". Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. december, 18.

²⁹ . uo. 47.

³⁰ . "A lelkiismeretet nem lehet elaltatni" 48.

utcáról, a harcokról, a Molotov-koktélok hasznáról. Hétévesen ittam minden szavukat. Két évvel később a Vas megyei napilapban egy kis hír tudatta, kivégezték Nagy Imrét és társait. Nagymama megjegyezte: a jó Isten megbünteti ket." ³¹ "A második szál, ami a forradalomhoz köt, Pannonhalma. Amikor '63-ban a bencés gimnáziumba kerültem, sokan suttogtak arról, milyen retorziók voltak a forradalom emlékének ápolásáért, merthogy a diákok gyertyát gyújtottak '60-61-ben november 4-én. Hallottam arról is, hogy Söveges Dávid igazgatót miként verték félholtra '57-ben, mert nem volt hajlandó kiadni a forradalomban részt vett diákokat, mondván, Pannonhalma se a nyilasoknak, se az oroszoknak nem nyitott ajtót." ³²

Baltavár és Pannonhalma Nagy Gáspár világképében a hőség és a nyitottság iskolája lett. A költés és szellemi hódítás - máig eleven személyiségjegyei. Költészetében gazdagon megjelennek a paraszti életforma elemei is, melyeket legtöbbször biblikus, szakrális, liturgikus motívumok szövegnek át. Olyan meghatározó élménye a családi hagyományból, gyermekkorból és a pannonhalmi neveltetésből megérzett hit, hogy költői világképének erkölcsi rendje és szigorúsága is mindmáig harmóniában van a keresztény etikával.

A pannonhalmi érettségi után egy évig fizikai munkát kellett végeznie, mert hiába volt a jeles érettségi, a felvételin elért megfelelő pontszám, nem vették fel egyetemre. Egy évig dolgozott tricikliz segédmunkásként a szombathelyi Rövikötnél. Ekkor kezdett el újból verseket írni, egyelőre csak magának. Az 1968-as esztendő a reményeivel és csalódásaival sokat segített neki abban, hogy költővé váljon: kiváltotta belőle az írásban való tisztázás igényét. 1968 őszén került a szombathelyi főiskola népművelés-könyvtár szakára, ekkor már rendszeresen írt. Szombathelyen volt egy diák-periodika, a *Jelentkezünk*. Ebben már 1968 ősz-telén verseket publikált. Fontos szellemi élményt jelentett számára a *Jelentkezünk* körüli műhelymunka és a filmklub B. Nagy László, Vörös Éva, Kósa Ferenc gyakori szereplésével. Az akkor fénykorát élők szegi filmszemle Gyarmathy Livia, Sára Sándor, Gazdag Gyula, Jankura Péter és a lengyel Zanussi részvételével szintén maradandó élményt adott neki. Évfolyamtársai között volt Pörös Géza és Wehner Tibor is. ³³ A keszegi filmnapokon találkozott B. Nagy Lászlóval, Kovács Andrással, Kósa Ferencsel és Csoóri Sándorral is. Nagy élménye volt a *Feldobott k* és az *Ítélet* is.

³¹ "...nem szabad feledNI!" Nagy Gáspár a forradalomról, a jelentésekbe zárt életről és egy kényszerű szakításról. *Heti Válasz*. 2002.10.18. 41.

³² . uo.

³³ . Lackó András: "...az új elevenség tartja meg a régieket is élőknek." Nagy Gáspár iskolái. *Pannon Tükör*, 1998. dec. 18-19.

Első igazi versközlésének a Jelenkor 1971 decemberi számát tekinti. Előtte ugyan már publikált verseket a szombathelyi *Életünkben* is, de a *Jelenkor* nem elkülönítve, nem a fiataloknak kijelölt rovatban közölte *Születésnapomra* című versét, hanem Illyés Gyula, Weöres Sándor, Mészöly Miklós, Fodor András, Tornai József és mások nevei mellett.³⁴

Szombathely a költészetben való tájékozódás lehetősége is jelentette számára. Itt jelent meg 1971-ben Takács Imre előszavával a *Sor* című antológia, melyben a tíz fiatal vas megyei költő között is szerepelt. Itt ismerkedett meg a *Kilencekkel*, és az segítségükkel az újak útjára indító Nagy László költészetével és személyével is. A *Kilencek* kapcsolták be a magyar költészet áramkörébe, rajtuk keresztül jutott el Nagy Lászlóhoz, Kormos Istvánhoz, Weöres Sándorhoz, később Jékely Zoltánhoz, Pilinszky Jánoshoz és másokhoz is.³⁵

Világszemléletének alakulásában nagyon fontos szerepe volt 1968-nak. "Pimaszul később kezdtem a vershez, de kellett a bizonyosság: szólítottak. Talán több hang is egyszerre, és mindig éjfél után, a "nyújts feléje védő kart" után, a "megbénítette már a nép" után. Aztán 1968-ban, Szent István király napjának éjszakáján tankoszlop dübörög el a ködből, lezárják az utakat, elterelik a forgalmat. Eljegyeznek a történelemmel: előre és hátra az időben. Az emlékezés jogát és felelősségét tanítják ott nekem. És azt: hol is élünk. Én nem vonulok be, de elfoglalom Közép-Európa. Lefoglalom a szegényt. Ez volna az egyik fontos hang az éj közepén, amire válaszolhatni kezdek; "felelős álomjátékos lettem". Még a drága emlék Kormos István is komolyan veszi ezt a sort, mert így ajánl az olvasók figyelmébe."³⁶

1968 tudatosította benne azt, hogy Kelet-Közép-Európában él, és itt minden megtörténhet. Ez az élmény meghatározta az induló költő érdeklődését. Egyszerre kezdett elfoglalkozni a cseh irodalommal és filmmel, de a lengyel, román, szerb, horvát, szlovén irodalommal is. "Ez volt az az időszak, amikor a fiatalok autóstoppal indultak északra, délre, keletre, hogy megismerkedjenek az addig jobbra elzárt szomszéd népek életével, művészetével. Jómagam is ezekben az években jutottam el Sepsiszentgyörgyre, a *Kapuállító* című antológia költőjéhez, és ekkor találkoztam először az újvidéki *Új Symposion* íróival is. Hirtelen kitágult a világ; eufórikus kétségbeesésben is voltunk, éreztük, bármi megtörténhet velünk. A cseh irodalom és a nyomában fölnövő filmművészet első sorban másfajta hangulatával ragadott meg. Menzelenek akkor már Oscar-díja volt, olvashattuk

³⁴ .V.ö.: Ki vagy te, Nagy Gáspár? A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. X. lap

³⁵ .Pörös Géza: A költői létezés állandó készenlét. Beszélgetés Nagy Gáspárral. Új Forrás, 1993. 4. 62.

³⁶ . Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk. Válogatás régi és új versekből. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1989. fülszöveg

Hrabal néhány novelláját, Kunderától nemcsak a *Tréfá*, hanem a *Nevelés szerelmek* is. Skvoreckyt és Karvast ugyancsak."³⁷

1968 élménye, a csehszlovákiai bevonulás, a magyar szerepvállalás er sítette fel benne a magyar ötvenhat eszméjét és történelmét. Ekkor döbbsent rá igazán a kelet-európai összefüggésekre. Ezért vált költészete egyik legfontosabb motívumává a történelem tisztázásának igénye. Ett l kezdve kereste a "felismerhetetlenre pofozott szi hónapot". Olyan egyértelm volt tájékozódásának, érdekl désének iránya és véleményének határozottsága, hogy - mint kés bb a Történeti Hivatal anyagaiból kiderült - 1970-t l egészen 1989-ig megfigyeltette a politikai rend rség. "Szombathelyen kezd dött öt-hat jelentéssel, aztán Budapesten már minden lépésemet követték, életem minden apró mozzanatára kíváncsiak voltak. Számon tartották irodalmi próbálkozásaimat, baráti kapcsolataimat, szerelmeimet, levelezésemet, erdélyi utazásaimat. A f veszély a hetvenes években a nacionalizmus, az irredentizmus, az éled táncház mozgalom, s f ként március 15. és október 23. megünneplése."³⁸

Hat évi megfigyelés után tömör jellemzés készült róla: "A BRFK III/III osztály adatai szerint alaposan gyanúsítható ellenséges írói tevékenység kifejtésével, antimarxista nézetek terjesztésével, ellenséges célzatú illegális csoportok létrehozásával. Tevékenysége népköztársaságunk államrendje ellen irányul, els sorban ideológiai és kulturális területen a fellazító politikában nyilvánul meg."³⁹

1971-ben kapott diplomát Szombathelyen. Könyvtárosként kezdte pályáját a Zrínyi Katonai M szaki F iskolán, de néhány hónap után gyanússá vált a tevékenysége. Túlságosan „jó” könyveket ajánlott a tisztii iskolásoknak, ezért elküldték. Aztán több kerületi Szabó Ervin fiókkönyvtárban is dolgozott, de ekkor már egyre jobban érdekelte az írás. 1973. október 20-án Kormos István bemutatta az Élet és Irodalom Új Hang rovatában. Szabadúszó lett, majd Nagy László tanácsára és ajánlásával az Írószövetség könyvtárába került. Itt két évig igen nagy lelkesedéssel végezte munkáját, közben sok íróval személyesen is megismerkedett. 1972-75 között a Fialat Írók József Attila körének keretében - elvégezte az esztétika szakosítót. T kei Ferenc és Zoltai Dénes voltak a tanárai, akiknek az óráira kés bb is szívesen emlékezett vissza.

Az nyitóversével indult 1975-ben a Mozgó Világ. A vers eredeti címe *Szaltószabadság* volt, de ezt nem engedélyezték a cenzorok, ezért jelent meg *Csak nézem*

³⁷ . Jókedvemet és kétkedéseimet mondom el. Beszélgetés Nagy Gáspár költ vel az életm összetev ir l, a temetetlen holtakról és a pártosodás hátulüt ir l. Szokolczay Lajos. Új Magyarország, 1992. márc. 31.

³⁸ . "...nem szabad feledNI!" Nagy Gáspár a forradalomról... 41.

³⁹ . Idézi a Történeti Hivaltól kapott anyagot: "...nem szabad feledNI!" Nagy Gáspár a forradalomról... 42.

Olga Korbutot címmel. Így vált ismertté ez a vers, ezért Nagy Gáspár később is megírta ezt a címet, de a *Szaltószabadság*ot már az 1978-as *Halántékdob* című kötetében cikluscímmé emelte.⁴⁰

1975-ben megjelent az első verseskötete, az év végén annak szerkesztője, Kormos István meghívta a Móra Kiadóhoz, hogy legyen mellette "afféle szerkesztő-bojtár". Így került a "Kormos-egyetemre". "Életem legszebb hónapjai következtek Kormos Pista haláláig."⁴¹ A magyar és világirodalom hatalmas területeit járta be a Gyöngyszem-sorozat darabjainak összeállításakor, majd eldei és kortársai kötetének szerkesztésekor. "Egyszerre dolgoztam Dsida Jenő, Sinka István, Füst Milán, Nadányi Zoltán válogatott versein, Kálnoky László, Tandori Dezső fordításkötetén, vagy éppen Tóth Erzsébet, Zalán Tibor és mások első könyvének közben tematikus antológiákat szerkesztettem mondjuk a világirodalom idős- és éjszaka verseiből. (...) Néhány év alatt közel száz könyvhöz lett közöm. Óriási iskola volt."⁴²

A Móra Kiadóban 1976-tól 1980-ig dolgozott. Az írószövetség 1981. december 13-ai közgyűlésén - a lengyelországi szükségállapot bevezetésének a napján, feszült politikai légkörben - volt Magyarországon 1956 után az első titkos választás. Ekkor került be a legfiatalabb tagként - Nagy Gáspár az írószövetség választmányába, majd a választmány egyszerre titkárrá is választotta őt. Az írószövetség a nyolcvanas évek elején a szellemi szabadságért való küzdelem fóruma volt. A könyvkiadást és a folyóiratokat cenzúrázta a politikai hatalom, de a választmányi ülések felszólalóit nem tudta fegyelmezni. Az írók egyre többször hozták szóba a választmány ülésein a kisebbségi magyarság tarthatatlan helyzetét. Tiltakoztak a különféle politikai korlátozások és büntetések ellen. A választmány tagjai közül nagyon sokan szerepeltek a szamizdat kiadványként gépelt másolatokban terjesztett *Bibó-Emlékkönyv*ben. A választmányi ülései a politikai hatalom és az írók ütközésének a terepévé váltak. "Ez az időszak volt a szövetség és a József Attila Kör legendásan nagy korszaka, együttmenetelése az álság falai ellen."⁴³ Ezeknek a küzdelmeknek Nagy Gáspár az egyik legaktívabb résztvevője volt. A Fiatal Írók József Attila Körének elnökével, Csengey Dénessel is ekkor került baráti és fegyvertársi kapcsolatba.

Titkári feladatai közé tartozott a vidéki írócsoportok segítése, a velük való kapcsolattartás. Járt az országot, közvetítette a vidéki írócsoportoknak is a választmányi ülések eszméit. Minden lépését figyelte a politikai rendszér, minden megyei

⁴⁰ . Ki vagy te, Nagy Gáspár? A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. X. lap

⁴¹ . Laczkó András: "...az új elevensége tartja meg a régieket is élve nek." Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. dec. 20.

⁴² . Nagy Gáspár költővel beszélget Ködöböcz Gábor. Paletta. Az EKTf közéleti lapja. 1998. dec. IV. évf. 4. sz. 6.

rend rkapitányságon készítettek róla jelentést. Barátaival együtt "ellenséges ellenzéki"-nek min sítették."⁴⁴ 1982 novemberében egyedül az versét (*Három megjegyzés: egy válasz*) vették ki a cenzorok - már imprimatúra után! - a nyolcvanéves Illyést köszönt Tiszatájából, mert egyértelm en utalt Illyés indexen lév , *Egy mondat a zsarnokságról* cím versére. Nagy Gáspár verse helyére a Tiszatájban egy kép került, Illyés viszont kedvesen és bátorítón nyugtázta a "kiadhatatlan" verset.⁴⁵

1979 karácsonyán Bakos István ötlete nyomán Csoóri Sándor, Kiss Ferenc és barátaik megfogalmazták a Bethlen Gábor Alapítvány létrehozásának tervét. Ezt a magánalapítványhoz engedélyt kér levelet el ször Illyés Gyula, Kodály Zoltánné, Németh Lászlóné és Csoóri Sándor írta alá, majd hamarosan még hatvanegy író, m vész, tudós. Hat évig tartott a küzdelem a Bethlen Gábor Alapítványért, míg 1985 júniusában a m vel dési miniszter engedélyezte azt. Ez a közadakozásból a nemzet javára létrehozott és fenntartott alapítvány Bethlen Gábor szellemében segíti díjaival és ösztöndíjaival az összmagyarság szellemi összetartozását, anyanyelvének és történelmi hagyományainak ápolását.⁴⁶ A Bethlen Gábor Alapítvány titkára annak indulásától, 1985-t l kezdve Nagy Gáspár.

Írószövetségi titkárként 1985 márciusáig dolgozott. Ekkor kellett távoznia a Nagy Imrér l az Új Forrás 1984/5-ös számában megjelentetett *Öröknyár: elmúltam 9 éves* cím verse miatt, melyben Nagy Imre tisztességes eltemetéséért és gyilkosainak néven nevezéséért emelt szót. 1986 júniusában pedig a Tiszatáj szerkeszt ségét váltották le *A Fű naplójából* cím verse miatt. Ebben a versében nyíltan tiltakozott a forradalom elárulása ellen, s felmondta az értelmiség és a hatalom 1956 után kötött kompromisszumát.

1988-ban az - évtizednyi kérvényezés, küzdelem után akkor végre engedélyezett - els független lap, a *Hitel* szerkeszt je lett. A *Hitel* 1992-ig kéthetenként jelent meg, egyszerre volt kulturális és politikai fórum. 1992 szeptemberét l Csoóri Sándor f szerkeszt vezetésével havi irodalmi folyóiratként a nemzeti értékek er sítését, összefogását és ápolását tartja legfontosabb feladatának.

Nagy Gáspár írószövetségi könyvtárosként, kiadói szerkeszt ként, majd írószövetségi titkárként, azután pedig a *Bethlen Gábor Alapítvány* titkáráként és a *Hitel* egyik szerkeszt jeként szinte minden él magyar író t megismert, gazdag külföldi kapcsolatokra is szert tett. Szembet n en gazdagodó m vészete és bátor szellemi-erkölcsi-politikai

⁴³ .uo.

⁴⁴ . "...nem szabad feledNI!" Nagy Gáspár a forradalomról... 42.

⁴⁵ Ki vagy te, Nagy Gáspár? A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. X. lap

⁴⁶ . V.ö.: Nagy Gáspár: Egy sajátos közép-európai kísérlet; avagy "alapítvány a nemzet javára". Vázlatos áttekintés a Bethlen Gábor Alapítványról. A Magyar Baráti Közösség kiadványa. 1988. 17 p.

magatartása egyre népszerűbbé tette. Népszerűségét az is növelte, hogy a nyolcvanas évek közepén megjelent "rendszerváltó" versei és folyamatos ellenzéki magatartása miatt a politikai hatalom az egyik fő ellenségnek tekintette. 1988. június 16-án, Nagy Imrécék kivégzésének évfordulóján az ellenzék által szervezett megemlékezésen a Farkasréti temető 301-es parcellájában elmondta az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fű naplójából* című versét. 1989. június 16-án, Nagy Imrécék újratemetésekor a választmány egyhangú döntése alapján az írószövetség koszorúját Cseres Tibor elnökkel Nagy Gáspár helyezte el a síron. Ez volt az igazi rehabilitációja két évtizedes rendszéri megfigyelések, zaklatások, politikai büntetések után.

Költként az első biztatást még a hatvanas évek végén az *Elérhetetlen föld* című antológia költőitől, a Kilenckektől kapta. Közülük is legelőször Rózsa Endrével került baráti kapcsolatba, aki verseket kért tőle egy reménybeli nemzedéki folyóiratba, a *Kísérlebe*, melynek megjelenését aztán a cenzúra megakadályozta. Az *Elérhetetlen föld* Nagy László bevezetőjével jelent meg. Az *Elérhetetlen föld* és a *Kapuállító* című antológiák költőiről úgy érezte, hogy az ő gondjait és reményeit mondják ki. Ők hívták fel a figyelmét Nagy László költészetére. Az *Elérhetetlen föld* költőiről ismerte meg Budapesten Nagy Lászlót, aki 1972-ben közlésre ajánlotta Nagy Gáspár verseit az *Élet és Irodalomba*. Nagy László hívta fel Kormos István figyelmét is a tehetséges fiatal költőre. Kormos István aztán 1973 októberében - költészetének lényeges vonásait pontosan megragadó bevezető sorokkal mutatta be tőle az *Élet és Irodalomban*, majd 1975-ben első könyvét is megjelentette a Móra Kiadó Koszmosz sorozatában.⁴⁷

Pályakezdekésekor különösen négy költő - Nagy László, Kormos István, Jékely Zoltán és Pilinszky János - volt rá nagy hatással. Ezt a négy költőt egy korai írásában legbensőbb szárnyas oltára négy szentjének nevezte, s ezt a minősítést ma is vállalja.⁴⁸

Nagy László és Kormos István lettek Nagy Gáspár első kritikusai és mindmáig vállalt mesterei. Az ő haláluk után pedig Jékely Zoltántól kapott szeretetben és figyelemben életre szóló útravalót.⁴⁹ Volt, aki Nagy László és Pilinszky között jelölte ki a helyét. Weöres Sándorhoz is erős szálakkal kapcsolódik. De nagyon sok kedves költője van a magyar irodalomban: a már említettek mellett Balassi, Csokonai, Petőfi, Vörösmarty, Ady, József Attila, Sinka, Szabó Lőrinc, Illyés, Kányádi, Szilágyi Domokos, Csoóri Sándor, Ratkó József

⁴⁷ . Ki vagy te, Nagy Gáspár? A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. X. lap

⁴⁸ . V.ö. Elek Tibor: Húsvéti történelmünk és irodalmunk hagyományaihoz. Beszélgetés Nagy Gáspárral. Bárka, 2003. 1. 68.

⁴⁹ . Laczkó András: "...az új élevesége tartja meg a régiéket is élőknek." Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. dec. 20.

a legfontosabbak. Saját nemzedéktársai közül is sokakat szólított meg versben is. A költő mellett Bibó István és Németh László munkássága mindvégig fontos ösztönzője szellemiségének. Még a hatvanas évek végén felfedezte magának a kelet-közép-európai irodalmak sok kiváló képviselőjét. Az ő szellemiségük is gazdag ihletforrása volt a költőnek. Különösen Milan Kundera és Zbigniew Herbert életműve és emberi magatartása volt rá nagy hatással, de kelet-közép-európai szellemi kapcsolatai oly gazdagok, hogy 1995-ben *Zónaid* című kötete együtt is számot adott ezekről.

Költőiségeinek nyitottsága szellemi horizontjának és művészi érzékenységének tágasságát is jelzi. A szellemi szövetségek ápolása költészetének is egyik gyakori ihletforrása. "Folyamatos párbeszédet folytat a magyar líratörténettel. Költői újításait nem légüres térben, hanem a magyar líra folytonos impulzusainak hatásrendszerében alakítja ki."⁵⁰ Kormos tanszékén sajátította el alapigazságként azt, hogy "szerencsés az a költő, aki minél több szálon tud a magyar költői hagyományokhoz kapcsolódni".⁵¹ A művészi esztétikai vagy társadalomszemléleti normákban távolabb álló alkotókkal is folytonos, termékeny kapcsolatot tart fenn. "Mindig azt vallottam, azt tanultam Kormos Istvántól, kiváló mesteremtől, hogy az érték a fontos, nem azt kell nézni, hogy ki milyen szekértábor felé moccan, hanem a művészi létrehozó embert. Nem vagyunk olyan sokan magyar nyelvű írók, hogy hagyassuk, hogy bármely értékünk elkallódjon."⁵²

Nagy László költészetét szombathelyi főiskolás korában fedezte fel a maga számára Nagy Gáspár. Az *Arccal a tengernek* című kötet úgy magával ragadta, egy hétre hátat fordított a főiskola előadótermeinek, a betegszobába menekült, pedig csak az izgalomtól volt lázas, belebetegedett a gyönyörűségbe: "Már nekem is fáj a szívem, mint a költőnek *Az angyal és a kutyák* című versében, és mintha csoda történt volna, a betegszoba ablakából láttam, hogyan szakad kint novemberben a hó. Lavinaként sodorták ágyamat az olyan versek, mint a *Születésnapra, Jártam én koromban, hóban* vagy a hosszabbak közül a *Rege a tisztról és jácinról, Búcsúzik a lovacska, A Zöld Angyal*."⁵³

Olyan erősen Nagy László vonzáskörébe került, hogy Kormos István bemutató szövege joggal sorolta be ezt is Nagy László tanítványai közé. "Neve Nagy Lászlóéval csak véletlen névrokonság, de költői eredete mégis Nagy László szellemi családfájáról

⁵⁰ János Zoltán: "Két part között a hit". Pilinszky-érintkezések Nagy Gáspár költészetében. In: J. Z.: Id és ítélet. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2001. 223-224.

⁵¹ A hagyomány szerepe a fiatal magyar lírában. Domokos Mátyás beszélgetése Kormos Istvánnal. In: Kormos István művei. 1995. A szöveggondozás, az utószó és a jegyzetek Nagy Gáspár munkája. 281.

⁵² Költő a millennium küszöbén. Nagy Gáspár a diktatúra tiltásairól, a demokrácia csapdájáról és a jövőről. Osztovits Ágnes beszélgetése a költővel. Magyar Nemzet, 1999. dec. 31.5.

⁵³ "A lelkiismeretet nem lehet elaltatni", 49.

származtatható, aki sok "újszülött fiának" nemcsak gazdag m vét adja örökségül, hanem emberi tartását is: példát arra, hogyan kell s lehet emelt f vel nézni a világba, bármilyen szélben, átvágva egyenesen a földeken, ha megcsavarodnak az utak."⁵⁴ A kés bbi szakirodalom is leggyakrabban Nagy Lászlót emlegeti mestereként. A kapcsolódásnak sok eleme szembet n . Nagy Lászlóéhoz hasonlóak Nagy Gáspár gyermekkori élménykörei, világszemléletének alapelvei, költ i képvilágának metaforikus gazdagsága és f ként az "Ady Endre ostorá"-t átörökít cselekv , ítélt költ i magatartása. Ennek ellenére a különbség is nyilvánvaló már a Nagy Lászlóra még er sen emlékeztet els kötetében is, hiszen Nagy Gáspár költészete nem a népköltészetb l és a paraszti kultúrából ered, jóllehet élményi alapon annak elemeit is tartalmazza. S nem látomásos-metaforikus és mitologikus irányban teljesedik ki, hanem egyre er teljesebben érintkezik másfajta, neoavantgárd jelleg költ i tendenciákkal is. Különbőség kett jük között az is, hogy Nagy László a keresztény motívumokat mítoszi távlatokba állítja, Nagy Gáspár keresztény motívumai viszont mély hitb l táplálkoznak. "A keresztény Isten mint magatartási és mentális mérték, mint a létezés emberi normáit kiszabó szakrális szellemi arány nyilatkozik meg verseiben, amihez a történelem mozgása s a változó világ tényei is folyamatosan hozzá mérhet k."⁵⁵ Nagy László költészetének erkölcsi példáját viszont tudatosan és nyíltan vállalja mindmáig. Emlékének szentelt versei, t le vett mottói, róla szóló nyilatkozatai folyamatosan tanúskodnak err l. *Nyári ki-(be)számoló* cím versében pedig mintegy fogadalmat tesz a Nagy László-i költ i magatartás folytatására: "Amíg csak bírom / helyetted írom", "Helyetted mondom / ez lesz a gondom."

Kormos István verseit csak az 1971-es *Szegény Yorick* cím kötetb l ismerte meg. Óriási meglepetést okozott neki Kormos különleges hajlékonyságú költ i nyelve. Korábban a nevét sem hallotta ennek a költ nek. Az 1947-es *Dülöngélünk* cím kötet után ugyanis Kormos csak negyedszázad múlva adta ki második kötetét, a *Szegény Yorickot*. Költészetében éppen azt csodálta Nagy Gáspár, hogy milyen sokféle ösztönzésb l teremtette meg a saját, összetéveszthetetlen hangját, látásmódját: " t sokirányú vonzalmai irányították. József Attila mellett ott volt Sinka s a modern francia költ k úgyszintén. Ezeket a hatásokat olyan sajátosan tudta egy teljesen egyéni hangú és formájú lírában összesz ni, hogy életm ve kivételes helyet foglal el a magyar lírában."⁵⁶ Kormos István éppúgy mindmáig állandóan jelen van Nagy

⁵⁴ . Kormos István: "Anyámmal hófehérülök". Élet és Irodalom, 1973. okt. 20. és Kormos István m vei. Osiris-Századvég, Bp. 1995. 219.

⁵⁵ . János Zoltán: "Két part közt a hit". 229.

⁵⁶ . Jókovedvemet és kétkedéseimet mondom el. Beszélgetés Nagy Gáspár költ vel az életm összetev ír l, a temetetlen holtakról és a pártoskodás hátulüt ír l. Szakolczay Lajos interjúja. Új Magyarország, 1992. márc. 31.

Gáspár költői világában, mint Nagy László. Verseiben, prózai írásaiban egyaránt sokszor idézi emlékét és verseit egyaránt. Nemcsak Kormos eszmei tanácsát követi a rendkívül nyitott tájékozódásban, hanem Kormos költői szemléletének különlegességét is bevonta a maga költői világába. "Kormos lebeg asszociativitása, képeinek csatangoló merészsége, disszonanciái, a formák zártságát feltörő tudatos aránybontásai, realitást, játékot, álmot, szürrealitást azonos szemléleti térbe vonó látásmódja, a "kormosi komoly játékosság" közvetlen formáló örökségként tőnnek fel a Nagy Gáspár-líra hullámain is."⁵⁷ Kormos utolsó verse, a Korniss Dezső festményére írt *Pásztorok* pedig azt is tanúsította számára, hogy a kormosi hangon is ki lehet mondani kemény igazságokat.

Jékely Zoltánt is mindig a legnagyobb költők között tarja számon: "Olyan első kötettel, amilyen az övé volt, nemigen rukkolt ki magyar költő a XX. században. Az *Éjszakák* verseiben már 1936-ban minden készen volt, ami csak Jékelyre jellemző. Az a formaérzék, az a lágy szomorúság, az a különös, borzongató nosztalgia egy eltűnt világ után és a mindenütt ott lebegő halál árnyéka."⁵⁸ *A marosszentimrei templomban* költőjének tiszta beszéde, összetett látásmódja, kemény tartása is példa számára. Kormos István is elcsodálkozott azon, hogy milyen jól ismeri a fiatal költő Jékely Zoltán verseit. "Nemcsak Jékely költészetét, hanem mindent, ami Jékely költészetének holdudvarában látható. Keresi a fogódzót egy ilyen nagy kortárs költő megértéséhez. Szerb Antal korai kritikájáig visszament. Szerb 1936-ban írt az akkor huszonhárom éves Jékely első kötetéről, az *Éjszakák*ól. Tehát ha egy fiatal költőt ennyire érdekli Jékely, már Károli Gáspárig legalább, de ha végiggondolod, a halotti beszédig érdekelni fogja a magyar hagyomány."⁵⁹ Kormos ekkor teljes terjedelmében idézi Jékely *A marosszentimrei templomban* című versét, majd Nagy Gáspár *Eljőhet értem* című költeményét, s úgy érzi, az utóbbi az előbbire rímelt folytatás: "Ez is valami olyanról tudósít, amiről Jékely."⁶⁰ Nagy Gáspár verse is a pusztulás leltára, a nemzeti pusztulás iránti érzékenység lehet leginkább rokonító vonás a két költői szemlélet között.

Pilinszkyvel rokonítja Nagy Gáspár költészetét a keresztény metafizika iránti érzékenység. Nyelvében, külső formájában merőben különbözik az költészete Pilinszkyétól, sokkal oldottabb, lazább szerkezettel, sokfelé nyitott. De etikai kéréllhetetlensége, valamint a költői világképet megalapozó keresztény mitológiai modell, az evangélium toposzai, a bűnbeesés, a passió, a keresztre feszítés, a feltámadás, a megváltás, az apokalipszis, az utolsó

⁵⁷ . Jánosi Zoltán: "Két part közt a hit". 226.

⁵⁸ . uo. 50.

⁵⁹ . Kormos István: A hagyomány szerepe a fiatal magyar lírában. Az interjúját készítette Domokos Mátyás. In K. I. m. ve. Osiris-Századvég... 281.

⁶⁰ . Kormos István: A hagyomány szerepe... uo. 282-283.

ítélet motívumainak meghatározó jelenléte közös a két költő világban.⁶¹ A keresztény tanítás Pilinszky versvilágában a történelmi jelennel való drámai szembesítés terepe is.⁶² "A Nagy Gáspár-lírába Pilinszkynek egy ehhez hasonló értelmezése lényegül át. A maga Pilinszky-olvasatát ezért képes harmonikusan illeszteni a Petőfi I, József Attilától, Nagy Lászlótól feléje sugárzó közéleti és politikai költéséig tapasztalataiba."⁶³ Jellemző meghatározó különbség viszont a két versvilágban az, hogy Nagy Gáspár költői énjének transzcendens hite kételyek nélkül való. Kiegyensúlyozottabb, mint a Pilinszkyé. Az irodalmi életében a "Balassit, Ady, József Attilát jellemző lázadásoknak, háborgásoknak is alig van jele. Ezeket a gesztusait Nagy Gáspár a diktatúrával szembeni társadalomkritikájának tartja fenn."⁶⁴

Weöres Sándortól is sokat tanult. Költészetének tanulmányozását nagyon jó stúdiumnak tekintette: "Az irodalmi életében szinte egy kis magyar líratörténet, hiszen az *Ómagyar Mária-siralom*-tól kezdve a legmodernebb dolgokig, ideértve a világlírákat is, mindent integrált."⁶⁵ Weöres formai érzéke nagy kihívást jelentett Nagy Gáspár számára. Csodálta a formák szépségét, maga is versenyre kelt vele "zárthelyi dolgozat"-ként írt versében. A weöresi játékosság nem jellemző Nagy Gáspárra, de nyitottságát jelzi, hogy sok versén ott van ennek a költői iskolának a nyoma is. Saját költészetének játékos elemeit is bele tudja illeszteni abba a költői programba, melynek célja az, hogy a "lefokozott szív emberek" szabadító dalt énekeljen. A játék is erőforrássá válik sok Nagy Gáspár versben.⁶⁶

Nagy László, Kormos István, Jékely Zoltán, Pilinszky János, Weöres Sándor - mennyire különböző ösztönzők. Nagy Gáspár nyitottsága abban mutatkozik meg, hogy valamennyiüket alkotó módon képes továbbvinni, a maga költői látásmódjában kamatoztatni. Ezt látszólag sokszor bizonyos posztmodern jegyekkel is társítani. Másfelől pedig Tamási Áron szivárványos nyelvével, Krúdy múltkeres álomszerűségével, Domonkos István infinitívusos abszurdoidjával, Szilágyi Domokos "holtsúlyos" játékosságával, Zbigniew Herbert szilánkságával színeznék úgy látásmódját, hogy a saját hang a magyar költészet klasszikus vonulatának közéleti felelősségvállalását korszerűen továbbvivő költői magatartásban nyilatkozzék meg. Ezt a magatartást is sok gyökérszerű eltökéltség egyéníti. A Nagy László-i erkölcsi tartást a Bibó Istvántól átörökített félelem nélküliség, az Illyéstől

⁶¹ . Jánosi Zoltán i.m. 230-231.

⁶² Tverdota uo. 375.

⁶³ . Jánosi Zoltán i.m. 231.

⁶⁴ . Jánosi Zoltán i.m. 231-232.

⁶⁵ . Jókedvemet és kétkedéseimet mondom el. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel az életmű-összetevő I, a temetetlen holtakról és a pártoskodás hátulütőiről. Szakolczay Lajos interjúja. Új Magyarország, 1992. márc. 31.

tanult fegyelmezett igazmondás, a nemzeti sorskérdések iránti Németh László-i érzékenység, a Tamási Áron-i hűség, a Zbigniew Herbert-i egyenes testtartás együttes vállalása árnyalja, teszi jellegzetesen Nagy Gáspár-i költői hanggá és magatartássá.

⁶⁶ . Szokolczay Lajos: Nagy Gáspár. In: Fiatal magyar költők... 150.

KÖLT I PÁLYAKEZDÉS

1. Tejfogak (a "prae korszakból") (1968-1972)

Nagy Gáspár 1999-ben, *Szabadrabok (egybegy jtött versek, 1968-1998)* című könyvében a korábbi köteteiben megjelent versei elé *Tejfogak* címmel, (a "prae korszakból") (1968-1972) alcímmel külön ciklust szerkesztett a korai verseiből. Így korábban ismert pályakezdése elé illesztett egy 32 versből álló "prae korszak"-ot. Nagy László is így cselekedett, amikor 1957-ben a *Deres majális* kötetébe két új ciklust tett, a *Galambcs rök* és *Az angyal és a kutyák* címűeket. Nagy László ezzel a gesztusával zavarba ejtette az irodalomtörténészeket. Ugyanis a korai, többnyire publikálatlan verseit a *Deres majális* kötet összeállításakor megigazította. Így aztán kérdésessé vált, hogy ezek a korai versei hol helyezhetők el: a keletkezési dátummal megjelölt helyükön 1944-1946 között, vagy pedig a megigazítás idejére, 1956-ra kell azokat datálni. Emellett Nagy László válogatott, majd összegyjtött verseinek kötetébe két első verses könyvének jórészét elhagyta, s kategorikusan kimondta, hogy csak a gyjteményes kötetbe felvett verseit tekinti sajátjának. Ezzel mintegy átrajzolta, kiigazította pályakezdését.

A *Tejfogak*kal Nagy Gáspár is átrajzolta pályakezdését, de egészen másként mint Nagy László. Nem hagyott el korábbi köteteiből semmit, viszont a harminckét új verssel meglepetést okozott. Ezek a húsz éves kora táján írt versei ugyanis karakteres, érett alkotások. Bennük a költő személyiség etikai tartása már el készíti a későbbi Nagy Gáspár "egyenes testtartását", erkölcsi igényességét, magatartásbeli keménységét, de ezek a versek a költő alkotásmódjában eltérnek a *Koronat z* verseszményétől, melyet a Nagy László-i metaforikus költészet vonzáskörében helyezhetünk el a kritika.

Nagy Gáspár csak szombathelyi diák korában ismerkedett meg Nagy László költészetével. Első verseinek írásakor olyan antológiák hatottak inkább rá, melyet fiatal költők írtak, s melyek a hatvanas évek végének költői útkereséseit mutatták: az *Elérhetetlen föld*, a *Kapuállító* és a *Költők egymás közt*. Az *Elérhetetlen föld* és a *Kapuállító* költőivel hamarosan baráti kapcsolatba is került. A *Tejfogak* versein is látszik egyenes beszédük, kemény tartásuk ösztönzése, de ekkor a költő látásmódjában a *Költők egymás közt* antológia némely elvonatkoztató líraváltozatának a hatása is érezhető versein. A *Tejfogak* költője szinte kerül a metaforikus kifejezésmódot. A tárgyias megjelenítés vagy a nyílt szókimondás híve.

A "prae korszak"-nak nevezett *Tejfogak* ciklus azt mutatja, hogy ekkor "még közvetlenül eldei sem hatottak rá, nem törődött a költő iséggel, viszont a magyar költő

hagyomány kényszerítette megszólalásra a szombathelyi f iskolás fiatalembert olyan következménnyel, ami miatt a nyilvánosság elé sem léphetett".⁶⁷ Egyenes beszéde ugyanis végzetes következményekkel járt volna az akkori politikai helyzetben. Ezért inkább "visszafogja a metaforikus hajlamot, a versszerkezet szokatlan, tördelt, a lejtés szabálytalan, a mondat célratör ."⁶⁸

Példa lehet erre *Miszerint* című 1968-as verse:

már csak ezekben a kezekben
ebben a letagadott szegénységben
tudok hinni

már az eligazodási
nehézségek ismételtetése
teszi bonyolulttá
a világot

a kard és a zászló elavult

fogalmaink fele ultra-ultrább

bár még lenne több javaslatom

már csak ezekben a kezekben
ebben a letagadott
szegénységben tudok hinni

A központozás nélküli, nem zárt strófászerkezet , hanem tartalmi tagolású versben a két szó szerint azonos keret-strófa etikai evidenciaként fogalmazza meg a tényekhez való ragaszkodást, a tisztességes munkával szerzett becsület értékét egy olyan világban, amelyik teljesen áttekinthetlenné vált, amelyik minden eszményt kikezdett, lejáratott. Ez a vers pontosan érzékelteti azt a léthelyzetet, melyben a fiatal nemzedék úgy érezte, hogy eszményei

⁶⁷ . Ágh István: Egy ars poetica megvalósulása. Nagy Gáspárról. Tiszatáj, 2000. 8. 86. és Á. I.: Ahogy a vers mibennünk. Széphalom Könyvm hely. Budapest, 2000. 423.

⁶⁸ . Ágh István uo.

szétfoszlottak, hogy "elsüllyedt a csatatér", nincs miért küzdeni sem az átláthatatlan, túlbonyolított világban. Ebben a küzdelem ("kard") és a hit, eszmény ("zászló") értelmét elvetve, elavultnak min sít, agyonideologizált világban ("fogalmaink fele ultra-ultrább") ragaszkodik a költő a hagyományos, elemi értékekhez, a kezek által jelképezett munkavégzés-etikához. Az egész kifordított világot min sít módon hangzik egy közbevetett, ironikus mondat: "bár még lenne több javaslatom". Úgy hat ez az ironikus mondat, mintha az elhallgatott javaslat az volna, hogy fel kell robbantani, el kell törölni ezt a világot.

A *Ki?* című vers két, látszólag egymással ellentétes kérdéssel indul:

Ki bérelt föl a pörlekedésre?

S ki fogta be a szádat?

Aztán kérdések sora leplez le egy képtelen világot, melyben az önkényes ítéletalkotás, a felelősség elhárítása ("Kezét ki mosta csendben?"), a hazugság, a képtelen cselekedetek sora t nik föl, s nem csak általános kérdések formájában, hanem a diktatúra m ködésének tárgyszerű leplezésével is ("Ki kutatta százszor át a házat?" "Ki rejtegette a fegyvert, a puskát?"). A "Ki idegesítette halálra a fákat?" kérdés azt érzékelteti, hogy ami ebben a világban történik, az a természet törvényei szerint is képtelenség. A nonszensz vers elemei t nnek fel az adott világ képtelenségének jellemzésül.

Majd a képtelenségek számbavétele után a záró strófa látszólagos tautológiával, a jelenségnek önmagával való meghatározásával válaszol a nyitóstrófa kettős kérdésére:

Az bérelt föl a pörlekedésre,

aki befogta a számat.

Mégsem tautológia ez, hanem olyan erkölcsi evidencia megnyilatkozása, amelyik közvetlenül kapcsolódik a magyar költészet és a magyar történelem hagyományába. Irodalmunk sok remekművét éppen az elviselhetetlen sors elleni lázadás motiválta. Forradalmainkat hasonlóképpen. Nincs ebben az okfejtésben logikai hiba, kikezsdhetetlen logika és etika megnyilatkozása ez. A költő a személyiség szabadságának a korlátozása "bérli föl" a "pörlekedésre". A vers finoman egyensúlyoz a kifejezés konkrétsága és elvontsága között: tényekből építkezik, de azok általános vonását nyomatékosítja jóllehet első személy a dikció.

Hasonló ars poetica a *Poétika Uránia*.

születtem csaknem a század
felezési idejénél
a *csaknem* miatt lettem szabálytalan

szabálytalan költ

egyetlen szabályom ebből következik:
a teljes "tudathasadás" ellen
minden óvintézkedés ellenére -
robbanok!

A nonszensz versekre emlékeztet az, hogy a költő a maga szabálytalanságát születésének dátumával magyarázza, hiszen annak nyilvánvalóan semmi köze nincs költői magatartásához. Ezzel a játékkal azonban éppen annak a kifejtését készíti elő, hogy az törvénye természettörvény erejéig, jóllehet ebben a világban szabálytalanak minősül. A maghasadás fizikai törvénye és az elviselhetetlen sors miatti tudathasadás kerül itt párhuzamba. Ironikus a közbevetés, hiszen egyszerre érvényes az uránra és a költőre ("minden óvintézkedés ellenére"), de egészen más értelme van az egyik és más a másik esetben. Az urán éltető energiák forrása, de megsemmisítő erevé is válhat. Tökéletes tehát a költő és az urán párhuzama a türelem határának kijelölésére.

Az a világ, amelyet a fiatal Nagy Gáspár maga körül lát, a képtelenségek gyümölcse. Versei erről az abszurd világról adnak látóképet és leleplező ítéletet.

Az 1970-ben írt *Aki állítólag* című verse már a majdani *Öröknyár: elmúltam 9 éves* problematikájának első megjelenéseként kerülhetett be Nagy Gáspár 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára írt verseinek gyümölcseibe, a Püski Kiadónál 2002-ben megjelentetett *...nem szabad feledni...!* című kötetbe:

Kivezették a városfalon kívül
a kapunál majdnem elgáncsolta az ár
a harang majdnem elkondulta magát
hivatalos eljárás a bizalmasok szerint
"csak a megkövezés után következik"
szóval a kivezetett volt a bűnös

aki állítólag másképp akarta építeni a várost
 illet leg az addigi gyakorlattal
 és a fejével nem tudott mit kezdeni
 ezért is "megváltás volt számára a kövezés"
 az eltemetést engedélyezik
 de nem a katakombába
 az utókort meg akarják kímélni
 egy "vértanú-históriától"

Kivégzés, méltatlan módon (a lélekharang mell zésével), temetés méltatlan helyre (nem a katakombába), a törvénytelen cselekedetek ironikus megideologizálása ("aki állítólag...", "az utókort meg akarják kímélni") - mind-mind Nagy Imréc kivégzését idézi föl, nagy történelmi áttétellel, az els keresztények korába áthelyezve ("nem a katakombába"). Már itt felt nnek a Nagy Gáspár költészetére kés bb jellemz - sokszor ironikus, máskor drámai hatású - idézetek. Itt - egy hazug rendszert megideologizáló frázisvilág leleplezéseként - ironikus ítélet az, hogy az utókort meg akarták kímélni egy "vértanú-históriától". A "vértanú história" kifejezés ugyanis a vers keletkezése idején a diktatúra egyik frázisa volt: ezzel indokolta azt, hogy nem sújt le mindenre statáriálisan, nem akart h söket csinálni ellenségeib l.

Eszméltet vers a *Lehetnének a tanítványok* cím is. A képtelen elemekb l építkez , ragrímekkel is nyomatékosított felsorolás a kés bbi, Domonkos Istvánnak ajánlott *Ifjúságok lányom olvasókönyvéb l* felé mutat. A három tételes felépítés pedig a *Magyar abszurd* építkezését el legezi. Az elvonatkoztatás kit n példája ez a vers, tárgyias elemei rejtélyesek, de az egész m sugallata mégis egyértelm . Lírai szituációja a passiójáték tárgyi motívumaiból épül föl. A játék elemei imitációk, "a kereszt alumíniumból / a töviskorona sztaniolból" készült, még az is megmagyarázható, hogy "a lándzsa színaranyból" van, de a kés bbi groteszk fejleményt jelzi már az, hogy "az ecet tiszta borból" van. Ez azt érzékelteti, hogy a vers által megjelenített világban a szentség még a játékban sem érvényesülhet, még ott is meggyalázza, kifordítja azt az emberi hitványság. A kétsoros második rész ehhez az ítélethez újabb, szarkasztikusan elidegenít távlatot ad:

Pilátus kezét mos tíz lavórból
 poroszlók isznak telt kupákból

A felelősség vállalásától való menekülés kap itt tízszeres nagyítást. A poroszlók képében pedig a mindenre kapható eszközeik jelennek meg.

A harmadik részben átfordul a dikció többes szám első személybe, s a két bibliai látór szólal meg:

Mi látók: jobbról balról
várunk míg kilép az arc az arcból
lesietünk a Golgotáról
amennyit hallottunk láttunk abból...
lehetnénk a tanítványok
s úgy kezdenénk: "feltámadás a halálból"

Vége a passiójátéknak, leveti a maszkját az, aki Krisztust játszotta, "kilép az arc az arcból". A passiójáték értelme, hatása azonban megmarad, a látókat játszó személyek számára Krisztus története mély értelmű, személyiségformáló erejű: a látókat virtuálisan tanítvánnyá változtatja. Ez a megigazulás lehetne az feltámadásuk.

A *Téjfogak* ciklusban, költészetének "prae-korszakában" Nagy Gáspár három költőt idéz elénk: Petőfit, József Attilát és Ratkó Józsefet. "Mindhármukat életveszélyes helyzetben, a koruk elleni tiltakozás koncentrált pillanatában mutatja fel, mintha a maga jövőbeli költői cselekvéseinek alapszituációját vázolná. Petőfit a segesvári piacról elsietve, hazát keresve az igazi arcát megint csak eltüntetve korban; József Attilát a sínek közül tekintve vissza a múltba, az emlékéért hamisan idéz "fájó pózok" közé; Ratkóét pedig abban a tipikus helyzetében, amelyben a nagykallói költő mindig is beszélt: "magasles és bunkerek közt" saját országában, ahol "a tisztesség fogra és torokra / a nép bolondokra, túlélikre, öngyilkosokra / a haza hazátlanokra" hullott szét (*Petőfi elsiet a segesvári piacról, József Attilához, Magasles és bunkerek közt*).."⁶⁹ Ezek a megidézők, megszólítások önportrék is. Eldei sorsán keresztül önmaga helyzetét is minősíti Nagy Gáspár. A történelem a jelennek üzen, a versekben megidézett sorsok a problémák jelenkori aktualitására mutatnak rá. A *Petőfi elsiet a segesvári piacról* a csalódás és a mégis segítség együttes kifejezése:

Hazámra rátalálok
a bot ütése mint az óra ver.

⁶⁹ . Jánosi Zoltán: "Ítéletidőben, pusztáországban". Vázlat Nagy Gáspár közéleti lírájáról. In J. Z.: Idő és ítélet. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2001. 201-202.

Hazámra rátalálok
 életem óriás késekkel perel.

Hazámra rátalálok
 e földben itt mert az ég level.

Hazámra rátalálok
 zászlón a vér: a szertekent.

Hazámra rátalálok
 ha népe már nem is keres!

A korának nyomasztó tényeivel szembesül Nagy Gáspárban is erős a csalódás érzése, de benne is mély a hűség. Ez a csalódás és mégis hűség motiválja a *Tejfogak* legtöbb darabját. Ez ösztönzi a fiatal költőt arra, hogy nyomatékkal kifejezze különbségét a politikai hatalom által diktált látásmódtól, magatartástól (*Kézen állani*). Ezért nevezi meg a képtelenségek egész sorát. Ezért irányul költői szándéka a kimondhatatlan kimondására. Ezért szól a kényszeren rejtekező igazságok érvényre juttatásáért ironikusan és szarkasztikusan.

Ami már megfogalmazható
 akad arra százegyvalahány
 vers-fogalmazó...
 S ami még rejtezik?
 Azt nem lehet!
 Nem verselik...

- írja a *Patthelyzet anno 1972*-ben. A rejtezőre való rákérdezés irányulhatna önmagában még ismeretelméleti problémára is. De a felkiáltó jeles tiltás egyértelművé teszi a versben, hogy a rejtezés is a tiltott igazságokra vonatkozik. A rövid vers morális és politikai ítélet egyszerre. A kimondhatót ismételt költők ezért min sülnek vers-fogalmazónak. A költő célja nem lehet más, mint az addig még ki nem mondott, érvényre nem juttatott igazságok fényre hozása, nyilvánvalóvá tétele. Ha ezt lehetetlenné teszi a politikai hatalom, akkor keletkezik a művészetben a patthelyzet, a köztudott dolgok ismétlése, mely egyszerre sérti a művészet és a lét értelmét.

Hasonlóképpen szarkasztikusan keserű létleletet ad a hetvenes évek elejéről:

Március 15.

A hetvenes évek elejéről I

Fiatal arcok

beszélve

szeszin

lobogókba:

SZÜRKE

SZÜRKÉBB

FEKETE

trikolórba!

A mindössze nyolc szóból álló vers azt a képtelenséget leplezi le, hogy az ünnepet a lényegétől fosztották meg. A háromszínű ünnepi zászló gyászlobogóvá lett. Az egyszínű trikolor képtelensége a léthelyzet teljes abszurditására mutat rá. Minden szó fontos itt. A fiatalok ünnepét, életkedvét vették el erőszakkal. Erre utal a "beszélve" szó, amelyik azt az erőszakot jelzi, amelyik a fiatalok trikolorját szeszinűvé, majd szürkévé, még szürkébbé és feketévé tette. Az írásképe is gazdag jelentésű, nagy betűk emelik ki a képtelen színváltást. A versképe pedig emlékművet formáz: a képtelenség emlékművét.

Csupa élesre állított kis versből áll a *Tejfogak* ciklus. Politikai értelemben vakmerően szólókimondó költészet ez a hatvanas és hetvenes évek fordulóján. Nyomasztó láttelep, szarkasztikus, megsemmisítő bírálat, ítélet. Igaza van Ágh Istvánnak: "Az első versek a korabeli viszonyok között egy költői pálya azonnali csúrájába fojtását okozták volna. Nem zseniek, érettek, s olyan kemények, csak elfogadni vagy porrá törni lehet őket."⁷⁰ Ezekből a versekből egyértelmű, hogy a hatvanas-hetvenes évek fordulójának történelmi élménye valóban rádöbbsentette Nagy Gáspárt arra, hogy hol él. A pontos helyzetérzékelés tudatosította költői-emberi feladatát, az aljasságok, árulások, hazugságok, álságok leleplezését, a diktatúra elleni küzdelem vállalását.

2. Koronát az (1975)

⁷⁰ . Ágh István i.m. 424.

Amikor Kormos István 1973-ban elolvasta Nagy Gáspár verseit, nemcsak bemutatta t az Élet és Irodalomban, hanem azonnal szerződést is ajánlott neki első kötetére. Így jelent meg 1975-ben a *Koronat z* a Móra Kiadó fiatalokat bemutató Kozmosz sorozatában.

A bemutatkozó kötet fülszövege a fiatal költő ars poetica igényvallomása: "Ha tehetném, mindennap beülnék egy magamra zárt óriás moziba, ahol két filmet vetítenek: délelőtt Huszárik *Elégiáját*, délután Shindo *Kopár szigét*. Éjszaka meg fehér lapokkal kitapétáznám pár négyzetméternyi albérletemet, gyök alatti házamat, hazámat. Valamelyik hősztín terepre hajnalig rákarcolódna egy boldogtalan költemény; kép és dráma, mint szívemre, agyamra már korábban. Mert nyugtalan álmodom a bizonyosság. Látom, hogy az estéli itatás után ötéves fejemet végignyálja búcsúzó kancacsikónk, jól sejtve, hogy a másnapi Vidámvásáron megnézik fogait. S én lennék a kétségbeesett karkörzéssel jeltadó kisebb fiú is, veszélyekre figyelve, halálokat látván. Süt András egyik hétélt tudom, hogy az ember ott kezdődik, amikor összetéveszti magát azzal, amit ő megfosztották. Az igazi vers is innen indul; azért a hiányért és szüntelenül cipelve a rábízottakat: bánatos csikóarcot, madárként repdes gyerekkezet."⁷¹

Szigorúan, célratörően megkomponált fülszöveg ez. Nyilvánvaló belőle, hogy a fiatal költő nagy dolgokat akar cselekedni művészetével. Számot akar adni élményeiről, az útra bocsátó paraszti világ életéről, sorsáról. Eltökélt szándéka az, hogy figyelmeztessen az emberlélet porlasztó veszedelmekre. Közösségi felelősségvállalás is ez a Süt András-Szervét Mihály szavaival is szóló vallomás.

A *Koronat z* darabjaiban a metaforikus versnyelv védelmébe vonja magát a költő i én, hogy töretlenül folytathassa a megkezdett pályát. A *Koronat z* a korai versekhez viszonyítva stilizáltabb kötet. Mintha a Nagy László-i parancsot fogadta volna meg Nagy Gáspár: erre s metaforákkal menni az álság falai ellen.

A *Koronat z* versvilága sokkal közvetlenebb és személyesebb, mint a *Téjfogak* ciklus darabjai. Világosak, érthetőek az utalások. Nem töredezett, hanem szinte az élő beszéd természetéhez igazodó a stílus. Ez nem ütközik a metaforikus üzenetekkel, sugallatokkal, hanem megerősíti azokat. Első darabjai szinte közvetlenül szólaltatják meg az önéletrajz egyes mozzanatait.

A versek megidézik a halotti torokat, tollfosztókat, a falu nevének népetimológiáját, a gyermekkori játékokat, rorátés hajnalokat, a fordítható fedelű ládát, az elmaradhatatlan fekete klott gatyát, a kiscsikókat, az ifjonti szerelmes vágyakozásokat. Az élményekből a versek nem

⁷¹ . Nagy Gáspár: *Koronat z*. Kozmosz Könyvek. Bp. 1975. fülszöveg

teremtnek nagy kompozíciókat. A fiatal költő nem szíri még át eléggé az élményeket egyéniségén. De a nyomorúsággal, félelmekkel, szenvedésekkel teli gyermekkori világ eszmei ösztönzése, elkötelező hatalma nyilvánvaló. Miként az is, hogy a versekben megmutatózó költői személyiség nagy dolgokra készül. Iránya még csak a hátszínben biztos.

A közvetlen vallomásversek nagy szándékokat és nagy kiszolgáltatottságot, esztétiséget egyaránt tükröznek. Az első versekben túlnyomórészt a keresztény mítosz, a szakrális motívumok emelik meg a költői önéletrajz, öntanúsítás egyes elemeit.

A költői születésének a betlehemi születés ad távlatot, mítoszi fényt:

Szűz I bontáskor, májusi-karácsonyban
foltos szalmazsák fölé leszállt az angyal.

(Májusi-karácsonyban)

A vers tárgyi elemei a paraszti közeget mutatják, a gerendás házat, szűz I bontást, foltos szalmazsákot, tényszerűen a különös havazó májusi napot, s talán éppen a havazás teszi természetessé a karácsonyi asszociációt, a krisztusi párhuzamot, hiszen a vallásos világképben minden születés az Istenfia-ember születésétől kap értelmet és fényt. Nagy Gáspár megírja a versben a tárgyias szemléleti elemeket, de a bibliai motívumkörhöz társítja azokat. A paraszti életből való megváltás mozzanata is megjelenik a versben ("a betlehemi angyal jászolkarikák kötelét vágja-nyiszálja karddal"), de a mitizálásnak önéletrajzi értelme van:

Hogy semmi ne kötözzön, s ne is védjen páncél!
Legyen nagy gyalázat, ha szárnyaimmal járnék!

Hasonlóképpen önéletrajzi jellegű a bibliai allúzió a mózesi vessz kosár motívumot idéző *Ne fonjatok nekem vessz kosarat!* illetve az *Amíg a bölcsék ideérnek* című versekben.

Az első kötetet gazdagon átfonják a bibliai utalások, párhuzamok. A szülői háztól messzire szakadt gyermek tékozló fiúként tér haza számot adni. Nagy Gáspárt az adott világkép birtokában bibliai neve is - a betlehemi első király volt Gáspár - ösztönzi ilyen párhuzamokra. Az első kötetben az *Anyámmal hófehérülök* című versben még a látogatásával ajándékozó, karácsonyokra Baltavárra hazatérő fiú megy haza betlehemi első királyként. "De

megb völi a világot, a rontás ellen tiltakozva a halhatatlanságot énekli, s így vállalja az édes szül sorsát: "befödöm vizek homlokán a sírást s anyámmal hófehérülök."⁷²

A *Csikó I.* cím vers pedig 1944 karácsonyának háborús élményével felelteti a karácsonyi éneket, a történelem borzalmas képeibe illeszti idézetként a "di-cs -ség, di-cs -ség, / menny-ben az Is-ten-nek" és a "bé-kes-ség, föl-dön / az em-ber-nek" sorokat.

A közvetlenül életrajzi versek közül az *Aranyharmonika* el remutat a *Halántékdob* kötet hosszú versei felé. A Nagy László-i hosszú énekekre emlékeztet módon idézi fel a költ gyermekkorának paraszti világát, a sok szenvedést, küzdelmet:

harmonikaszóba torkollik a küll k némasága,
sír, úgy felel, csapát vágunk minden lucernás tájra
és belénk vágnak gleccser-medret az utak, körmünk
égetett szaga is lenyomat lesz az újabb szemeknek
kik utánunk cammognak, s felteszik a kérdést:
hány kereszt fér egy gabonásszekérre, hánytól telik
be a piramis-asztag, vagy csak amolyan fakereszt
lesz a vége, áctól a temet eldugottabb részibe,
valakinek ezüst-homloka fölé, úgyis az lesz a vége!

A leltárvers természete szerint a paraszti élet sok-sok eleme megjelenik a versben. A paraszti élet szenvedéseit a történelmi kiszolgáltatottság teszi még elviselhetlenebbé. Kemény ítéletet is mond a vers, éppúgy bemutatja "zavarait a toronyépítésnek" mint a "megtorpedózott álmaink egybeterelt kirakodóvásárát"-t. A leltárvers tárgyi-érzelmi gazdagsága feloldja a formai kötöttségeket, "ide-oda hullámozó, bels rímeket, gondolathangsúlyokat összezsindít " versbeszédet teremt ebben a paraszti múltat és történelmet elsíró "egy szuszra mondott" szabadversben.

A bibliai párhuzamok kett s érzést mutatnak: elhivatottságot és kiszolgáltatottságot, er tudatot és esettséget. A költ i személyiség önmaga párhuzamaként gyakran Jézust idézi meg, de a ma születettet, akinek versbeli alakjához egyszerre f z dik a megváltói lehetőség és a pillanatnyi védtelen gyermekség képze. Heródes el l kell t menekíteni Názáretb l.

Ez az összetett és érthet érzés teszi próbára a költ i kifejez er t, helyenként meg is töri a verset, nem bírja magasabb egységbe szervezni a kett s irányú érzést, a bibliai párhuzamok olykor magyarázat jelleg ek, nem elég sugallatosak.

⁷² . Vasy Géza: Nagy Gáspár: Koronat z. Tiszatáj, 1976. 10. 88.

Nagy Gáspár keményen küzdött ezekben a versekben a gyermekké min sít , lefokozó élményekkel: öner sít , önbátorító gesztusai, versei tanúskodnak err l. Nemcsak a bibliai párhuzamokkal er síti magát, de a bibliai allúziókkal fölkészíti költ i személyiségét a poklok vállalására is - a megváltásért.

Ars poeticája ekkor er sen emlékeztet Nagy László *Ki viszi át a Szerelmet* cím versére, de a költ i személyiséget nem növeszti föl úgy, mint Nagy László, hanem keresztényi alázattal telíti. A keresztény etika komolyan vétele fordítja kés bb szembe minden áruállással, minden júdási tettel.

A *Stáció-járás* Jézus keresztútjának tizennégy stációját folytatja költ i-emberi imperativusok sorában kétpólusú, bináris oppozíciót képez f névi igeneves mondataiban. A cselekvés iránya nála is mindig pozitív, jóra, szépre változtatja a megvetend t, a morálisan rútat:

15. állomás

Füvet növeszteni áruáll csókok fölé

16. állomás

Tengereket hinteni partravetett ladikokba

17. állomás

Masnikat kötni kisorsolt köntösökb l

18. állomás

Körülrajzolni leheletünkkel görbül karókat

19. állomás

Kicsorbítani szemünkkel cikázó t rököt

33. állomás

Felgombolni szívünkre bársonyos takarónkat

Másik ars poetica jelleg darabja, a *Kit az álmokba beléfoztak* egészen közeli l idézi Nagy László említett versét, de a közeli motívumegyezések ellenére szemben n a két költ i tartás különbsége. Nagy László verséb l méltóságtudat, elhivatottság, könyörtelen vállalás feltétlen parancsa szól, Nagy Gásparé is ezekben l a mozzanatokból épül, de a fájdalom szinte kiegyenlíti benne, ellensúlyozza a cselekv szándékot.

Már gondolhatott cím versében családi hagyományként vállalja a küldetéses, cselekv költ i magatartást, a v félyverseket fabrikáló nagyapja örökségét veszi át:

Amikor öregapám

a v fély-nótákat fabrikálta
 már gondolhatott
 egy haszontalan unokára
 aki folytatja
 a lakodalmak másnapjain is
 a megátalkodottságot

A verset már a fiatal Nagy Gáspár is az emberi etika igazi megnyilatkozási terepének tudja ("töretlen gerincek kopogtatása"), olyan cselekvésnek tartja, mely els rend en közösségi érdek , személyiség és nemzet vonatkozásrendszerébe illeszkedik ("anyaság, térdén az egyetlen fiú, hazám"). Olyan hormon a vers, melyt l "emberi és a nép csak magasodhat" (*Vers*).

Még er teljesebben szólal meg a küldetéses költ i magatartás a *Szabadítót mondani* cím ars poeticájában, melyben a költ i cselekvés indoka a szabadító szó szükségessége, az, hogy "kell valami szabadítót mondani" a "lefokozott szív eknek", nem lehet, hogy reménytelenül múljon el az élet.

Eltökélt küldetéstudat és szomorú tapasztalat ütközése szólal meg a versben, a szabadítót mondani bels parancsát azonban az eredményt l függetlenül vállalja a költ . Miként a *Gyönyör b nt* cím drámai monológvers is:

Gyönyör b nt hagytam rátok,
 a lázadást, mely több mint Dózsa György;
 mit bánom, ha több az áruló,
 de lázadót is teremjen e föld!

A korai versek lírai személyisége egyre er teljesebben fegyverzi föl magát a költ i küzdelemre er sít érvekkkel, eszmékkkel. A személyiség elszántságának a közösségi h ség is er forrást jelent.

A *Koronat z* verseiben nyílik ki Nagy Gáspár költészete, világképe a kultúrélmények, a példaérték magatartások, eszmények költ i asszimilálása felé. A közvetlen életrajziség a kés bbi ciklusokban háttérbe szorul, s kissé közvetettebben, látomásversekben, máskor nagyobb struktúrákká szervez dve szólal meg, árnyaltabban, összetettebben. Egyre nyilvánvalóbb versvilágában a többféle m vészi hagyomány érintése, a weöresi játékosság, a

Kormos István-i báj ösztönz hatása - a meghatározó Nagy László-élmény mellett. Az játékaiba is mindig mély szomorúság, felelősségérzés erősei villannak bele.

A kultúrélmények sokrétű asszimilációja, a történelem és a magyar kultúra értékelésének, átértékelésének befogadása bízóni jelentősen lírájának szemhatárát, erősebb költői jellemének már az első versekben fel-felvillanó sorsvállaló keménységét. A történelmi példák sugallataival mély morális érzékenység mérte itt fel saját távlatait, és ez a szembesülés kiiktatja Nagy Gáspár szemléletéből a gyengeségérzést, intellektuálisan elmélyíti költészetét.

Elődeit, mestereit nyíltan vállalja, költésének minden mozzanata mélyen megélt és tudatos. Lehet sokallani az elődeik idézését, de ezek sajátosan egy irányba mutatnak, a nemzeti költészetnek Petőfi, Ady, József Attila által hitelesített, Nagy László révén továbbvitt közösségi gondú irányához kapcsolódik. Mellettük Dózsa, Rákóczi, a 48-as szabadságharc, majd az újabb példák sorait élénk.

Mélyen átélt, megszenvedett és történelmileg is hitelesített lesz így az illúziótlan, de kemény karakterű költői ars poetica. A költői karakter végleges vonása tartozik fel ezekben az utalásos versekben: az idő hullámvázai fölé nő erkölcsi következetesség. Ebben hangzanak egybe az ajánlásos és kultúrélményeket asszimiláló, áthasonító versek. "Az emberi értékeket megteremtő gyönyörűséggel jellemzi Nagy Lászlót is"⁷³:

Kihordok minden álmot.
Talán így szentül vétkezem!
Elorzok pár évet még e földtől,
aztán gyökér fonódhat nyelvemen.

(Gyökér fonódhat)

Nagy László költői személyiségének erősebb öntudata hiányzik Nagy Gáspár költői egyéniségéből. De nem hiányzik belőle a lehetetlennel is szembefeszülni képes erkölcsi erő és érzékenység, annak a felelősségtudása, hogy a költőnek személyisége teljes súlyával kell jelen lennie a lét dolgaiban.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján a fiatal nemzedéknek nyomasztó élménye volt cselekvés lehetetlensége, a lefokozott létezés, az agyonideologizált közélet. Az 1956 után berendezkedő Kádár-rendszer olyan "patthelyzet"-et, olyan vákuumhelyzetet teremtett a fiatalok számára, hogy úgy érezték, nincs rájuk szükség, nincs módjuk történelmi cselekvésre, jóllehet világosan látták azt, hogy hazugságra épül a társadalom új berendezése. Rózsa Endre

Elsüllyedt csatater cím versében vallott erről a tehetetlenségről, ennek a léthelyzetnek a képtelenségéről. Béres Attila pedig *Bonfini* cím versében panaszolta el, hogy az nemzedékének nincs lehetősége már a küzdelemre sem, nincs felvétel a Fekete-seregbe. Rózsa verse kétségtelenül nagy felismerésként összegzi - a Fekete seregbe felvételt sem kapó harcosról írt Béres Attila-vershez hasonlóan (*Bonfini*) - a hatalom csapdaállító mechanizmusát, az ellenfelek ellehetetlenítésének, kicsorbításának praktikáit.⁷⁴ Nagy Gáspár *Utóvázlat az Elsüllyedt csataterhez* cím versében lép dialógusba Rózsa Endréval. "A szituáció áttételeivel beszél, hiszen allegorizáló a hatalom tehetetlenségének, ellenfeléhez (saját népéhez) hasonlatos csapdaszituációba érkezésének, elgyengülésének, már csak nosztalgiákba kapaszkodásának látványát élesíti ki. Az csatamezején az eszméit, hitét vesztett, megroskadt hatalom botorkál. A hajnal egykori lovasai az éj lovasaivá változtak át, és az egész megaláztatja a Kádár-világ hanyatló szakaszának azt a sötét erőt, amelyet vezérelt cirkusszá alakulását, ami későbbi Nagy Gáspár-művek társadalomkritikájában olyan hangsúlyosan ölt majd testet.(...). Nagy Gáspár verse a Rózsaéval szemben azt közli, hogy a csatateri patthelyzetből a nemzet számára lehet kilábalás."⁷⁵

Ezt a küzdelmet vállalja a *Kapuállító* szerzőinek ajánlott *Az "erdő fája"* és az *Elérhetetlen föld* költőinek ajánlott *Hátországba elrusnak* cím verseiben is. Az előbbi az önfeláldozásig vállalt segítség verse, az utóbbi a tudatot is éreztető szövetségkötés:

Hátországba elrusnak
küldött valaki bennünket

egy országnyi temetőben
hasítjuk a szemfedőket

mocorog millió halott
rebbenek az rangyalok

kiköptük a cukrot zablát
énekünket tisztán hallják

⁷³ . Vasy Géza: Nagy Gáspár: Koronázás. Tiszatáj, 1976. 10. 87.

⁷⁴ .V.ö.: Pomogáts Béla: Az újabb magyar irodalom, 1945-1981. 1982. 104.

⁷⁵ . Jánosi Zoltán: "Ítéletidőben... 209-210.

dobszó nélkül semmi havon
jöttünk ide hosszú úton

Közvetlen utalás is ez a vers Utassy *Zúg Márciusára*. Azzal a magatartással köt szövetséget, abból vállal részt a többes szám első személy társulással is. Az Utassy-vershez hasonló kétsoros páros rímes strófák is nyomatékosítják ezt a szövetségkötést.

A *Koronat* z viszonylag sok élményvilágát, motívumkincsét - a paraszti élet elemeit és a paraszti biblikusság motívumait - a történelmi és kulturális vonatkozások, utalások tágítják. A költő személyiség harmonikus abban az értelemben, hogy a versei egységesen átformáltak, egyneművé stilizáltak. Még a disszonáns élményeket is egynemű líraisággal, erősen hagyományos képzetkinccsel fejezi ki. Sok még a versekben az adott belső lehetőségek alatti próbálkozás, a b beszéd, üresjáratos megoldás az erősségek nyilvánvaló jelei ellenére. Nagy László költészetével mély rokonsága van ennek a versvilágnak. Nem csupán az egyes képek, kompozíciók érezhető átsugárzása t nik fel, hanem az a küzdelmes líraiság is, melynek drámai feszültsége az egyéniség tiszta etikumának és az elrontott világ tényeinek ütközéséből származik. Észleli Nagy Gáspár már ekkor "zavarait a toronyépítésnek", de negatív élményeit nem próbálja a fájdalomban feloldani, törvénné emelni, hanem kemény és dacos szembeszegülésben, igazságvédő-igazságtevő helytállásban ismeri fel küldetését. Ez az ellentét költőileg távlatos, minél mélyebbre száll benne Nagy Gáspár, annál egyénibb, nagyobb értékű művészetet teremt, morális erőhöz összetettebb látásmód, nagyobb gondolati erő társul. Világosan látja költészetének értékeit és távlatait, szemben tudatos önépítkezése, melynek során folyamatosan kivonja magát az eldőlő hatása alól, és eszmei, morális rokonságukat tisztán vizsgálva egyre erősebben egyénivé nemesíti költészetét.

3. Halántékdob (1978)

Ha a *Koronat* z sok vonatkozásban az elvegyülés, a külső leltár verseskönyve volt, akkor a *Halántékdob* a kiválásé, a belső leltáré, a költő önmaga-vállalásé, különbözni tudásé. Képzetkinccse is megtelik olyan elemekkel, amelyeket nem az eldőlő, nem a hagyományoktól tanult, hanem belső élményeinek, disszonanciákra érzékeny egyéniségének tükröi.

Szembet nem ez a szókincsen is. A korábbi *Stáció-járás* még csupa hagyományos értelemben vett természeti-köznapi képből áll, a második kötet élére illesztett ars poetica, a *Hétparancsolat* rízi a régi vonatkozásokat, de a modern elemeket is hoz:

írni
a szó egyetemes súlytalansági állapotában
inni
márvánnyá fagyott borokból
hinni
a mérleg kristály krisztusában
szeretni
áthajolva a Poprád karcsú hídján
repülni
mozdulatlan szárnyakkal anyánk elé
halni
redukált id ben fölszabadítva a lelket
élni
átzubogni az összes szennyecsatorna
cserepes torkán

Egy árnyalattal profanizálja a bibliai tízparancsolatot, de továbbviszi azt az etikai elszántságot, hogy a személyiségnek önnevelés, önszervezés iránymutatókra is szüksége van. A profanizálás pedig egészen emberi, egy felejthetetlen utazás személyes emléke emelkedik a parancsok közé: "szeretni áthajolva a Poprád karcsú hídján".

A lényeges új mozzanat azonban az, hogy a költői hivatást, sorsvállalást új, tudatosítottan modern és mostohább terepen kell vállalni: "írni a szó egyetemes súlytalansági állapotában".

A szó egyetemes súlytalansági állapota és a *redukált id* kifejezések önmagukban is jelzik Nagy Gáspár költészetének változását: a bonyolultabb, disszonánsabb közeg egyéni nyelvi megnevezésének kísérletét.

Megszaporodnak verseiben a kizárólag reá jellemző kifejezések, szóképek. Szerves belső fejlődés folyamatában a hagyományos motívumkincs elemei is megújulva élnek tovább.

A *Halántékdob* első ciklusa, a *Földszoros* olykor a korai versek világára emlékeztet, de egy-egy kép már a költői s rítés új módszerét jelzi azzal, hogy a képek elemei között

nagyobb távolság van, az asszociációs tér tágabb: "Fölcsavartam az udvart, mint valaki alatt egy fesl sz nyeget" - kezdi a *Szalmadélután* cím versét.

Máskor a bibliai motívum közérzetileg hoz új elemet, a zorduló id tudatosítása formájában: "nincs ajándék, semmi tömjén - rí Boldizsár, Menyhért meg én" (*Hótalan a hegyek inge*). Ilyen lefokozott körülmények között is vállalni kell az eredeti célt:

Az indul el akaratlan
kinek angyala jelen van,
hótalan a hegyek inge
el kell érnünk Betlehembe!

Egyéni élmények általános érvény és általános érdek szuverén költői remeklése a *Ha följutunk...* cím verse. Szemléletileg tárgyszeren pontos. Gazdagon szólalnak meg benne a pannonhalmi évek emlékei, tárgyai, melyeket a tízéves érettségi találkozó lelkiismeret-vizsgálatra, összegzésre ösztönz élménye hív el. A kifejezésmód és költői szemlélet meggyezzen egyéni. Leltározó tárgyi b ségét mély eszmélkedés hevíti át. A versben megszólaló érzésvilág összetett, az eszmélkedés szinte és határozott. A számonkérés szigorú. Nyitányában megszólal az a keser ség, hogy az egyházi iskolában érettségizett fiúkat a politika örökös gyanakvása veszi körül, pedig semmiféle ellenséges szándék nem fti ket, csupán a közös élmények pecsétje van rajtuk. Számadásra jönnek tíz év után, "mint a nem tudom mit l/ zött csordapásztorok". Jönnek a "hegyé vakondolt" dombra, ahonnan "tíz éve szétfesz / gesztenyeként" szétgurultak, "hülye utakon, hülyébb utakra". Az egyfajta szigorú eszmények jegyében szétbocsátott fiatalok más arculatú világba kerülve sokféle élményben megmártóztak, így a lélek spontán számadása sokkal torokszorítóbb a "táj b nbánatlila tribünén". Minden szó fontos és pontos itt. A katolikus liturgiában a lila a b nbánat színe, a tribün sem véletlen, hanem természetes és modern asszociáció a pannonhalmi szituációhoz, a domb sima tetején álló si kolostor megnevezésére. Föltolulnak az érzésekbe és emlékezetbe a régi képek, összes r sődik tíz év létélménye. A följutás az életküzdelem metaforája is, a bels tiszta táj meg rzésének parancsa is a fölfelé kúszás "kocsmák kecskemekegés-himnuszában". A tisztaságvágy, az önszemlélet bátorsága, a följutás erkölcsi parancsa ez a vers, melyben a bens ségesen egyéni motívumok általános érdek vé emelkednek a kifejezés esztétikai ereje, bels szervessége révén.

A cselekv történelmi jelenlét igénye egyre nehezebb terepen fogalmazódik meg, ezért groteszk, ironikus elemekkel telít dik a vers, de a költ nem adja föl, hanem er síti nagyra

tör szándékát, az emberi minőség javítását: vallja, hogy írni kell a szó súlytalansági állapotában is, vallja, hogy föl kell jutni a csúcsra és el kell jutni Betlehembe. Az eszményi célokból tehát semmit nem ad föl.

A *Koronat z* ars poetica jelleg és utalásos verseiben kimunkálta Nagy Gáspár a költői személyiség sérthetetlen etikai eltökéltségét. A *Halántékdob* hasonló darabjai erre az alapra gazdag személyiségképet építenek, mintegy kitágítják a költői világképet.

Most is egész ciklust alkot utalásos verseiből, de éppen ezeken figyelhetjük meg legkönnyebben költői egyéniségének határozottabbá válását. Még ha az alkalom és tárgy természetéből következően a megidézett előd vagy kortárs életrajzi vagy művészi motívumainak felhasználásával építi a verset, akkor is inkább saját személyiségének, viszonyulásának szuverenitása tünik fel benne.

A portréversek mindig kétféle portrét: nemcsak arról szólnak, akit tárgyul választ a költő, hanem legalább annyira magáról a költőről.

Önerősítés, világképtágítás, szövetségkötés múltban és jelenben a portrévers.

Poeticájában is kétféle: megidéz és teremt, megidéz és vallomást tesz.

A költő olykor a megidézettnek egyetlen vonását, gesztusát emeli ki (vagy egyetlen magatartáselemre összpontosítja figyelmét, miként a *Tejfogak* ciklus Petőfit, József Attilát és Ratkó Józsefet megidéző versei, a *Petőfi elsiet a segesvári piacról, József Attilához, Magasles és bunkerek közt*).

Lehet a megidézett szájába adott fiktív beszéd, miként a *Koronat z* kötetben a *Gyönyörű bűnt* című vers Dózsa György drámai monológja.

Lehet a megidézett vagy megidézettek szavaiból, közismert verseiből alkotott kompozíció. Ilyen az első kötetben a *Három kézjeggyel* című darab, mely Petőfi, Ady és József Attila soraiból áll.

Másik véglet az olyan változat, amikor egy magatartásformát mutat be a költő, de nem közvetlen utalásokkal, hanem csak az ajánlással fejezi ki a szövetségkötést, mint a *Koronat z* kötetben az *Elérhetetlen föld* és a *Kapuállító* című antológiák szerzőinek ajánlott *Hátországba elrusnak* és *Az "erdő fája"* című versek. Vagy ugyanott a Nagy Lászlónak ajánlott *Gyökér fonódhat*, a Kondor Béla emlékének szentelt *Égi megbízás*.

S igen gyakori az a változat is, amelyik egy-egy alkotó művészi világát idézi meg, miként a *Koronat z* kötetben a *Tamási Áron sírjánál* című vers, mely az *Énekes madár*, a *Szép Domokos Anna*, az *Ábel a rengetegben*, *A legényfa kivirágzik*, *Világló éjszaka*, *Hajnali madár* című Tamási-művek motívumai alapján készült emlékezés.

A portréversek - ha m vészr l szólnak - többnyire gazdagon megidéznek annak eredeti világát, olykor életét és m vészetét egyaránt.

Ez a portréversek egyik kulcsproblémája: a költ többnyire bens ségesen ismeri annak az életét és m vészetét, aki versre ösztönzi t. A megidézett életére és életm vére való utalásokat azonban úgy kell kiválasztania és formálnia, hogy azok a bens séges ismeret nélkül is éljenek, érvényesek legyenek. Hiszen a m alkotást sohasem szabad kívülr l bevitt elemekkel, ismeretekkel magyarázni. A m alkotás világot nyit ki, s viszonyítási pontjai önmagában vannak.

Az utalásos versek tudatos világképtágítás és tudatos virtuális közösségteremtés, értékmegmutatás alkalmi költészetében.

A m vész számára éppoly ihletforrás lehet egy-egy alkotó személyisége, magatartása, m vési világa, mint bármely más közvetlen élmény. A régi irodalomelméleti szakirodalom még megkülönböztetett primer és szekunder élményeket. Az ezredforduló irodalomszemlélete már nem tesz ilyen különbséget. S t, azt tanúsítja, hogy az irodalom igazában szövegek párbeszéde, az irodalmi m vet (fölismerhet en vagy rejtetten) mindig megel zik más szövegek.

Az ezredforduló irodalomtudományának egyik kulcsfogalma az intertextualitás, a szövegköziség, a szövegek párbeszéde lett. Egy-egy élet is mindig valamiképp a megfogalmazás által áll el ttünk, tehát az élet is szövegek révén lesz élménnyé. A történelem is a szavakba foglalással válik történelemmé, értelmezésben meg rzött és alakított múlttá.

Az értelmezés mindig jelen érdek .

Nagy Gáspár költészete különösen gazdag párbeszédet folytat a magyar irodalom régebbi és jelenkori értékeivel egyaránt.

Kormos István már megismerkedésükkor egyenrangú társként fogadta a fiatal Nagy Gáspárt, hamarosan pedig legbens bb barátai egyikének tekintette. 1976-ban t kérte föl arra, hogy vezesse be költ i estjét Gy rött. Ekkor írta meg Nagy Gáspár az egyik leggazdagabb, legszínesebb portréverset Kormos Istvánról. Címe: *"Jézusos fejlelajtva"*. Alcíme: *Kormos Istvánnak a gy ri halpiac tövébe*.

Kormosról szól, Kormos életrajji elemeit használja föl, mégis jellegzetesen Nagy Gáspár-vers. A *Halántékdob* kötetben formálja egyénivé ezt a "leltározó", analitikus verstípust, melyet a *Ha följutunk...* saját emlékeib l, a *Jézusos fejlelajtva* a bens ségesen átélte Kormos István-i m vészet elemeib l, a *Csak nézem Olga Corbutot* pedig minden ízében kreatív módon valósított meg.

A *Jézusos fejlehaltva* leltározó versben állít elénk egy sokszín , európaián magyar embereszményt: a csillogóan könnyed, mozgékony, minden pokolból önmagát diadalmasan újjáteremt embert és m vészt. Hiteles Kormos-portré, ugyanakkor költ ileg általános érvény vé is emelt eszményi emberkép: nyitott, sokszín személyiség, szelíd és kemény bölcsesség, tragédiákat szelídít játék egysége ragad meg benne.

Nagy Gáspár nemcsak megidézi Kormos István pályáját, személyiségét és m vét, hanem "Jézusos fejlehaltva" vall annak értékeir l és reá tett hatásáról is:

és nem tudom honnan szól, de hangja tárnamély oboák nesze,
kire már mindenképp büszkén tekinthet holnemvolt Moson vármegye,
de francia partok is, pedig ez Úr magyar, méginkább vogul,
míg élek, élhetek, vérként dudorász bennem, halhatatlanul.

(A vers f iránya, f sugallata tökéletesen érthet a maga bels vonatkozás rendszerében. De hogy világosabbak legyenek vonatkozásai, utalásai, érdeemes emlékezetünkbe idézni néhány dolgot. Kormos István még két éves sem volt, amikor Mosonszentmiklóson az utca porában egy fém h mér tokba homokot töltögetett. Ez a fém h mér tok volt a legkedvesebb játéka. Jött a csorda, a tehenek ugrándozva, b gve kikerülték. Erre a történetre mondta neki harminc évvel kés bb Füst Milán: "Fiam, valaki veled játszik." Kormos pedig 1971-ben ezt írta: "Fölálltam a porból, a fém h mér tokba verseket töltögetek."⁷⁶ Károlymajor egyik kisgyerekkori lakóhelye volt. Mecsér a másik. Kormos születésekor édesanyja meghalt. Nagyanyja nevelte. Kormos *A vasmoszár tör je alatt* címmel írta meg pályája emlékezetét az Új Írás 1976. 9. számában.⁷⁷ A vasmoszár történetét *Tárgyaim* cím (Kortárs, 1974. 5. sz.) vallomásából is ismerjük: 1944 nyarán a házukat bombatalálat érte és teljesen eltüntette, helyén egy kráter maradt. Odalett Kormos teljes könyvtára: József Attila *Medvetánca*, Weöres *Medúzája*, Szabó L rinc összes versei, Sinka *Váda* és a Károlyi *Biblia*. "A moszár harminc méterre a krátert l, mellette a tör je, egy falat csorbulással túlélte a bombákat. Egyetlen tárgyam a gyerekkorból, sok diót, mákot, cukrot törtem a hasában húsvét és karácsony el tt; számomra érték csak, de nekem nagyon az."⁷⁸ Ezt a könyvtárat más helyen b vebbnek írta le Kormos, említette még Gulyás Pál, Villon, Rimbaud, Ady köteteit, Illyés *Rend a romokbaját*, a *Puszták népé*, Reviczkyt, Nadányit, Áprilyt, Vörösmartyt is.⁷⁹ A *Moszár*;

⁷⁶ . Kormos István: 1923-ban születtem Mosonszentmiklóson. In K. I. m vei ... 167....

⁷⁷ . Kormos István: A vasmoszár tör je alatt. In K. I. m vei... 171-183.

⁷⁸ . Kormos István: Tárgyaim. In K. I. m vei... 170.

⁷⁹ . Kormos István: A vasmoszár tör je alatt uo. 176.

Cinpo és az *Egy hajdan elrepült ház* című Kormos-versek szintén motiválták Nagy Gáspár versét.

Kormos 1962-ben megismerkedett egy Párizsban élő félmagyarral (Cecile de Nagy), aki felajánlotta neki, hogy lakhat normandiai házában. Így töltött 1963 és 1965 között közel két évet Franciaországban, többnyire Normandiában. 1962-ben írta a *Ház Normandiában*, 1964-ben a *Tél Normandiában* című versét. Ez utóbbi versben szerepel a "gyri halpiac" és a "mecséri márcosom fia". 1970-től Kormos Budapesten (harmadik házasságában) az Üllői úton lakott. "A könyvespolc oldalán József Attila-vers függ bekeretezve, eredeti, saját kézzel írt vers, még a nyomdai jelek is rajt vannak. A *Lassan t n dve* feledhetetlen sorai. Már sárga a papír."⁸⁰ Kormos nagyon szerette Jékely verseit. Jékely nevezetes első kötete, az *Éjszakák* is meghatározó olvasmánya, és az 1944-es bombatámadás miatti vesztesége volt. "A hatvanas években egy verssel is tisztelgett a barátta lett mester előtt (*Jékely Párizsban*). Jékely pedig egy 1937-es párizsi versét ajánlotta utólag "A párizsviselt Kormos Istvánnak" (*A rue de Lanneau-i szállodában*)."⁸¹ Ráskay Lea pedig Kormos *Profán mágia* című verséből lép át ide:

Hajdan volt f -fickó id mben
elém állt Sövényházi Márta,
keményített apácaingét
farkasalma bokorra hányta.

De "Ráskay Lea kislány, pendelyben karikázgat" Kormos István *Kisborjak* című versében is, amely versben gyermekkorának zöld mezejét idézi meg a költő, melyben "két kisború kocog / hasig f tengerben, jézusos fejlehajtva".

Kormos István - másokkal együtt - az ötvenes évek elején kényszerűségből folyamodott a gyermekirodalomhoz, de mások visszatértek onnan, Kormos viszont jóidre gyermekeknek író szerző maradt. Legnépszerűbb történetei a Vackor-könyvek voltak, a trilógiává összeálló három verses mese: *Mese Vackorról, egy pisze kölyökmackóról* (1956), *Vackor világot lát* (1961) és a *Vackor az első bében* (1978). Vackor "mackó, aki emberként él, játékmackó, aki életre kel, gyerek, aki mackót játszik".⁸²

⁸⁰ . Berthta Bulcsu: Délutáni beszélgetések. Szépirodalmi Kiadó. 1978. 391.

⁸¹ . Vasy Géza: Kormos István. Balassi Kiadó. 2002. 79.

⁸² . Vasy Géza uo. 146.

A *Vonszolnak piros delfinek* Kormos 1963-ban írt verse. *Dülöngélünk* címmel pedig első kötete jelent meg 1947-ben, s ezt csak 1971-ben követte a második kötet, a *Szegény Yorick*. Ez volt tehát az az idő, amikor Kormosnak a "varázslása bujdokolt", s amikor "föltámadott a holt". A "varázslása bujdokolt" kép gyökere is Kormos egyik verséből ered: "világokat varázsolok / amikor akarom" (*Nakonxipánban hull a hó*). Juhász Ferenc Kormosról írt versének a címe is bekerült a kompozícióba: *Az örvénylő szív vándor*. Kormos fogullá minőségének is az életben van az indoka: bizonyára a *Vogul menyegző* című versével érdemelte ezt ki.)

A *"Jézusos fejleajtva"* olyan tisztelgés Kormos István előtt, amelyik szinte az egész Kormos-életművet és életet egy kompozícióba foglalja, szinte csodaként megmutatja. A Kormos-versben Mecsér és Párizs kapcsolódnak össze Kormos jóvoltából, Párizs és Nagyenyed, illetve a marosszentimrei fogó gyülekezet gondjai és színei sem külön idegen világok, hanem Jékely Zoltánról szólva természetesen, egymásnak távlatot adva találkoznak.

A *Jékely Zoltán tenyerébe* című verse úgy hangzik, mintha valóban belecsapna Nagy Gáspár az idősebb költő társ tenyerébe - elismerését kifejezve és szövetségét vállalva:

Ki szomjától Párizsig szökött,
de homloka rácai mögött
ragyognak, sírnak az elfödött
kóbor kutyák és rigók csontjai;
azt megérzi Enyeden füzet,
Marosszentimrén gyülekezet
éneke, hogy idáig hallani
- csak a kövek tudnak elomlani -
hitünk megmarad, mint az ÉJSZAKÁK
kószáló kaszás verscsillagai!

Miként a *"Jézusos fejleajtva"*, a *Jékely Zoltán tenyerébe* is jellemzés és vallomás egyszerre. Jékely, miként sok nemzedéktársa, világot látni ment 1937-ben Párizsba. Erre utal a vers első sora, majd Jékely állatbarát verseit idézi, aztán utal Enyeden töltött első három gimnáziumi évére, majd híres versére, *A marosszentimrei templomban* címűre. Jékelynek ez az 1936-ban írt remek verse a pusztulás leltára és a szülőföldhöz való hűség zsoltár-verse. A szétszóródás, pusztulás tragédiája és a megmaradás hite, konok akarata egyszerre szólal meg Jékely versében. A hetvenes évek elején, amikor a kisebbségi magyarság szétszórásának a

tényét már nem lehetett tovább némi, Jékely verse a magyar költészet eleven ösztönz jévé lett. 1975-ben Kányádi Sándor *Egy csokor orgona mellé* című, Jékely Zoltánnak szeretettel ajánlott versében "csupán egy ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / haldoklik szenci molnár".

Nagy Gáspár *A marosszentimrei templomban* legfontosabb üzenetét, a körülmények ellenére is meg rözött hitet emeli példává. Ezt a hitet ellentéttel is er síti: a kövek elomolhatnak, de hitünk megmarad.

A többes szám első személyre váltás azonosulás a marosszentimrei gyülekezet énekével, megmaradás-hitével. Ezt a hitet újabb kett s párhuzammal tovább er síti a vers zárlata, mely a meg rözött, megtartott hitet a kozmikus renddel és az öröklésre igényt tartó esztétikai értékkel egyszerre vonja párhuzamba: "hitünk megmarad, mint az ÉJSZAKÁK / kószáló kaszás verscsillagai!"

Kormos és Jékely világának vállalása öntanúsítás is Nagy Gáspár költészetében, miként a Krúdy *Gyula álmokönyvére* írt keser en játékos önvallomás vagy a Weöres "tanár úrnak" írt "zárthelyi dolgozat" játékból kiinduló, s az emberi fájdalom, sors kifejezésébe váltó sorai.

Nagy Gáspár költészetében a játék értelme súlyos.

A költészet az emberi lét titkainak a vallatása és kivallása, s nincs feloldó kegyelem az üresjáratra, feleltenségre, egyértelmű tanulás, a parancs, mely a Rimbaud-i példából fejlődik ki. Rimbaud nem az életével, nem költészetének jellegével eszméltet példát és vitapartner ekkor Nagy Gáspár számára, hanem azzal, hogy a költészetet abba is lehet hagyni.

A halántékon / Itt versek emlékműve mögött n dik azon a költő, hogy mit lehet tenni, ha kiírta maga alól a földet, ha végveszélybe sodorta az ének, ha a világ kimondását körülményei már halálos veszedelemként gátolják. Ebben a helyzetben "még rádvilloghatnak / a hold márványjelei", azaz lehetne a költészet számára valamiféle ezoterikus lehetőség, de ez nem járható út az számára, hiszen megoldhatatlan gondok nyomasztják, nem viheti a holdra azt, ami földi baj:

de életedb l hová
omolnak a dolgok
miket a földön nem
szabad elfelejteni.

Ebben a szituációban a személyiség számára a legnagyobb veszély az árulásba keveredés. Az a félelem nyomasztja, hogy az agyonmanipulált világban esetleg föl sem foghatja, hogy mikor

szennyez dik be, hogy "ki által jön a b n". Nyomasztó létdráma ez az etikus személyiség számára. Ebben a drámai léthelyzetben jelenik meg a Rimbaud-i példa, mint végtelenül keser , de etikus magatartásválasztás, a költ i elhallgatás, a kés bbi *Nyelvem pallosával* cím vers "hallgatni szabad" végs menedékének a tudatosítása, gondolati el készítése:

AKINEK MÁR NINCS TÖBB TITKA
BECSUKÓDNI MINT A BICSKA!

Azt a drámát jeleníti meg ez a vers, melyben a költ felismeri, hogy a "költemény, egyáltalán: az elmondható, lírává szervezhető szó kérdéssé válik".⁸³

E ciklus íve valóban megfelelt a címének: *Kinyílni becsukódni*. El bb a portréversek a kinyíllást tanúsították, az öner sítés gyakorlatait végezték Kormos, Jékely, de Krúdy és Weöres kreatív értelmezésével is. Majd egyre er teljesebben hangzott a Rimbaud-i sugalmazás.

Nagy Gáspár cselekv költ i személyisége azonban nem tekintheti megoldásnak az elhallgatást. Ehelyett felkészíti magát a még nagyobb, még összetettebb költ i cselekvésre. A *Térkép* ciklus versei a magánszférába vezetnek, az érzelmi élet bels számvetését végzik. A *Halántékdob* kötetet záró *Szaltószabadság* ciklus pedig új típusú kompozíciókban kísérli meg a hallgatás, becsukódás helyett a kimondhatatlan kimondását.

A személyiség teljességigénye szinte szerelmi lírát teremt Nagy Gáspár kötetében. Élmény és eszmélkedés különös összefonódása teszi sokszín vé ilyen értelemben a *Térkép* ciklust. A testi vágyak mámorító iramlása a beteljesülésig, majd az utána következő ürességérzés, a "nagyon árva, lakatlan reggelsziget" (*Lebegve máj*), a pózos-boros szerelemkér szomorúság (*Hajnalig*), az enyhén ironikus önleplezés (*Szénszünet a bajnokságban*), a megvalósíthatatlanság, beteljesíthetetlenség visszajáró fájdalma, vágyakozása (*Éji sóhaj*): a szerelmi élmény sokféle variációja szólal meg.

A *Térkép, kiterítve* pedig különlegességével, szemléleti gazdagságával kiemelked verse a ciklusnak. A beteljesült múlt szerelmek leltározó számbavétele ez némi kis groteszk ízzel, de nagyon emberi, egyszerre jelenik meg benne az élet kiszolgáltatottsága és szépsége. Majd az egész leltárnak új perspektívát ad a szindbádi utalás. Mert ezekben a tilosban járó szerelmekben is formálódott a lélek, s az élmény nyomai ott vannak a személyiségben. Talán éltet elemként kellett ezek is az egyetlen öleléshez, "az utolsó halálos szorításhoz", a

⁸³ . Szokolczay Lajos: Nagy Gáspár. In: *Fiatal magyar költ k...* 155-156.

létezés teljességéhez. S itt jön a szindbádi önstilizáció, átvetés harmadik személybe s a képzelet síkjára, az időtlenség szférájába:

mikor hinnétek hogy az a
zöldszem lassan komoly
férfi lett akkor fog újból megjelenni
s mint szindbádi méla órák
homályán egy hintó oson
úgy jön a csókokat megköszönni
és cellacsíktól ingét levetve
testetek újra föllapozza

Ez a virtuális szindbádi sík a vers befejező részében fejlik ki teljes értelmével: a szépség megérzésére hív, a szindbádi visszatérés ugyanis létösszegzés, a finom bibliai allúzió a halál, a teljes elszámolás idejét jelzi ("nem tudjátok sem a napot, sem az órát"). Így s r sődnek meg Nagy Gáspár versei sokirányú mérlegelésre ösztönöz jelentéssíkokkal.

Igény és tudatosság, erőt és szomorúság, sorsvállalás és megcsillanó játékosság, egyre táguló világkép jellemzi ezt a lírát. Egyre gazdagabb létezésélményt emel magába, s ez a törekvése külön súlyt ad a csupa nagy kompozíciókból álló *Szaltószabadság*-ciklusnak, melyben az egyéni költői kifejezésmódjáért küzd a személyes, nemzeti, európai gondokra együtt figyel, s ezek megoldásában nemzedékének feladatát, lehetőségeit keresi.

A közösségi gondokat nemcsak vállalja, hanem az emberi létezés összefüggéseiben nyitottan és eredetien gondolkodik ezekről.

A gazdagon versbe emelt tárgyi-élményi elemek egységes gondolati víziókba rendeződnek. Nagy Gáspár első sorban érzelmileg kötődik a világhoz, érzékenysége ezekben a momentumokban fölfokozott, izzó lélekállapotban mutatja, még akkor is, ha hevületét tudatosan nyugalomba fegyelmezi.

Sorsvizsgáló verseiben erőt és fájdalomérzés, illúziótlan szomorúság nyilatkozik meg. De az ezzel vívott drámai küzdelem telíti gondolati elemekkel a verseket, és építi összetetté, többszólamúvá a versstruktúrákat.

Nemzeti létezésünk esélyeire (*Bölcs dal Perzsiából*), emberi cselekvésünk mai korlátozott lehetőségeire (*Ködhimnusz, Csak nézem Olga Korbutot...*), élet és halál dolgaira (*Világtemet*) kérdeznak ezek a versek. Nagy Gáspár a legnehezebb terepekről is hittel tér

meg, pedig nem táplál illúziókat. Hite etikai eltökéltség, cselekvő emberség, sokszor talán a "fölemelt fej reménytelenség" az ereje.

Azt is gyakran érzékeli, hogy a költészet lehet ségei is kérdőjelet kaptak, a nyelvi kimondhatóságba vetett hit is elbizonytalanodott. A *Lüktetés a hullaházban* "megfellebbezhetetlen fájdalma, illetve bizarr képzettársítása" ennek a felismerésnek, kételynek a megnyilatkozása. A vers "egymásra dobált kijelentésmondatai, hiányos mondatai sugallják a kiábrándultság groteszk fájdalmát".⁸⁴ A "tetemként egymásra dobált szövegmondatok záradéka is döbbenetesen szép és meditatív"⁸⁵: "Lehet, hogy almavirágzásunk korán jött: járt-kelt a temető alatt, / a + - időkben hatalmas lift haladt."

"A *Ködhimnusz* már az univerzumig tágítja a kétségbeesést, az esélytelen esélyességet. Rossz közérzetét, megrendült hitét is megfogalmazza szégyenpír és lelkiismereti hiányok képében, majd rövid önmagát adja"⁸⁶:

Én különben bátran elsírom:
nem félek a holnaptól, mert
lehet, hogy holnaptól se láb, se lépés, és
a NAGY-FÖLDSZELVÉNYEN minden
tippünk törölve -

Bátor szembenézése a nehéz kérdésekkel azért is érték, mert tudatosít, gonddá, közüggé avat olyan problémákat, melyek valóságosak, mert létezésünk értelmének lényeges részei, mégis hiányoznak a korszak nyilvános szellemi életéből.

Nagy Gáspár a személyiség és a közösség szabadságát, emberi kiteljesedésének lehetőségeit kutatja, illúziótlan bírálóatának, persze megnevezéseinek is ez a mélyebb értelme. Sütő András *Perzsák* című esszéjében a Nagy Sándor által leigázott, meggyalázott nép szabadulását hozta meg, hogy az anyák anyanyelvükön dalolták a tízezer csecsemő fülébe a bölcs dalt. Nagy Gáspár *Bölcs dal Perziából* című verse ennek az egyént és közösséget megtartó dalnak az értékét tudatosítja.

Kompozícióinak motivációs rendszerében gazdag történelmi, kulturális, közvetlen élményi anyagot szólaltat meg, olykor igen nehezen felfejthető értelemmel az egyes részeket illetően. Éppen ezekben a nagy kompozíciókban érződik a kifejezésformával való erős

⁸⁴ .Szokolczay Lajos uo.

⁸⁵ .Drescher J. Attila: Nagy Gáspár verseskönyvei. Kortárs, 1983. 2. 317.

⁸⁶ .Drescher J. Attila uo.

küzdelme. Bizonyára a bonyolult, összetett gondokkal való sokrét viaskodás folytán érezzük olykor úgy, hogy töredékes a nagy kompozíció. A fölvetett kérdéseket inkább sokoldalúan körüljárni lehet, mint egyértelműen megválaszolni. De célja sem lehet mindezek megválaszolása, a félelmek, közösségi bajok, megbéklyózó korlátozottságok viszont különféle terepekről indulva törnek a személyiségre. Ily módon a sokszálú kompozíció a felnövesztett ihlet természetéből ered.

A magyarság és Európa viszonya, jelene és jövője egyaránt sötét élmények, reménytelennek tetsző perspektívák alól komorlik föl a legnagyobb versekben (*Csak nézem Olga Korbutot*, *"Szállá alá poklokra"*, *Forduló év*). Magyarország "kontinensnyi álmok veszt helye", a Duna pedig evilági Styx folyó ebben a versvilágban, de éppen a versek tárgyiban seje jelzi azt is, hogy alapos indoka van Nagy Gáspárnak a komor szemléletre, költői küzdelme éppen azért figyelemre méltó, mert mindezek ismeretében néz szembe a nemzeti sorskérdésekkel. Élmény és filozófia, közvetlen szemléletesség és gondolati erőtalálkozása jelenti ekkor számára a költői fejlődés irányát.

Olyan verseiben, mint a *Csak nézem Olga Korbutot...*, a *Forduló év*, a *"Szállá alá poklokra"* "személyes sorsát és vívódását egyetemes érdek közös sorssá avatja".⁸⁷

A hetvenes évek közepén sokan meghaltak Nagy Gáspár közeli szellemi társai közül. Kondor Bélát és B. Nagy Lászlót ekkor követte Szilágyi Domokos, Latinovits Zoltán, Kormos István és Nagy László. A szellemi társak halála Nagy Gáspárt mindig nagyon mélyen megrendítette. Nem tudott belenyugodni abba, hogy így törnek félbe az életek.

A halál, pusztulás iránti érzékenysége motiválta *Világtemet* című versét, melyet Huszárik Zoltán *A piacere* című filmje is inspirált, s melyben a XX. század mérlege az, hogy "háború háborúra borul", a haza pedig "tömegsírhaza". A pusztulás iránti érzékenység is erősíti Nagy Gáspár igényét a szembenézésre, a huszadik század végi emberlét esélyeinek számbavételére. A veszteséget is cselekvésre ösztönző erővé akarja formálni. Az elmúlás tudata az egyetlen élet kiteljesítésének, tisztaságának az igényét erősíti föl benne.

A *Csak nézem Olga Korbutot* című kompozíciójában is történelmi számvetést végez. A leszorított létezésben a veszteségek sorsmeghatározó elemként jelennek meg: "bokáig - mindörökre a Donban állunk". A történelmi emlékezés groteszk színekkel telítődik, hiszen a világháború idején a szakrális áhítatot is széttöri a borzalom. Az archaikus-biblikus kifejezés ("Isten") tragikus groteszk folytatást kap: "és Isten Istennek". És utána pedig következik a "mammutcsont-átültetés", az idegen nagyhatalom ráerőltetése a nemzetre, "sorsbukfenc".

⁸⁷ Szokolczay Lajos: Nagy Gáspár. In: *Fiatall magyar költők...* 155.

A történelem és a jelenkori élmények összetett gondolati mérlegelése zajlik a költő személyiségben. Annyira elfoglalja a magyar történelmi és társadalmi lét kiüttlansága, hogy még a gyermekéhez szóló szavait is áthatja ez az érzés. Az olimpiai játékok látványa is megoldhatatlan gondjaihoz kínál magatartásfogódzót. Nézi a gyönyörű fehérorosz tornászlány produkcióját, s ezt a látványt is a maga léthelyzetére vonatkoztatja:

csak nézem Olga Korbutot
szaltószabadságot érzek

A versben a d lt betékekkel szedett *szaltószabadság* gazdag értelmű metafora. A szaltó a gyakorlat végig vitelét, betékezését, igazi értelmét, céljának elérését is jelenti. Veszélyes, de gyönyörű kiszakadást, felülemelkedést a világból. A költő számára a *szaltószabadság* a visszahúzó fontolgatások nélküli cselekvést, a meglepő, váratlan, nagy tettet jelenti. Mintha már most arra készülné, hogy látványos nagy tettel rajzolja át létezésének dimenzióit, tépje szét visszahúzó megkötöttségeit, társadalmi-politikai korlátjait. "A gyönyörű tornászlány láttán nem a mozgás és nem is a szépség nyögözi le, de átborzong rajta a szaltószabadság érzete. Ez a metaforikus fogalom a lefojtott képzetek sokaságát sugározza ránk. Ott van ezek között a képzetek között a veszély, a szédület, a szárnyalás irama, a bukás esélye, ott van a kárpótlás rövid igézete, ugyanakkor a szabadság pótolhatatlanságának a tudata is."⁸⁸ Szeretné kivonni magát az üresbe hajszoló leszorítottságból, kilátástalanságból. A gyönyörű költő felelősség alóli felszabaduláshoz minden kínál mintákat az önmagát nyelvi játékokban, trükkökben kiélvező kortársi költészet:

hiszen bemutatnád te is
 a költészet minden trükkjeit
 az egynapos csodát
 a konkrétvers és
 szövegek sorát
 átverhetnéd a
 semmi szigonyát
 a banális nagyhalon
 soha nem kínálkozik
 így az alkalom

Ennek a lehet ségnek a bemutatása már meg is semmisíti magát a lehet séget, hiszen szarkasztikus leleplezése ez az öncélú játékokban, trükkökben feloldódó, a társadalmi-emberi küldetését nem vállaló költészetnek. Csupa ironikus, szarkasztikus megnevezés ez, egyértelm szemléleti elhatárolódás attól a költészett l, amelyiknek az "ügynélküliség az üdvössége".⁸⁹ Igaza van Csoóri Sándornak, amikor megállapítja, hogy a *Halántékdob* kötett l kezd d en Nagy Gáspár semmit nem ad föl a korai verseiben megnyilatkozó tiszteletb l, h ségb l, de láthatóan mást hangsúlyoz, mást emel ki: "A bizonyosátev költ érezhet en kritikus lesz. A lírai érzékiség eszközeivel nem ábrázolja s nem fölmutatja, de sokkal inkább támadja a valóságot, mint a valamikori romantikusok. Szétszedi, elemzi, gúnyolja, megdobálja rohadó körtékkel, kiüresedett koponyákkal. A költ i agresszivitása mögött azonban mindig a szeretet-igény és a szeretet-hiány munkál, mint a gyerekeké mögött. De még ennél is jobban a szabadság akarása."⁹⁰ A kritikus elhatárolódás ellentétéként szóló vallomás zárja a verset:

de engem a tenger
 érdekel ahogy mormol
 s viszi a hajót
 ahogy sínyli a szelet
 s dúdol altatót
 ahogy valahai földön
 a partra loccsan
 sót rak szívemre is:
 szomjam sose oltsam
 és súgja nekem szelíden
 egészen halkan:
 minden igaz költ halánték
 hatalmasoknak csupán csak játék
 de a csönd is hatalmas katlan
 de a zsámoly sohasem térdeletlen

⁸⁸ . Csoóri Sándor (1984): Nagy Gáspár. In A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. IX. lap

⁸⁹ . Balassa Péter i.m. 212.

⁹⁰ . Csoóri Sándor i.m. uo.

A *Csak nézem Olga Korbutot* küzdelmes világát lezáró, összefoglaló, szinte szakrálisan megemelkedő záró strófája egyértelműen fejezi ki Nagy Gáspár teljes eltökéltségét annak a költői hagyománynak a vállalására, amelyik visszafoghatatlanul szól a legfontosabb emberi, közösségi kérdésekről, amelyik a Mindenség színe előtt ad számot az emberlét adott időbeli helyzetéről. Itt is éles az alternatíva: nyíltan szólal meg az a veszély, hogy a költőt megsemmisítheti a politikai hatalom. Itt is megjelenik végső menedékként a csönd. De ez sem választható az adott versvilágban, hiszen a tenger sóit rak a költő szívére, hogy szomját sose oltsa, hogy maradjon meg benne a teljesség, a szabadság igénye.

A *"Szállá alá poklokra"* önvizsgáló európai számvetése is teljes illúziótlanságról számolhat be, a Duna a Styx folyó, "feketén cipeli Európa zaccát", a Kék-Duna keringő önfelédelt harmóniája helyett pedig a magyarság európai léte nem más, mint "nagy átverés és / nagy altatás a Pokol-kerengő / márvány folyosóin" és "miénk az / egész Pokol, hol vidáman / énekelgetünk". Csupa nagybetűvel írt záró strófája összegzi a hosszúvers leltárát, és azt sugallja, hogy a teljes kimondás remény nélkül is megtisztítja, üdvözíti a költői személyiséget. A szakrális dikció előbb a negatív láttelep eszköze, majd a bűnhődés hozza a feloldozást. Az a szakrális remény szólal meg benne, hogy ebben a pokolban a személyiség már megemészti a bűnököt, ebben már megtisztulva léphet ki. Ezt a sugallatot erősíti egyébként a vers utalásos címe is, hiszen a Hiszekegyben a "Szállá alá poklokra" után az következik, hogy "Harmadnapra föltámadott". A lírai szituáció tehát önjézusító jellegű. A költői én az európai létben a megfeszített Krisztus szenvedéseit éli át, és ettől önmön megváltását is reméli:

EURÓPA, FEKETE OSTYA -
 AZ ÖRDÖG VELED ÁLDOZIK,
 ÉJSZAKÁIMBAN GYÉMÁNTOLVA
 MINDEN SEMMIVÉ VÁLTOZIK -
 VAGYUNK MÉGIS A POKOLBAN,
 EMÉSZTVE SZÖRNYŰ BŰNÖKET,
 MÉLYRŐL, AKI ÍGY DALOLHAT,
 URAM, EGÉSZEN TIED LEHET.

A kötet utolsó verse, a *Forduló év* az év végi számvetést összegzi súlyos minősítéssel és mégis ragaszkodással, midőn az országhoz fordulva mondja:

kontinensnyi álmok veszt helye,

rizz meg magadnak,
mint szúrós növényét a kert.

A *Halántékdob* kötet a költő érzelmi elkomorulását tanúsítja. Leltározó hosszú versei egyszerre érzékeltetik a kor áttekinthetetlen, agyonideologizált, kifordított, zavaros, illúziótlan légkörét, de a metaforák, leírások, tárgyi leltárok szorongással telített világán rendre átüt a költő éni etikai tartásának egyenes beszéde, minősítő, felszólító vagy önfelszólító parancsa. Egyértelmű a versvilágból, hogy a költő szembekerült korának uralkodó társadalmi-politikai tendenciáival. De az is egyértelmű, hogy lélekben és poétikai gyakorlatban egyaránt felkészült a folytatásra.

A NAGY ÉVTIZED: NYOLCVANAS ÉVEK

1. Néhány szó a nyolcvanas évekről

Már a hetvenes évek végén egyértelműen érezhető a nagy feszültség az irodalom és a politikai hatalom között. Az írók egyre élesebben fogalmazták meg azt, hogy tarthatatlan az a kultúrpolitika, amelyik korlátozza a magyar szellemi életet, nem engedi meg sem a magyar történelem, sem a magyar sorsproblémák szabad vizsgálatát. Egyre nyomasztóbb gondként nehezedett a szellemi életre az 1956-os forradalom változatlan elítélése, ellenforradalomnak minősítése. A kisebbségi magyarság sorsának romlása, különösen román diktatúra magyarellenes intézkedéseinek sorozata nyilvánvalóvá tette a kádári irányelvek képtelenségét. Az írók egyre nyíltabban vetették fel a legfontosabb kérdéseket, a politika pedig egyre idegesebben reagált azokra. 1977-ben Aczél György utasítására leállították az Alföldben a fiatal írók interjúsorozatát. Ugyanebben az évben olyan emberek közlését utasította vissza politikai okokból az Új Írás, mint Csoóri Sándor *Tenger és diólevél*, Csurka István *Házmestersírató*, Kormos István *Pásztorok*, Nagy László: *Hószakadás a szívre*. Mindezekből botrány lett az irodalmi életben. Ezt a botrányt csak növelték a veszteségek. Latinovits Zoltán és Szilágyi Domokos 1976-ban elkövetett öngyilkossága után, 1977 október 6-án meghalt Kormos István, 1978. január 31-én pedig Nagy László. Sokan a halálukért is hibáztatták a politikát. Nagy László *Gyászom a Színészkirályért* című versében Latinovits öngyilkosságát végső szerepnek nevezte. Szilágyi Domokost búcsúztató versében azt a költőt siratta el, aki szerelemes verseket írt a szabadsághoz aztán pedig szerelmes lett a halálba. A *Pásztorok* Kormos, a *Hószakadás a szívre* pedig Nagy László utolsó verse lett. A feszült politikai légkörben mitizálódtak is ezek a tények. 1977 legvégén nagy visszhangot váltott ki Illyés *Válasz Herdernek és Adynak* című esszéje, mely a magyarság legfontosabb sorskérdéseit vetette fel. A személyét ért román rágalmazásra Illyés Magyarországon nem válaszolhatott. 1978-ban pedig betiltották *Szellem és ereszak* című könyvét. 1979-ben Csoóri Sándor is aláírta a Charta 77 résztvevőinek elítélése miatti tiltakozást. Bibó István temetése is történetes számba ment 1979 májusában. Utána pedig elkészült a szamizdat Bibó-émlékkönyv. Elkezdődött a Bethlen Alapítvány szervezése. 1980-ban a Forrásból a Csoóri Sándort - ötvenedik születésnapján - köszöntő esszé mellől kivették Csoóri *Nomád értelmiségi* című esszéjét. Az 1980. december 9-én hozott párhuzamos határozat a nacionalizmust tekintette a főveszélynek, Csoóri Sándort minősítette a nacionalista ellenzék vezetőjének.

A szellemi-politikai küzdelmekben nagy jelentőségű esemény volt az írószövetség 1981. december 12-13-án tartott közgyűlése. "Ezt a közgyűlést tartom a magyar változások kezdetének. Annyi idő után a magyar írók testületileg is fölegyenesedtek, gerincüket kiegyenesítették, s fölmondták azt az alkut, amelyet kénytelenek voltak korábban megkötni. Elször választottunk titkosan választmányt"⁹¹ - írta erről Nagy Gáspár, aki mindezekkel az eseményekkel közvetlen kapcsolatban volt. Írószövetségi titkárként és a nemzeti ellenzék egyik vezető egyéniségéként szinte minden politikai jellegű ügyben érintett volt. Az 1981-86 közötti időszakban "az irodalom és az irodalmi élet a szövetségi keretben a rendszerváltás kísérleti terepe" volt, Nagy Gáspár életének pedig legizgalmasabb, legtevékenyebb periódusa volt ez a néhány év.⁹²

Nagyon sűrű időszak volt ez. Tele feszültséggel és tele reménységgel. A magyar szellemi élet kinyilvánította igényét a szabadságra. 1983-ban Csoóri Sándor Amerikában megjelentette a Duray Miklós könyve elé írt *Kapaszkodás megmaradásért* című esszéjét, melyért szilenciummal sújtották. Az esszé csak szamizdatban volt olvasható, de gondolatai gyorsan ismertté váltak az ellene szervezett sajtótámadásból is. Az ellenzéki törekvéseket már nem lehetett leállítani. 1985. július 14-16-án megrendezték a monori találkozót a legkülönbözőbb ellenzéki személyek részvételével. Itt hangzott el többek között Csoóri Sándor *Eltemetetlen gondok a Dunatájon* című esszéje. 1986 januárjában tömeges aláírásgyűjtés volt Bors-Nagymaros felépítése ellen. 1987-ben megrendezték az első Lakitelki Találkozót, 1988. szeptember 3-án Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum. Elérkezett a rendszerváltás ideje.

Nagy Gáspárt mindezek az események közelről érintették. Latinovits balatonszemesei fejfáján - Ruttkai Éva kérésére - az *Sírfelirat* című verse olvasható. Kormos Istvánt búcsúztatta, Szilágyi Domokost, Nagy Lászlót versek sorában siratta el. Ő is alanya volt az 1977-ben betiltott Alföld-beli interjú sorozatnak.⁹³ Csoóri Sándor közeli barátjaként minden fontos eseményről tudott, legtöbbször személyesen is részt vett. Írószövetségi titkárként is sok-sok politikai esemény részese, olykor főszervezője volt. Szorgalmazta a választmány

⁹¹ . Jókedvemet és kételkedéseimet mondom el. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel az életmű összetevőiről, a temetetlen holtakról és a pártoskodás hátulütőiről. Szokolczay Lajos. Új Magyarország, 1992. márc. 31.

⁹² . Laczkó András: "... az új elevensége tartja meg a régieket is élve nek." Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. december. 20.

⁹³ . A sorozatot később a Forrás című folyóiratban sikerült folytatni. Könyvbeli megjelenését a nyolcvanas években több kiadó visszautasította, csak a rendszerváltás után jelenhetett meg: Kérdések és válaszok. Tizenhét interjú a hetvenes évekből. Görömbei András kérdéseire válaszol Aczél Géza, Baka István, Balázs József, Farkas Árpád, Gion Nándor, Kis Pintér Imre, Kiss Benedek, Kocsis István, Kósa László, Kovács István, Marosi Gyula, Nádas Péter, Nagy Gáspár, Ördög Szilveszter, Pintér Lajos, Varga Imre és Veress Miklós. Antológia Kiadó. Lakitelek, 1994. 242 p.

állásfoglalását, kiállítását a megtámadott Csoóri Sándor, Illyés Gyula és a Mozgó Világ, Tiszatáj mellett.

1981-ben, a forradalom 25. évfordulójára két verset is írt és jelentetett meg, amelyekben áttételesen, de egyértelműen utal 1956-ra. Ez a két vers a *Két nyárfa a Hódoltságban* és a *Benézünk majd a Múltid be... szszel*. Az elbbinek az alcíme árulkodó: *(föllelt janicsárnapló 1556-57-b l)*, a második végén pedig a kötetben is ott a dátum: 1981. A versben pedig azt vallja a költő, hogy "keresek egy fölismerhetetlenre / pofozott szí hónapot", s hogy "egy élére állított vers sokat tehet". 1982 novemberében a - már imprimatúra után - vetette ki Tóth Dezső miniszterhelyettes a Tiszatájából a *Három megjegyzés: egy válasz* című Illyést és Kodályt köszöntő versét az *Egy mondat ...* említése miatt. 1984-ben a betiltás után folytatott új Mozgó Világ Illyés fényképével jelent meg. Nagy Gáspár *Ilyen világ* című versével tiltakozott a megtévesztő módszer ellen.

Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című - 1983-ban írt - versének közzlése az Új Forrás 1984. 5. (októberi) számában Nagy Gáspár egész további pályáján elhatároló szerepet bizonyult.

Nagy Gáspárt az ellene elkövetett politikai támadások csak edzették, erősítették. Jóllehet sok-sok író társának gyávaasága miatt sok keserűség is kapcsolódott ezekhez a politikai küzdelmekhez, azonban helyt állt a támadások keresztüzében. Amikor *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse miatt megfosztották írószövetségi titkári állásától az irodalompolitika hatalmi képviselője, 1985. március 12-én "az utolsó szó jogán" mondta az írószövetség választmányának ülésén: "Én azt hiszem, hogy az írók számára különösen embertelen aszkézis lemondani történelmünk bizonyítható sebeiről."⁹⁴ Példávan itt ekkor az bátor magatartása. Amikor a Nemzeti Társas Kör 2001. márciusában Hódoltság-díjjal tüntette ki, Csoóri Sándor a laudációjában ezt mondta róla: "Mióta ismerem, szelídnek és hajthatatlannak ismerem. Egy modern "rózsalovagnak", akinek, ha elfogy a türelme, az igazságért még a legvakmerőbb merényletektől sem riad vissza. Angyali arccal robbant föl széttörhetetlennek gondolt hazugságokat. Az ezerkilencszáznyolcvanas években ilyen merényletei után ismerte meg Nagy Gáspárt az egész ország. Az egész magyarság. Mindenki tudta, hogy sok-sok meghurcolt, halálraítélt és kivégzett ember kortársaiként élünk a Földön és élünk a hazában. Ezt a tudást azonban zúzmarás csönd és hallgatás vette körül. Országos közmegegyezés. A fiatal költő, hiszen a magyar irodalom legkomolyabb hagyományához, fölmondta ezt az alkut.

⁹⁴ . Nagy Gáspár e szavait akkor jegyeztem föl naplómbe.

Hat évvel a Nagy Imréék kihantolása előtt, a kivégzők füle hallatára azt mondta ki, hogy a titokban elkapart vértanúkat egyszer majd becsületesen el kell temetni.⁹⁵

Az állásvesztés és a különféle egyéb megtorlások, megrovások egy pillanatra sem ingatták meg Nagy Gáspárt. Rendületlenül tette a dolgát továbbra is. Amikor behívták a verse miatt a Pártközpontba, ott is azt mondta, hogy igenis lesz temetés.⁹⁶ Majd megírta és megjelentette *A Fű naplójából* című versét. Egyre sürgette a történelmi igazságtevés szükségességét és elkerülhetetlenségét. 1988. június 16-án délelőtt a fűvel-gazzal benőtt 301-es parcellában a Történelmi Igazságtétel Bizottság kérésére elmondta azt a két versét, amelyek a folyóirat-megjelenések botránya után csak szamizdatban terjedhettek. "Fehér ing és fehér nadrág rajtam, fehér gyászban szavalok annak a 100-150 fős tömegnek, amelyik már nem félt, de délután még verést kapott Grósz Károly rendreit a Szabadság téren."⁹⁷ Aztán agusztusban elment Amerikába a Magyar Baráti Közösség meghívására előadásokat tartani. Indulása előtt még át kellett élnie "a ferihegyi szokásokat", de aztán az utolsó pillanatban külön busszal vitték a svájci géphez, s amikor két hónap múlva visszatért, már más hangulatot talált a repülőtéren, senki sem törődött már azzal, miféle könyvekkel, szellemi kincsekkel tért meg Amerikából. Minden üldöztetés ellenére ép lélekkel élte túl ezeket az esztendőket. 1989-t igazolta. "Erkölcseim engem abszolút kielégített az a tény, hogy a 89-es nagy temetés előtt a választmány egyhangúlag engem javasolt Cseres Tibor elnökkel együtt, hogy mi ketten helyezzük el az írószövetség koszorúját Nagy Imre koporsójánál. Egyébként ez volt az átmenet legszebb éve, vajon ki hitte akkor, hogy pár esztendő múltán ilyen mértékű győzelem fordítja szembe az egykori szövetségeseket."⁹⁸

Nagy Gáspár nagy évtizede volt a nyolcvanas évek, 1981 decemberétől, a lengyel hadiállapot bevezetésétől 1989 legvégéig. Versekkel már régóta készült a rendszerváltásra. Nem sejtette annak idejét, de a belső igény a változtatásra, a szabadságra nagyon erős volt benne. "S aztán a nyolcvanas évek elejétől akarva-akaratlanul is odakerültek *öltéseim és monogramjaim a diktatúra puha bársonyára*. (...)Mert ez volt az én évtizedem, amikor... *dehogyan voltam bátor, csak éppen nem mertem félni.*"⁹⁹

⁹⁵ . Csoóri Sándor . Kézirat.

⁹⁶ . Lelkünkben hangos robajlások. Interjú Nagy Gáspár József Attila-díjas költővel. Az interjút készítette Ádám Tamás. Ipoly, 1993. május 7. 23.

⁹⁷ . Nagy Gáspár: Tagolatlan emlékezés egy fényes évre. Európai utas, 1998. v. 1989?, ??, 31-32.l.

⁹⁸ . Pörös Géza: A költői létezés állandó készenlét. Beszélgetés Nagy Gáspárral. Új Forrás, 1993. 4. 64-65.

⁹⁹ . Nagy Gáspár: Tagolatlan emlékezés egy fényes évre. Európai utas, 1999. 3. 31-32.l.

Felemel nagy élménye volt az újratemetés, az örömkönnyeket hullató hatalmas tömeg. Sok-sok olyan Nyugat-Európából és Amerikából 1956 után elszörcs hazatér magyarral is találkozott ekkor, akik egy évvel korábban még nem hittek a közeli változásban. Mindezek háttérül szolgálnak a nyolcvanas évekbeli költészetéhez. Kötetének címei is kifejezik azt, hogy ebben az évtizedben élükre állított versekkel, kibiztosított beszéddel végezte földi pöreit, majd a rendszerváltás kezdetén elkeseredett amiatt, hogy a szabadság már az els pillanataiban szégyenbe hozta a nemzetet.

2. Földi pörök (1982)

A *Földi pörök* és a *Kibiztosított beszéd* cím kötet a szerves folytatás mellett új hangot, nyersebb, összetettebb látásmódot hozott költészetébe. Egységes a kritika véleménye abban, hogy harmadik kötet - a folytonosság vállalása mellett - új fejezetet nyitott költészetében.

"A *Halántékdob* kötet pokoljárásából, a versek purgatóriumának katartikus tisztítótüzeiben megújulva tér vissza. Megtalálta helyét és arcát, innent l összetéveszthetetlen formákban folytatódik. A pátosz méltósággal nemesedik a magatartást kifejező nyelvben. Hangja ironikusan eltávolító éppen azoktól, akik a cinikus iróniát mint divatot akarják kizárólagos mértékké szabni"¹⁰⁰ - idézhetjük Ágh István pontos jellemzését. Szakolczay Lajos is az új hang kísérletére figyel föl ebben a kötetben. A korábbinál rafináltabbnak látja a költői szemléletet: "A képtobzódás, mely nála mindig a romantika jele, elmaradt, a direkt utalások és hangok, melyek régebben nem egyszer harsánnyá tették a verset, áttételesebbé váltak s ezáltal letisztultabb, feszesebb lett a költemény. De nem egyszer bb. A gazdagodást mindenekel tt a gondolatiság el terébe kerülése jelzi. (...) Egyre nyilvánvalóbb, ahogy a lírikus s megidézendő világa közt n tt a távolság, úgy lett ironikusabb, kételked bb szemlélete. A vers nem illusztrál többé, önmagára/ba akar látni, keményen, hidegen. Az állítások sem egyértelm en állítások már, hanem kérdés-kétkedés formájában fölillantott lehet ségek - az ahogy lehet (ahogy szabad) kimondhatóságának reményében. Megsokszorozódtak egy-egy versen belül az utalások, a nyelvi játékok, az ismétlések, a korábbinál nagyobb szerepet kapott az enjambement."¹⁰¹ Felt nik Szakolczaynak a kötet komor hangulata, az sz, a baljós októberi hónap közérzet meghatározó jelent sége is. Regisztrálja azt a szemléleti b vülést is,

¹⁰⁰ . Ágh István i.m. 430.

¹⁰¹ . Szakolczay Lajos: Az élére állított vers. Nagy Gáspár. Földi pörök. Jelenkor, 1983. 4. 306.

amelyik a kortárs irodalom megidézett értékvonulatába Nagy László, Kormos István, Süt András, Weöres Sándor, Jékely Zoltán mellé most bekapcsolja Pilinszky János, Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor "és két ultraavantgardnak titulált újvidéki költő, Tolnai Ottó és Domonkos István" világát is. A szemléleti nyitottságra, tágasságra és összetettségre utalnak Nagy Gáspárnak a költészetén kívüli művészeti és gondolkodói kötetései is: "Számára a politikai gondolkodást Bibó István, a képzőművészetet Kondor Béla, a zenét Bartók Béla, a színház- és filmművészetet Latinovits Zoltán és Huszárik Zoltán életműve jelenti."¹⁰²

Mindezek alapján összetettebbé, neoavantgárd jegyekkel is színezetté válik Nagy Gáspár költészetének nyelvi világa is: "A köznyelvi szinthez közelít, olykor a szlengből is merített szókinccs és mondatfészes a képi jellegű költői alakzatok radikális csökkentése, a verssorok nyers tördelése jellemzi a *Földi pörök*t. Ehhez társulnak a neoavantgarde gyakorlatából ismert nyelvficamok, szócsavarások, alaktani gegek, tipográfiai játékok, képvers formációk. Mindez nem divathóbort, hanem az irónia, a paródia, a szatíra segédeszköze, olykor groteszkbe forduló látásmód nyelvi vetülete. És ugyanakkor "hangtompító" is, legalább a félig kimondás lehet ségének biztosítója, az enigmatikus fogalmazás sokat vár az olvasótól, sokat bíz a befogadóra."¹⁰³

Valóságérzékelése egyre élesebb, egyre nyíltabban, egyre sokrétűbben fogalmazza meg azt a meggyezéses dicsőt, hogy a szabadság hiányának az emberi magatartásmódok elégtelenségében van a konkrét oka: "a hallgatás, a hazudozás, a mellébeszélés, a gyávaságból való alibikeresés, a morális züllés, és a nemzet, az ország elárulásában az írástudók a tudomásul-nem-vétellel válnak a cinkosból társ-Júdássá".¹⁰⁴ Ez a meggyezéses dicső, ez az írástudói felelősségérzés teszi keményen ítélnévé, számon kérnévé, ostromozóvá, a prédikátori, prófétai jellegűvé a költői hangvételt.¹⁰⁵ "Nagy Gáspár verseiben dokumentálható a hetvenes-nyolcvanas évek Magyarországáé, a korszak lényeges problémái, eseményei szociológiailag is pontosan jelennek meg. Egyféle helyettesítéje is volt a társadalmi nyilvánosságnak, a problémák nyílt megfogalmazásában elterjedt járt korának. Mint egy szeizmográf, azonnal reflektált és jelzett."¹⁰⁶

A *Földi pörök* "tematikusan rendezett, gondolati pillérekre épített" versvilágát a ciklusok elé emelt mottóvers, a *Mai zsoltár-kivonat* vezeti be. Ez az egész kötet legfontosabb

¹⁰² . Szokolczay Lajos: Az élére állított vers. Nagy Gáspár: *Földi pörök*. Jelenkor, 1983. 4. 306.

¹⁰³ . Simon Zoltán: Nagy Gáspár: *Földi pörök*. Kortárs, 1983. 8. 1327.

¹⁰⁴ . Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: *Múlik a jövőnk*. Alföld, 1990. 9. 93.

¹⁰⁵ . V.ö.: Csörös Miklós: Nagy Gáspár: *Kibiztosított beszéd*. Kortárs, 1988. 2. 953.

¹⁰⁶ . Pécsi Györgyi uo. 93-94.

motívumának, a keresésnek a fontosságát hangsúlyozza. A "keresés tárgya nem transzcendentális minőség, hanem nagyon is evilági érték és állapot: a szabadság, az emberi teljesség, a remény, az újrakezdés lehetősége."¹⁰⁷Tudatosítja ez az ars poetica a cselekvés köteleességét is: "Ha nem keresem / talán sosem talál rám."

A *Halántékdob* poétikai újdonsága a *Koronat* ~~ben~~ csak felvillantott nagyobb kompozíciók polifon struktúrájú kiteljesítése volt, a *Földi pörök* ezzel szemben a tudatos tömörítés és a modern költői eszközök bátrabb alkalmazásáról tanúskodik.

A *Tantárgyak*-ciklus nyomatékkal utal erre. Az egyes tantárgyak neve köt jellel van írva, mintegy jelzi ezáltal a költőt, hogy nem a leckekönyvet verselte meg, másféle "fekete index"-ről és másféle tantárgyakról van itt szó. Nincs is ma olyan leckekönyv, amelyikben együtt szerepelhetne a *Nyelv-tan*, *Hít-tan*, *Föld-tan*, *Fény-tan*, *H-tan*, *Vegy-tan*, *K(o)ór-tan*. A rokon karakterű versekben épített ciklusok az igényes költők esetében a szemlélet tágításának is eszközei: a hasonló jellegű, hasonló poétikai természetű versek csak úgy állhatnak meg egymás mellett, ha kiegészítik, továbbépítik egymást. Nagy Gáspár ciklusában a tantárgyak az emberi élet és környezet meghatározó, minden korban új kérdéseket fölvető léteproblémáit jelölik. Világszemléleti áttekintés tehát a ciklus. Egy-egy mozaik az egész részeként jelenik itt meg.

A *Nyelv-tan* iróniából és szomorúságból szőtt költészettan:

Átdöcög Ázsián Európán
a szamaraskordé és tomboló
orrhangon a villanó küllök-
betört behódolt behúzott
nyakú és leginkább "modern"
vonalú írástudókra akik
a szárítókötélre aggatott
szavak sorrendjében vélik föltalálni
majd föltalálni végül k-*íz*-
rusítani (nincs jobb szavunk)
a semmi tündöklő árnyalatait
és nyomukban már védhetetlen
igazságok szavak mögötti r-
mezeit tiporja *íz*va vivátozva

¹⁰⁷ . Simon Zoltán i.m. 1326.

mígnem a nyelv harangnyelv
és kötél a harangkötél a hang
meg átkong Ázsián Európán

Szarkasztikus iróniával szól itt a költ arról az irodalomról, amelyik lemond az irodalom legfontosabb küldetéséről, hivatásáról: az emberi sors intézéséről, a személyiség értékeinek gyarapításáról, a világfelfedezésről. Az ironikusan szétszerelt szavak (k-iá-rusítani), a gyakori soráthajlások, az animizáció (a számár után az írástudók is iáz-nak a versben), a szarkasztikus kiüresítés ("a szárítókötélre aggatott szavak", "a semmi tündöklő árnyalatai"), a lírai szituáció különlegessége (a szamaras kordé azonos maradt önmagával, de az írástudók kifordultak magukból) mind-mind az irodalom értelmének semmibevevése ellen szól. Folytatja a *Csak nézem Olga Korbutot* című versben fölvetett problémát, s ellegezi az ebben a kötetben gazdagon kibontakozó költészettani leckéket.

A *Hit-tan* a "fogságba vetett gondok" ügyében emel szót keserű-rezignált, mégis erkölcsöt sugárzó kérdésével, mert bár a "földi pörök" nagyobb összefüggésekben - ráadásul labilis megítélés esetén - bizonyára nem sokat nyomnak "az égi körök hintáló mérlegein", az etikus ember számára a cselekvés mégis más, mint a kitérés, "az árulás színezüstjeivel" tetézt hallgatás. Finoman ironizál itt Nagy Gáspár a "földi pörök" és "égi körök" szembeállításával is a s r szövést, mindössze ötsoros versben. A *Hit-tan* az emberi cselekvés hitének, kételyeinek és imperativusának a verse:

Kérdezem én: ha a fogságba vetett gondokat
az Isten se veszi észre, akkor az égi körök
hintáló mérlegein majd mennyit nyomnak
a földi pörök s mennyit a hallgatás aranyrögei
az árulás színezüstjeivel tetézve?

A *Föld-tan* is első sorban a nemzet, az ország trianoni sorsának lelkiismeret-ébresztő felvillanása, nem pedig a természet titkainak fűrkészése, jóllehet egyértelműen hordozza modern kor megbomlott ember-természet viszonyának tragikumát is:

Úgy kikalapálták, edzették,
hogyan úgyszólván szinte sík lett;
bemérték, átszabták, eladták:

nem maradt rajta h hegy,
 csak heg maradt, mélyedés
 ágyában szunnyadó herma -
 érte szót, hangot emelni,
 költ vitézek, ki mer ma?

A ciklus kiemelkedő darabja a *Vegy-tan*. A természetes különbözőzés, sajátosság védelme szólal meg ebben a szarkasztikus és szomorú versben: a tanulók alázatosan fogadják el a legnagyobb képtelenségeket is a "s r szemöldök tanár úr" pokoli kényszere folytán, de a természet nem t rí az er szakot, a "képtelen blöfföt". Az er szak hiába kever egy hatalmas lombikba mindent, a vér vér marad, s ett l a legszorgalmasabb tanulók is retteghetnek.¹⁰⁸

Nagy Gáspár költészete egyre komorabbá vált, a megrendít élményekkel szemben a *Tantárgyak* ciklus "holtsúlyos játékokból" és iróniából, nyelvi leleményb l és elszánt etikai tartásból teremtett bels er t vonultat fel.

A korábbi portréversek folytatása most a *párhuzamos koporsók* ciklus - a tragikus veszteségek kiváltotta siratók sora. József Attila, Bartók, Nagy László, Latinovits Zoltán, Szilágyi Domokos, Dsida Jen , Jékely Zoltán, Huszárik Zoltán, Pilinszky János és a névtelen "utóvéd paraszt" idézése, illetve siratója etikailag, gondolatilag és a közösségi, emberi indulatok tekintetében szorosan illeszkedik a költ i világképbe értékmegnevez , leleplez magatartásával.

A halálból is er t merít , éréktudatosító, létértelmez versek ezek, az "öreg aligmúlt harmincévesek" számára útkeres , útjelz példák. A személyiség gondolati számvetésének jelöl i és érzelmi köt déseinek természetes vallomásai. A hagyományos stilizációt itt is megmozdítja, felfrissíti az ötlet merészsége. A Latinovits-versben (*Sírfelirat*) kozmikus méret képtelenségnek min sül Latinovits halála: "Napfogyatkozás / egy / júniusi éjben". A képben hagyományos a kozmikus elem, de váratlan a képtelenség, hogy a napfogyatkozás éjszaka történt. A *Sz. D. koporsója* cím vers Szilágyi Domokos becenevét (SZISZ) igésíti, de a bet típusban meg is rzi a becenevet, tehát bizonyos értelemben játékos elemet is bevon a tragédiába. Az pusztulását is az értékek maradandóságának a hitével siratja el:

¹⁰⁸ Ma már talán nem világos mindenkinek, hogy a vers megírása, megjelenése idején a "s r szemöldök tanár úr" mindenki számára egyértelm en Leonyid Brezsnyev volt.

rádhulló föld
 SZISZegi már
 most végleg
 a végtelenbe zár

E legkülönfélébb értékek bensőleges megbecsülését tanúsítja az Nagy Gáspár költészetében, hogy a sokak által Nagy László ellentétéként értelmezett Pilinszky halálát is saját elárulásaként éli meg: "némán fogom föl árvaságomat" (*Némaság*). A Pilinszky elvonatkoztató költői módszerét is felidéz verssel szemben, a *Bátyám, aki névtelenül is belefáradt...* szinte szociográfiai pontossággal mutatja be egy névtelen "utóvéd paraszt" életét és halálát.

A megidézett személyiségeket Nagy Gáspár szemléletében összekapcsolja a nemesebb, igazabb élet igénye. József Attila, Bartók, Nagy László, Latinovits, Szilágyi Domokos, Dsida Jenő, Jékely, Huszárík, Pilinszky ebben közösek ebben a versvilágban¹⁰⁹ Ezek a versek kapcsolódnak a költői látásmód és kifejezőmód tekintetében leginkább a korábbi, egyneműben metaforikus értéktanúsító szemléletéhez.

Ezzel szemben az *utak és k utak* ciklus vitázó, bíráló hangvételű darabjai a költészet újabb kísérleteinek bírálatát adják sokszor ironikus és parodisztikus hangnemben.

A nemzet és Európa gondjait mélyen megélt költő már a *Csak nézem Olga Korbutot...* című versében keserűen szól az újabb magyar költészetnek arról a számára is felkínálkozó módjáról, amelyik a közösségi sorskérdések, a személyiség titkai helyett az "egynapos csodát", a trükkök fénylő görögtüzét választja. A *Földi pörök* kötetben feltüntetett megzaporodnak a költészettel foglalkozó versei.

A költészetet az emberi létezés szellemi-erkölcsi bázisának tekinti, s éppen ezért szinte programos harcot folytat lejárata és lefokozása ellen. A vers minőségét és komolyságát erkölcsi kérdésnek tekinti. Ezért szól több versében is megsemmisítő iróniával azokról, akik az üres modernkedés bohócmutatványait végzik, s "a semmi tündöklő árnyalatait" bízzák a versre.

Mintegy összefoglalása ilyen jellegű műveinek a remek nyelvi humorral és megsemmisítő iróniával fölépített kompozíciója, *Az ún. nyelvkritikus költészet matifészturnájának rekonstruálása eredeti dánból és honi sajtó(ó)ból*. Elutasítja azt a költészetet, melyben a nyelv csak nyelv akar lenni, lemond az emberi kommunikáció eszközeként való

¹⁰⁹ . Simon Zoltán i. m. 1326.

szerepér l, s "nyelvemléknélküli nyelv"-ként "hozott anyagból" iparkodik mindig felt n lenni, gyorsan utánozni távoli divatokat. A költészetben a leggyorsabb utáncat is késelem már. Nagy Gáspár nem a modern költészetet utasítja el, hanem azt a felel tleniséget, amelyik a modernség címkéje alatt "a mellényelvelés finanszírozott nyelv"-vé teszi a verset. S azt, amelyik "a többféle megemközéltés látványos eszközeivel kussol a lényegr l", miként a *Távirat Kányádi Sándornak Kolozsvárra a Horea 48-ba* mondja.

A *Földi pörök* kötet egyik újdonsága éppen az, hogy gazdagon használja a legmodernebb költészet eszközeit a szómetesz enjambement-tól a vizuális hatásokig, a szójátékoktól az azonos szerkezetek halmozásáig, a szabálytalan szótagolástól a szokatlan szóösszetételig, szókapcsolásig, a gyakori groteszk esztétikai min ségig. De ezek az elemek a *Földi pörök*ben mindig a lényegre mutatnak, azt hordozzák. S ez a lényeg leggyakrabban megsemmisít irónia, heveny költ i küzdelem a költészet önfeladása, önárulása ellen. Indulata nemcsak a bonyolult teóriákkal el re kitervelt modernkedés ellen irányul, iróniával igyekszik megsemmisíteni az adott állapotba belenyugvó, azt er feszítések nélkül szorgalmasan kiszolgáló kockázatmentes költészetet, a "leh tött verseket", melyek "a korszak mamut-tetemét voltak / hivatva - bizalmilag - tartósítani". Költ i-emberi eszménye a teremt szellemi vállalkozás, az "aknákon sétálgató, vízen járó". Az igazi költészet mai esélyeit nehéznek tudja, túl sok kivonulás, hátraarc tárul eléje, a megideologizált hajlongás és szürkülés, a megfontolásokból épített "ketreces szavak" vagy az irányított mechanizmus vállalása a versírásban.

Ezekkel szemben szólal meg a rimbaud-i példa mai értelmezése, a "hallgatni szabad" végs etikai esélye (*Nyelvem pallosával, Tanúvallomás*).

A *Földi pörök* kötetben a nyelvkritikus költészet ironikusan rekonstruált manifesztumát az *Infinitívusok lányom olvasókönyvéb l* és a *Távirat Kányádi Sándornak Kolozsvárra a Hoerea 48-ba* cím versek követik. Domonkos István a jugoszláviai magyar irodalom talán legnagyobb versében (*Kormányeltörésben*) a nemzeti-nemzetiségi közösségéb l és nyelvéb l kiesett ember törmelék tudatát, kapcsolatnélküliségét törmeléknyelven, f névi igenevekb l és ragozatlan névszókból épített nyelven fejezi ki. Nagy Gáspár neki ajánlja-küldi az *Infinitívusok*-at Újvidékre. Ebben a f névi igeneves kapcsolatokból készített füzerversben kihívóan mutatja be a modern költészet igazi lehet ségét, a funkcionális modernséget. Huszonhat infinitívusos szókapcsolatban mélyreható történelmi és jelenkori, kelet-európai és magyar sorsképet ad. A szószerkezetek laza füzére egyetlen hatalmas drámai tablóvá áll össze, az igeneves kapcsolatok többféle gondolati-

érzelmi asszociációt váltanak ki, hangozhatnak rült küls parancsként, bels önment felhívás gyanánt és leginkább egy bizonyos embertelen állapot keser leltáráként:

Botot faragni
 nyelvet kit zni
 veszteg maradni
 ellent ki zni
 vízbe borozni
 jövőt tanulni
 hazát orozni
 mindig lapulni
 anyánk pofozni
 engem lövetni
 melót fokozni
 pártot követni...

Domokos István nyelve a szétes tudat bels monológja, Nagy Gáspáré sorsértelmez és leleplez eszmélkedés. Az *Infinitivusok*-at követ *Távirat Kányádi Sándornak...* quasi-táviratszövegben vall a költ r l, aki "európa lélegzetében és földünk felsíró sóhajaiban", tehát egyetemes távlatokat tudva, az arányokat ismerve vált nemzetisége sorsvagyázó költ jévé, bátran elkerülve az ultramodernkedés bohócmutatványait.

Sokat beszéltek a hetvenes-nyolcvanas évek fordulója táján a költészet szerepvesztésér l, leértékel désér l az egyén és a társadalom életében. Nagy Gáspár is tapasztalja ezt a tényt, de ennek az okait a költ i felel tlenségben, az értelmetlen, jelentés nélküli szószaporításban látja. Szembesülve ezzel a szerepvesztéssel, leértékel déssel, még inkább felel tlenséggel, számot vet az elnémulás lehet ségével is. Azt is tisztességesebbnek tartja, mint a bohóckodást, lényegelkerül alakoskodást. t azonban a magyar költészet történelmi tapasztalatai is meger sítik abban a törekvésében, hogy megszilárdítsa hitét a költészetben, a költészet erkölcsi és közösségi küldetésében.

Költészetében b teret kap a groteszk esztétikai min ség. Játékból és tragikumból teremt olyan attit döt, melyben a személyiség határozott ítélkezése, tehát tudatos eszmélkedése és morális-gondolati ereje a bemutatás groteszk elemeiben is megnyilvánul. Fölötte is áll annak, amit l szenved; a tudatosságnak, gondolati hatalomnak ez a foka bizonyos értelemben már diadal. Példája ennek a *Két nyárf a Hódoltságban* cím vers,

illetve az egész *Tantárgyak a fekete indexb* I ciklus. Az el bbi "föllelt janicsárnapló 1556/57-b l". A janicsár naplója olyan fokú tudatosságot mutat, ami képtelenség, ezért humoros-groteszk hangulatot kap, másrészt a néz pont határozottsága ellenére tágabb érvény , mai vonatkozásrendszer is hordoz. Nyilvánvaló, hogy ahogyan a janicsár önmagát, feljebbvalóit és a rábízott meghódítottakat jellemzi, a gyauroknak hozzá és feljebbvalóihoz való viszonyát bemutatja, abban kemény költ i ítékezés nyilatkozik meg. A költ i személyiség nem azonosul a janicsárral, hanem olyan janicsárnaplót alkot, melyben a janicsár önmagát és rendszerét akaratlanul leplezi le. A meghódítottak "muzikális fajtává sok ríással edz dne", s a janicsárnál csak följebbvalóit gy lölik jobban, "ez a legtöbb, amit tehetnek". A janicsár anyját sem ismeri, a Birodalom urai az életével is szabadon rendelkeznek, mégis jobb neki a Hódoltságban, mint otthon; "vigyázzban" álmodik, mégis azért könyörög Allahhoz, hogy még sokáig rizhesse a két nyárfát a Hódoltságban - félelmében. Az összetett struktúrát az árnyalatokban gazdag kifejezőskincs teszi világosan áttekinthet vé és a többréteg jelentéssík ellenére áttetsz en világossá.

Nagy Gáspár költészete az élére állított vers felé halad a nyolcvanas években. Világosan megfogalmazta ezt a szándékát már 1981-ben a *Benézünk majd a Múltid be... ssze/cím* versében:

egy élére állított vers sokat tehet,
jó lesz majd erre-arra, minden helyett
lesz remény, kezekben tündökl kenyer,
ha elfogy az is: maga lesz a vér.

A kötet utolsó ciklusában, az *ÉvTiZeDhAtÁrHíd*-ban mintegy a szubjektív mozzanatok háttérbe szorítja az egyetemesebb emberi számvetés igénye (*Pár ezer év, Teremtmények, Kezdetek óta*). Jellemz , hogy megihleti Nagy Gáspárt Teilhard de Chardin filozófiája is, aki szerint az evolúció kozmikus világfolyamat, az egységesül fizikai és szellemi valóságnak id beli és térbeli alakulása az satomtól az Ómega pontig.¹¹⁰ Teilhard de Chardin szerint az evolúció megfordíthatatlan folyamat, nem várható tehát korunkban az emberiség pusztulása. A fejl dés felel s tevékenységre és a jöv be vetett bizalomra szólítja föl az embert. Az egységet nem elvonatkoztatott eszmény, hanem teljes emberi kapcsolat, a

¹¹⁰ . V.ö.: Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejl dése. Szent István Társulat. Budapest, 1991. 465.

szerepet valósítja meg. Teilhard de Chardin szerint a szeretet képes a világban az isteni mili t kialakítani.¹¹¹

A kés bbi folyamatán a filozofikus látásmód egyre er sebb lesz majd Nagy Gáspár költészetében.

A *Földi pörök* idején a gyász veszteségei mellett, s t, sokszor azokkal is összekapcsoltan els sorban valóban a "földi pörök" foglalkoztatják.

3. Kibiztosított beszéd (1987)

A *Kibiztosított beszéd* cím kötet szoros egységet képez a *Földi pörökkel*, de közvetlenebb, egyenesebb költ i beszéd annál. Erre utal a cím is. A "kibiztosított" azt jelenti, hogy lövésre, robbantásra fölkészített. A l fegyvereket és aknákat szokták biztosítani, azaz biztonsági zárral ellátni, hogy ne robban hassanak, ne süljenek el. "Kibiztosítani" annyit jelent, mint ezt a biztonsági véd zárat kikapcsolni, eltávolítani, a fegyvert a használatra, akcióra képessé tenni. Nagy Gáspár költészete esetében ez azt jelenti, hogy "hangtompítók" nélkül szólni, egyenesen beszélni. A verset "élére állítani".

Ezt érzékelt a politikai hatalom is. Szigorú cenzúrának vetette alá a verseket. A *Három megjegyzés: egy válasz* cím Illyést és Kodályt ünnepl versét kivágta a Tiszatáj 1982. novemberi számából. Ez a vers azonban már helyet kapott a *Kibiztosított beszéd* cím kötetben. A *Kibiztosított beszéd* (1987) csonkán jelent meg. Két vers hiányzott bel le, az *Öröknyár; elmúltam kilencéves* és *A Fű naplójából*.¹¹² A két nevezetessé vált vers kötetben csak a *Műlik a jövőben* jelenhetett meg 1989 novemberében.

Ez a két vers ugyan kényszer en kimaradt a *Kibiztosított beszéd* cím kötetéb l, de Nagy Gáspárnak ez a könyve is egész sereg példát kínál arra, hogy az ars poeticája töretlenül vállalja a magyar költészetnek azt a hagyományát, amelyik a nemzeti tudat épségének gondját etikai szempontból jelent s részben a költ ire bízta. Nem t ri a szellem korlátozását, megveti a "ketreces szavakat".

Benne er s az a meggy z dés, hogy "a szó egyetemes súlytalansági állapotában" is alapvet funkciója a költészetnek az is, hogy a nemzet tudatába emelje az elhallgatott

¹¹¹. Nyíri Tamás i.m. 466.

¹¹² Ennek a kötetnek a címlapját - Orosz István *Gumigerinc* cím grafikáját - egy éjszaka cserélték ki a nyomdában. Az eredetit sem hagyta elveszni Nagy Gáspár: 1995-ben prózakötete címlapjára tette annak legfontosabb részletét.

tényeket, a költő szó erejével tisztítsa a nemzeti tudatot, mélyítse a nemzeti önismeretet. A költő nem térhet ki fölismeret igazságai elől. A költészetről szóló versei így módon az ember etikus önmaga-vállalásának parancsai. A kötet ciklusai elé emelt mottóvers, a négy soros *Most és később* is ezt a magatartást vállalja:

*Egy szív trappol a virradatban
egy másik feladta magát
a harmadik még itt a mellkasomban
félreveri az éjszakát*

Szűz és sugallatos rövid versek sorát írja ekkor Nagy Gáspár, szinte törvényeket fogalmaz, de a költő szó összetett varázsát mozgósítja, nem fogalmi parancsokat, megállapításokat ad. Az első sorból itt sem világos még, hogy merre mozdul a vers további része. A második sorból válik visszamenleg is egyértelművé, hogy valamiféle küzdelem résztvevői ezek a szívek.

Az, hogy "egy másik feladta magát" visszamenleg azt sugallja, hogy az első sor menekülésre, esetleg még vállalt küzdelemre vonatkozik. A második egyértelmű vereség. A keresett, a körözött személy szokta feladni magát, amikor már nem bírja tovább a menekülést. De ha a szív feladja magát, akkor az a halált is jelentheti, hiszen a szív addig él, amíg "trappol".

Az önvallomás teszi teljessé a körképet. A "félreveri az éjszakát" azt jelenti, hogy nagy veszélyre figyelmeztet. A harangokat verték félre tüz vagy más veszély esetén. Riasztás volt ez, felhívás azonnali cselekvésre, mentésre. A költő önmaga szerepét a bajok tudatosításában jelöli meg, a riasztásban. A cím pedig arra utal egyértelműen, amit a vers is sugall, hogy már iszonyú pusztítás történt. Még el kell követni mindent, de már jóvátehetetlen veszteségek vannak.

A kötet *Most és később* című mottóversét egyik kritikusa a magyar irodalom két legerősebb négy sorosa, József Attila *Reménytelenül (Lassan tényleg)* és Pilinszky *Négy sorosa* egyenrangú társának minősítette.¹¹³ Másik kritikusa a vers összetettségét hangsúlyozta: egyszerre szól ez a vers a költő emberi felelősségvállalásáról és a köznek elkötelezett költő magányáról - "a költészet helyzetére, állapotára is érvényesen".¹¹⁴

¹¹³. Koppány Zsolt: Kultikum és fényl magasság. Nagy Gáspár: húsz év a kétezerben I. Somogy, 2002. 2. 182.

¹¹⁴.. Csiki László: Öröknár. Nagy Gáspár: Szabadrabok. Libri. A Libri könyvesboltok vásárlóinak lapja. 2001. szept. VI. évf. 9. sz. 11.

A köteten végigvonuló, ars poetica-érvény vallomások az erkölcsi helytállás közösségi felelősségét helyezik Nagy Gáspár költészetének centrumába. A kötet elé emelt, idézett mottóvers, a *Most és később* éppúgy egyértelműen kivallja ezt, mint a szintén nyomatékos helyen szereplő kötetzáró vers, a *Félelmen túli...*¹¹⁵ Az első csupán négy sor, mégis összetett helyzetjelentés a bajokra figyelmeztetés megkésetttségéről, a késettésből eredő szétszórtságról, önfeladásról és a tényekre döbbsentés kötelességéről. Az utóbbi pedig éppen azt fejezi ki nyomatékossal, hogy még ilyen körülmények közepette is bízik Nagy Gáspár a költői szó világalakító, humanizáló erejében.

Ars poeticáját - talán egész költészetében legszebben - leginkább összetetten és mégis az evidencia egyszerűségével a kötet *Félelmen túli...* című záró verse fogalmazza meg:

*Hogy fényesednek az éjszakák!
amint élesednek a kések,
de a félelmes penge-arsenált
kicsorbíthatja az É N E K.*

*Aki a félelmen túli tartomány
dalokra elszánt kölyke,
jól tudja miért e földi ágy
s miért a csillagok - fölötte.*

Nagy Gáspárt erre a "félelmen túli" költői magatartásra mély morális eltökéltség, szuverén világszemlélet bátorítja. A partikulárison túlmutató összefüggésekben is szemléli a világot. A vers záró sorai Zrínyi Miklós híres *Befed ez a kék ég...* kezdetű vallomását is eszünkbe juttathatják:

Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Óram tisztességes csak légyen utolsó.
Akár farkas, akár emésszen meg holló:
Mindenütt felyül ég, a föld lészen alsó.

Nagy Gáspár ars poeticája nem romantikus hit a költészet világmegváltó hatalmában, hanem valóságos bizodalom a költői szó erejében, a kimondás, a néven nevezés fontosságában. A bajok, igazságtalanságok, jogtalanságok, álságok, hazugságok, személyiség-

¹¹⁵ A kötetet nyitó és záró vers fontosságára Nagy Gáspár kurzív szedéssel is felhívta a figyelmet.

és közösségromboló torzulások éppen az erkölcsi ítéletet is önmagába s rít költ i megnevezés, nyilvános ítékezés révén szüntethet k meg. Az értelmes és morálisan bátor föltárás elejét veheti a tragikus ütközéseknek. Annyi bebiztosított beszéd, annyiféle megfontolgtás ellenében a "kibiztosított beszéd" az egyenes, nyílt költ i szót jelenti: a görcsökt l való feloldódás szükségességét, a félelmen túli igazmondás igényét.

Bravúros ambivalenciával ad hangsúlyt *Kés(lekedik) a szó* cím versében Nagy Gáspár annak, hogy a ki nem mondott igazság, a ki nem mondott vélemény sebzi, tönkreteszi a személyiséget:

Torkodban kés(lekedik)
a szó
egy nyúlánk hang vérzik
befelé hosszan

Ezzel szemben a kibiztosított beszéd "fényes mondatokban" álmodik, mert azonos a személyiséggel, vállalja önmagát, élményeit, véleményét. nem "kés(lekedik)".

Ugyanezt a témát visszajáról világítja meg a *Kívánság* cím szintén ars poetica jelleg verse. Összetetten, ironikusan, s t szarkasztikusan utasítja el a "felcukrozott vers" kívánságát:

Felcukrozám egyszer a verset...
hogy döngtek rá a benyaló legyek!
potrohuk mélyén
nyelvük hegyén
a kívánság:
édes kellemes - szóval ilyesmi legyek.

A "felcukrozám" egyértelm en pejoratív kifejezés, s azt jelenti, hogy önnön természeténél édesebb versr l lévén szó, ez nem tesz mást, mint hogy megfelel a "csak hiba ne legyen bel le" követelményének. Az "édes kellemes" pedig azt jelenti, hogy nem csíp s, nem érdes, nem olyan, amelyik mond is valamit, csupán elandalít. A "benyaló legyek" sem rejtély, hiszen a vers kontextusában világos: azokra vonatkozik, akikkel annyi baja van az önazonosságára igényes költ nek, akik nem a mélyb l fölfakadó igazságokra kíváncsiak, hanem szellemi táplálékul csak álságot, megszépített, "felcukrozott" verset tudnak elfogadni, mert "benyaltak", azaz alázatosan és érdekb l átadták magukat hízelkedve annak a hivatalos

hatalmi igénynek, amelyeknek érdeke a valóság elfedése volt. Azt is sugallja a vers, hogy ezeknek a kívánsága összefügg anyagi érvényesülésükkel: a potroh és a nyelv összekapcsolása azt a szemléletet semmisíti meg, amelyiket nem logikai és erkölcsi meggyőzés, hanem vegetatív érvényesülés irányít.

Ezt a magatartást szarkasztikusan elutasítja Nagy Gáspár már azzal is, hogy egy utálatos bogárfajtáéval azonosítja. Másrészt a bravúros rím azt is kifejezi, hogy a vers felcukrozásával, az ihlet irányának megváltoztatásával a költő is elérné az animizációs folyamat, erkölcsileg megsemmisülne: "benyaló legyek - ilyesmi legyek". A verset indító archaizált múlt idő is a távolságtartást jelezte. Mindenesetre a kötetben egyetlen felcukrozott vers sincs, a szöveg tehát példázat érvényes. A versből is egyértelmű a költő magatartása és üzenete, de szövegkörnyezete is nyomatékot ad ennek.

A *Ceterum, ahogy én I..* és a *Noli tangere!* egyaránt ironikusan utasítja el a semlegesben "kitartó/ott/an" futó költőket, illetve a félelemből, megfontolásból kialakított "demokratikus tudatlanságot". A *Történelem* is kétféle költői magatartást szembesít, s erkölcsileg súlyosan ítéli meg azt a magatartást, amelyik önmagát védve elhatárolódik a közügyektől, közgondoktól, süketnek, vaknak teteti magát "szolgátságunkat sokszorozva". Ezzel az önmentő, közömbös magatartással szemben egyértelműen a korszak bűneinek tagadását vállalja a vers - "cellamocsokban" is.

A *Zónaid* című verse a költő kifejezés gondját a nyelv felől is vizsgálja, de egyszerre szól a nyelvi és politikai lehetetlenségről:

Bevillan odakint
nem tudod elmondani

kisajdul idebent
nem lehet elmondani

ülsz
és nagyokat hallgatsz
visszahallgatod mindezt a kazettára vett csöndtől
már nyugodtan alhatsz
nem félsz
amíg élsz

vége lesz
 ennek a híg melónak
 jönnek érted a szabadnapok

áthúzod
 csöndben összes versedet
 megérted miért szabadrabok

A *Zónaid*, Nagy Gáspár 1995-ben kiadott, tematikusan válogatott kötetének, "közép-európai napló"-jának lett a címe. A zóna övezet, sáv, valamilyen meghatározott tulajdonságú területrészt. Tehát azt sugallja a zónaid, hogy a hely és a kor meghatározza a létidő minőségét és lehetőségeit. A *Szabadrabok* pedig Nagy Gáspár ötvenedik születésnapjára Debrecenben kiadott, összegyűjtött verseinek lett a címe. Ez is a Nagy Gáspár-i külön elemzést igénylő (és teljesen soha fel nem fejtethető) versszók közül való. "Szabadrab: ritka érzékletes kép az emberről, akinek gondolkodása valahogy a nyelv függvénye, nyelvhasználata ugyanakkor gondolkodásához van kötve."¹¹⁶ De van ennek a szónak másik értelme is a versben: az, hogy a versek politikai értelemben is szabadrabok: sokkal többet kimondanak, mint a rab státusban lehetséges, de mégsem szabadok teljesen az adott zónaid-ben, mégis rabok a diktatúra világában. Kettős hiány - nyelvi és politikai lehetetlenség - miatt elégedetlen a költő a verseivel, ezért húzza át azokat, mert sem a nyelvi kifejezésben, sem a gondolatban nem tartja azokat eléggé szabadnak a zónaid-ben. Az törekvései azonban egyértelműen arra irányulnak, hogy szabadok legyenek a versek.

Az ars poetica jellegű versekben tanúsított igénynek hiánytalanul megfelel Nagy Gáspár költészete. Gazdag változatokat teremt az ars poetica megvalósítása.

A *Verhetetlenek*, az *Egy feljövők kiscsapatra* és a *Míg házádban* című epigrammák morális válságot leleplező versek. Pontos jellemzései annak a helyzetnek, melyet a *Helyzetdal, borítékban* Ady egyetlen betűjének módosításával - s egy betűnyi megtoldásával - avatott a hetvenes-nyolcvanas évek emblémájává: "*rohadunk a forradalomban*".

Az *angyali követés verse* ironikusan leplezi le a besúgó megfigyelőt. A keresztény képzetkör rangyalának szerepébe állítja őt.

A *Három megjegyzés: egy válasz* alcíme is jelzi, hogy Kodály és Illyés ünnepére készült 1982-ben, tehát Kodály századik, Illyés nyolcvanadik születésnapjára. Együtt látja

¹¹⁶ . Gál Ferenc: Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk. Kortárs, 1990. 7. 167-168.

ket a magyarságot megtartó érték m vészeknek, együtt látja ket merész korkifejezésükben és üldözöttségükben ("kiadhatatlan versben / megvágott filmszalagon"). Közvetlenül is utal az első rész Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című versére. A vers második része pedig a szokásba jött rágalmakat utasítja vissza. Kodálnak is, Illyésnek is felrötták és ma is felróják sokan, hogy egy-egy helyzetben miért nem voltak keményebbek a hatalommal szemben. Erre a vádra válaszol a második rész:

És ha valamit hiányolnak
a hirtelen-ersek
az olykor-bátrak?!
majd figyelemket
mikor az időátrak vállukra is
- szívük fölé - száztonnákat!

A rágalmakkal szemben veszi védelmébe a nemzetet megtartó m vészeket, akik lehetetlen körülmények között pontos dallamot készítettek "a milliommnyi fásult bégetésből".

Az *Ilyen világ* mottójával, dátumával és egész kontextusával kivallja, hogy a verset az az indulat motiválta, amelyik akkor fogta el Nagy Gáspárt, amikor meglátta, hogy a "régiben *Mozgó Világ*" lehetetlenné tétele után új gárdával megjelenő lap Illyés Gyula fényképének közlésével igyekszik megtéveszteni a közönséget, a folytonosságot hangsúlyozza, pedig Illyés az előző folyóiratnak engedte át egyik nagy versének a címét névül. Ezért az Illyés *Mozgó Világ*-ból vett mottó: "izzó orcával rendületlen, / mert akár ti, oly arcul-verten". De Nagy Gáspár verse továbbmegy a motiváló keserű indulatnál: azt is föl tárja, miért lehet a holtakkal mindent elkövetni, s arra a megállapításra jut, hogy azért, mert "az élkkel is mindent lehet / s t szabad". Igen, "ez egy ILYEN VILÁG". Nagyobb összefüggésbe emeli tehát a verset kiváltó okot: a jelenségen túlmutató mélyebb összefüggésre is föl hívja a figyelmet Illyés szellemében, akinek *Minden lehet* című kötetének panasza is áttunik az *Ilyen világon*.

Az Illyésre utaló verset a csalás, álság elleni indulat motiválta, a *Halálon túl* pedig a mély segítség. Ez is ritka erény az "ilyen világban". Nagy Gáspár *Halálon túl* című verse olyan költői telitalálat, melyben a kormosi komoly játékosság éppúgy tündöklök, mint ahogy nyilvánvaló benne az a Nagy Gáspár-i vonás is, hogy az "ilyen világ"-ban szellemi kapcsolatokat becsületesen ápol, érzékenyen hallgatja el deinek "súgását" is:

most újra kedvem lenne szólni
 nehogy teljesen kihagyjak
 október vértanús lapjain veletek
 vannak a megszakadt szív eke.

Nagy Gáspár Kormos István szellemében írt a halálon túlról szóló monológverset, tüneményeset és mély értelműt. Tudat alatt talán Nagy László verse is biztatta erre a dikcióra, az *Apánk a másvilágról*.

A *Nyári ki/be/számoló* a címében megjelöli a fajtát, de azt is, hogy két egészen különböző fajt társít. A vers aztán a kiszámoló mondóka játékos rímeivel külön hangsúlyt ad annak a lelki szituációnak, amelyikben a veszteséget már csak keserű kacajjal, iróniával lehet minősíteni. De a *Nyári ki/be/számoló* költője Nagy Lászlótól veszi a mottóját ("fejet ajándékba nem adunk"), és a küzdelemből, tiszta értékek képviselőként a kitiltott vagy kiesett társak helyett is vállalja a jó ügyek képviselőt. Így lesz ez a kiszámoló - a fajt eredeti funkciója szerint - szétválasztása kétféle magatartásnak, és lesz beszámoló egy helyzetről, melynek erkölcsi tartást tisztító jellegét árnyaltan, egyéb áruházmotívumú verseire is rímelen mutatja be Nagy Gáspár: "küldik a tömjént / ha kiszállsz önként", "béget a pásztor / átverték párszor". S melyben az áruházsok még nagyobb összeszedettségre, még odaadóbb küzdelemre ösztönzik a helytállókat. A címbeli igekötő kétféle egyszerre ható ambivalenciája a versben mindvégig hiánytalanul érvényesül. Éppen ez a szemléleti, atmoszférabeli összetettség Nagy Gáspár verseinek egyik egyénítő vonása. Mivé lett a gyermekkor önfeloldozó kiszámoló játéka? Domokos Mátyás jó érzékkel látta meg ebben a játékos versben az általános hitelvesztés ellenére helytállni próbáló költőt, aki a *Halállal élek, nem kenyérral* felejthetetlen verszenéjére jelenti ki: "Amíg csak bírom / helyetted írom / helyetted nézek"; s végül: "Helyetted mondom / ez lesz a gondom."¹¹⁷

Nagy Gáspárnak 1986-ban *Áron mondja* címmel gyermekverskötete jelent meg Orosz István rajzaival. Ezek a gyerekversek ugyanazt a szépség-, szabadság-, egyenes-testtartás-igényt mondják ki a maguk játékos, a gyermekszemlélet révén viszont teljes szabadságot birtokló módján. Jellemző, hogy a *Nyári ki/be/számoló* című "felöltött" vers motívumai például sorra megjelennek a gyermekversekben. "helyetted járom / miénk a JÁROM" - így szól az előbbi vers, majd az *Áron mondja* nyitó darabja, a *Háromkirályok* így: "Nekik aztán / nem jár

¹¹⁷ . Domokos Mátyás: Pillantás az "ÉvTiZeDhAtÁrHfD"-ről. In D. M.: Átkelés. Áttérés. Szépirodalmi Kiadó. Bp. 1987. 352. Domokos Mátyás esszéje is a Tiszatáj 1986. júniusi számában jelent meg először együtt Nagy Gáspárnak *A Fiú naplójából* című versével. Ezt a cikket is bízottál rötták fel a folyóiratnak.

járom // Szabadok hi- / szen királyok". S a háromkirályoknak útjukon természetesen "csillag világít", miként a *Félelmen túli...* című versben a "dalokra elszánt kölyök", azaz a költő is a fölötté levő csillagoktól kap erőt.

A *Nádból való vers* pedig előbb - alcím nélkül - az *Áron mondja* című kötetben jelent meg, majd természetesen illeszkedett a *Kibiztosított beszéd* darabjai közé. Itt zárójelű alcímmel szerepel: *(magyar kiszámolós gyermekmondóka)*. A *Szabadrabok* című gyűjteményes kötet sorban közölte Nagy Gáspár versesköteteit. A *Nádból való vers* megjelent az *Áron mondja* kötet darabjaival együtt, de nélküle csonka lett volna a *Kibiztosított beszéd* anyaga. Ez a problémát úgy oldotta fel Nagy Gáspár, hogy a *Kibiztosított beszéd* kötet anyagát magában foglaló verscsoportban a *Kibiztosított beszéd* című kötetben szereplő alcímet tette meg fő címmek: *Magyar kiszámolós gyermekmondóka*. Alcímül pedig megtartotta zárójelben az *Áron mondja* kötetben szereplő verscímet: *(nádból való vers)*. A cím ilyen gondos megszerkesztésének kétfős értelme van: 1. mindkét verscsoportban fontos helye van ennek a versnek, hiszen gyermekvers, de ugyanakkor nagyon komoly "felnevelő" vers is. 2. A *Szabadrabok*-ban a *Kibiztosított beszéd* anyagában megjelent cím, a *Magyar kiszámolós gyermekmondóka* hangsúlyosan utal arra, hogy a vers üzenete törvény. A kiszámoló vagy kiolvasó szigorú szabály szerint választja ki a gyermekjátékban azt, hogy ki lesz a hunyó, kinek kell kiesnie a játékból. Az itt fő címmé emelt alcímet Nagy Gáspár már a *Múlik a jövőnk* című kötetben alkalmazta. Ez is jelentéssel, hiszen a *Múlik a jövőnk* című kötet közölhette először könyvben az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fió naplójából* című verseket, tehát ebben a kötetben "hangtompítók" nélkül szólalhatott meg a költő.

A *Magyar kiszámolós gyermekmondóka* illetve a *Nádból való vers* kiszámolós mondókája a játékban is képes a mély létszemléletet kifejezni. Éppen az a Nagy Gáspárra jellemző vonása e versnek is, hogy a játék és komolyság dimenziót egyszerre érvényesíti. A hajladozó nádszáltól a hajladozó magatartás titkát kérdezi, de a játékos versen belül evidenciává válik rögtön, hogy ez a hajlékonyság éppen a lét végső, meghatározó helyzeteiben, a "nádvágó naszád" színe előtt semmit sem ér, ott a nádszál is "szálegyenesen" áll. Az ember és a nádszál párhuzamba állítása bibliai motívum, mellyel az irodalom is gazdagon él.

Külön figyelniük kell ennek a versnek a különlegesen gazdag és egyre több belső vonatkozást teremtő nyelvi játékosságára:

Nád

nád

nádszál
 szál
 szál
 szálnád
 ha
 kimonda
 nád
 kihajladoz
 nád
 egyszer a
 hajlékonyság
 törhetetlenség
 titkát
 de lám
 te
 nád
 most te is csak
 szálegyenesen
 állsz
 és befogod a
 szád
 mert vizen
 át
 tavon
 át
 úszik feléd
 egy nádvágó
 na
 szád!

El ször ismétl dik a nád szó, majd kiegészül, lesz bel le nádszál. Aztán ismétl dik a szál, majd a nádszál ellentétéként a kissé játékos, fordított sorrend összetett szó: szálnád. Ez viszont hangzásában már olyan, mint egy ige feltételes módja, tehát el re jelzi a tipográfiai rímmel is az els két sorhoz kapcsolódó feltételes módokat: kimonda / nád, kihajladoz / nád. De a szálnád nem ige, tehát az el rejelzésben ellentét is volt. A szál el készítette a

szálegyenesen szót is. A nád pedig rímhívó szava a szád szónak, ez pedig a tipográfiai rímmel is hozzákapcsolt na szád szónak, amelyik viszont szinte egybehangzik a két el z szó (nád-szád) együttesével. Ezentúl a versben párhuzamos ismétlés is felt nik: nád, nád, szál, szál és a feltételes módú igék és a helyhatározós szóösszetételek párhuzama: kimonda nád, kihajladoz nád - mert vizen át tavon át. Mindemellett az egész vers szoros egység, ezt a központosítás nélküli szerkezet is nyomatékosítja. A verskép pedig a nádszálra emlékeztet, a vers jelentésében, értelmében együtt hat a külső forma és a szavakkal kifejezett eszme és hangulat. A harmincegy soros versben tizenöt szó egy szótagos, öt két szótagos, három három szótagos, öt négy szótagos, három pedig öt szótagos. Ezek a számok messzemen en jelzik a verstest karcsúságát és hajladozását is. Az, hogy két egy szótagossal indul, majd némi kilengés után a vers zárata újra két egy szótagos szóhoz ugrik vissza, szintén párhuzamos a vers dikciójának sugallatával. Az, hogy a vers a nád szóval indul, s az erre rímel (a verstestben kifejtett értelm) szád szóval zárul, amelyik viszont a naszád második része, szintén a vers üzenetét nyomatékosítja. A cím azt mondja, hogy *Nádból való vers*. Ez a paratextus is értelmezi a verset, másrészt a vers valóban nádból van, hiszen kilencszer szerepel benne valamiképpen a nád szó, a vers tehát nemcsak tartalmilag, hanem testileg is nádból való. Ez a vers remek példája a gyermekversek ama típusának, amelyik éppannyira "felntt vers", mint amennyire gyermekvers, hiszen a játékos ötletek pazar b sége nagyon komoly élettanulságot hordoz. A gyermekverseknek pedig éppen az az egyik alapvető funkciójuk, hogy bevezessék a gyermeket a közösségbe, a közösség szemléletébe, gondolkodásmódjába, kultúrájába. S ehhez az elemi, a legegyszerűbb példák a leghatékonyabb eszközök.

Nagy Gáspár ars poeticájának megvalósulását tanúsító m veinek külön csoportját képezik azok a versek és prózai m vek, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a közép-európai zónaid höz, a cseh és a lengyel irodalomhoz, történelemhez. "Kibiztosított beszéd"-e a nem késlekedő költői szó. Regisztrálja és elutasítja a morális züllés változatait, másrészt - el tte járva az id nek, a politikai közgondolkodásnak - a tabutémák feloldásáért emel szót, s a maga költői eszközeivel el készíti ezek megszüntetését. A *Kibiztosított beszéd* kötet ezt az igényt kinyitja a közép-európai zóna más népeire is. Szövetséget köt velük, ösztönzéseket ad nekik és fogad el t lük. Eszmélkedésének meghatározó élménye volt az 1968-as Prágai Tavasz s annak leverése. Költészetében gyakran visszatérő motívum lett ez f leg Milan Kundera ösztönzése nyomán. A *Kibiztosított beszéd* kötet versei közé illesztett, 1981-ben írt novellája (*Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában*) számol be leggazdagabban ennek az élménynek személyiségformáló erejéről. Egy másik prózai szövegében (*ZöldErvin - Tübingenb l*)

mintegy "a lelki történet csattanójaként" hangzik el a Kundera-regény híres mondata: "a felelősség elképzelhetetlen szabadság nélkül".

A *Kibiztosított beszéd* kötetben jelent meg a *Változat* című verse, mely szintén M. K. mester eltt tiszteleg. A *Változat* ringatózó sírással kísért búcsúkeringő : verszenéje szomorú fohász a "szabadság végtelen szemaforja" eltt.¹¹⁸

Ez a Milan Kunderát megszólító verse a közép-európai lét diagnózisának változata:

a szabadság váltó reivel gyelgünk
a sínek fölcsíkozott mezején,
ez itt kedves Milan
tulajdonképpen pálya tér

- kezdi a versben ironikus és keserű "pálya, tér" bemutatást a vers. Csak álmában keringhet a szemafor zöldjében, mert "változatlan az éj":

az állomásokon szótlán utasok
ötvenhatosok hatvannyolcasok
hetvenhatosok nyolcvanegyesek
és f leg tömegesen egyesek

Ilyen körülmények között "múlik a jövőnk". A várakozás, a menetrendbe temetkezés sem segít itt, hiszen ha időnként le-lelassul egy vonat, olaj fölirat látszik az oldalán nagy betűkkel:

BAMBUSZNÁDEGYENESEN VISZ UTAD
VALAMI BALSORSKERESKEDÉSBE

Elégtétel lehet Nagy Gáspárnak, hogy Kundera 1968-ban kiadott és akkor bevont regénye, a *Tréfa* hét esztendővel az "tréfálkozó" novellája után, 1988-ban újra megjelent Magyarországon.¹¹⁹

A történelmi sebek gyógyítgatásában éppúgy elttte járt az időnek Nagy Gáspár költészete, mint a kulturális értékek megcsönkítése, kitiltása elleni küzdelemben.

¹¹⁸ . Berkes Tamás: Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd. Kortárs, 1988. 2. 155.

¹¹⁹ . Nagy Gáspár gazdag közép-európai kapcsolatait, kötetéseit, párhuzamait majd a prózakötet és a *Zónaid* kötetet tárgyaló fejezetekben mutatom be részletesen.

Kikezdhethetlen etikai tartása és lírája esztétikai értéktartományának nagy ív kiteljesedése egyszerre játszott közre abban, hogy a nyolcvanas évek végén volt Magyarországon a legnépszerűbb költő. "A *Kibiztosított beszéd* ugyanis az átörökített lírai modell megújítását, felfrissítését célzó négykötetnyi törekvés minden eddiginél letisztultabb megvalósulását mutatja. Olyan tudatos építkezés eredményeként, melyet az utoljára Nagy László életművében szintetizálódott tradíció végérvényes vonzásában is a modern költészet egyes eredményeit integráló szándék jellemez."¹²⁰ A kritika egyszerre regisztrálhatta a költő i hangvétel további elkomorulását és azt is, hogy a kötet hangulati-gondolati egységességével szemben rendkívüli változatosság jellemzi magát az alkotásmódot: "A távirati stílusban írott vers-közleménytől a kristályos tömörségű rímes struktúrákon, az ismétlődő verstechnikát alkalmazó darabokon, az érdekteljes ritmushatású kötött formákon, a tükrözéses vagy kihagyásos szerkezetű, kétféle jelentéssíkú költeményeken, a szójátékos építkezésen, az elégiákon át a szabadvers különféle variánsáig, az episztoláig, és a terjedelmes versprózáig húzódó széles skála jelölheti ki a leleményes eredetiséggel birtokba vett alakzatok széles körét. A képalkotás érzékeny rátalálásait, asszociatív gazdagságát köznyelvi elemekkel ötvözi, a hangnem-keveredés feszültségképző, jelentéstágító stíluslehetőségét biztos arányérzékkel kiaknázó versbeszéd láttató-kifejező ereje is a teljes költői eszköztár mozgósítására vall"¹²¹ - írja Keresztury Tibor. Pécsi Györgyi a kötetet lírai naplóként olvassa, melyben a költő i szemlélet finom módosulását is megfigyeli: "Kidolgozott, nagy versek, prózai szövegek és rövid, görcsbe rándult, epigrammatikus csattanóra épült töredékek váltakoznak, hullámzanak benne. Előző kötetéhez viszonyítva szembeötlő a könyv puritánsága: lekoptak a díszek, ékek, szóképek, a szépnek ismert költői kellékek. Racionalizálódott versbeszéde, az elégikus, lágy, borongós tónus mellett egyre radikálisabban jelenvalóvá vált az eszeség tárgyilagossága, keménysége. Verseinek témavilága szűkebb (hiányoznak a privát élmények, emlékek), és ugyanakkor koncentráltabb: csak a leginkább hangsúlyosnak, fontosnak vélt dolgokról beszél."¹²²

4 Múlik a jövőnk (1989)

A rendszerváltozás tette lehetővé, hogy Nagy Gáspárnak 1989-ben a Szépirodalmi Kiadónál megjelenhetett a *Múlik a jövőnk* című, régi és új versekből válogatott kötete. Ez a

¹²⁰ . Keresztury Tibor: A félrevert éjszaka szívhangjai. Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd. Jelenkor, 1988. 9. 855.

¹²¹ . uo. 856.

¹²² . Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd. Új Forrás, 1989. 2. 110.

kötet a korábbi kötetek ciklusbeosztását elhagyta, viszont a korábbi kötetekből válogatott versek után *Tékozlók imája* címmel foglalta össze a különben három ciklusba (*Kétségbevonások, Apródiák és paródiák a Sétatérre I, Zuhanási engedély*) sorolt ötvenkét, kötetben korábban nem publikált versét. Nem csak új versek vannak ebben a ciklusban. Itt jelentek meg könyvben először a rendszerváltó versek, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fű naplójából*. Mellettük több olyan mű is szerepel, amelyek kimaradtak az előző kötetekből.

Nagy Gáspár már a forradalom huszonötödik évfordulójára írt két verset, ezek még átsúsztak a cenzúrán. Folyóiratban megjelentek 1981-ben, s benne voltak a *Földi pörök* kötet *hangtompítók* ciklusában is: *Két nyárfá a Hódoltságban, Benézünk majd a Múltid be... szszel.*

Az Új Forrás 1984/5. (októberi) számában megjelent *Öröknyár: elmúltam 9 éves* viszont már olyan "kibiztosított beszéd" volt, amelyik valóban robbanást idézett elő a szellemi-politikai életben és a magyarság nemzeti önszemléletében.¹²³

Öröknyár: elmúltam 9 éves

a sír

NIncs sehol

a sír

a gyilkosok

a test

se I T T

NIncs sehol

a test

se O T T

a csont

a gyilkosok

NIncs sehol

a csont

(p. s.)

egyszer majd el kell temetNI

és nekünk nem szabad feledNI

a gyilkosokat néven nevezNI

(1983)

¹²³ . A vers közlésének és a közlés megtorlásának a történetét lásd: Monostori Imre: Az Új Forrás vonzásában. József Attila Megyei Könyvtár. Tatabánya, 1999. 136-182.

Ebben a versben "feszesre fogalmazott indulat, vád, számonkérés, dühkitörés" feszül, s ezt "az evokatív, id tlen ragyogású cím" ellenpontoszza."¹²⁴ Ez a cím szerves része a vers testének, határozott temporális funkciója van, Nagy Imre kivégzésének id pontját is jelöli. A költő ugyanis 1949. május 4-én született, a vers címe tehát 1958 nyarát jelenti. Nagy Imrét 1958. június 16-án végezték ki. A gyermek Nagy Gáspár ekkor látta, hogy édesapja és nagybátyja megsiratta Nagy Imrét és társait. Olyan élménye volt ez neki, melyet valóban örökre meg rizte benne azt a nyári napot.

Az "öröknyár" egyike azoknak a jellegzetes Nagy Gáspár-i kifejezéseknek, melyekből egy tucatnyit Czigány Lóránt is felsorol a "helybenzsákbanfutós kor"-tól a "tömegsírházá"-ig.

A címben az "öröknyár" egyszerre jelenti azt, hogy ez a nyár örökre megmaradt a költő életében. Az "elmúltam 9 éves" is rejtélyes, benne van az is, hogy felébredtem a kisgyermeki tudatlanságból. Az "öröknyár" valóban örömet is sugárzó szó, de ez az öröm a versben a felismerés öröme, a kínból, tragédiából szerzett felismerés öröme, az, hogy megtudta az igazságot. A cím tehát Nagy Imre kivégzésének idejét jelöli meg, de a költő személyiség felől nézve: az rádöbbenésszel felismerése állítja meg itt az időt. Önmagában még olyan ez a cím, mint a népdalok nyitó képe: bizonyos asszociatív rezonanciát felkelt az emberben, de csak a vers egészéből értelmezhetjük pontosan. A cím tehát a múlt idő, a tragikus esemény, a kivégzés időpontjának a megjelölése.

Magának a versnek az első egysége különleges kalligrammatikus hiányleltár. A kalligramma Theokritosz *Pánszija* óta ismert a modern verszetben, de Appolinaire újította föl a modern verszet számára. Nagy László, Illyés, Utassy és sokan mások éltek vele a nem formabontó költők közül is. Az avantgárd és a neoavantgárd pedig gazdagon kihasználta lehetőségeit. A kalligramma lényege az, hogy az íráskép és a fogalmi rész együtt érvényes, egymást segíti, esetleg ellenpontoszza a versben.

Nagy Gáspár versében az íráskép azt sugallja, mintha a lírai én a címben megjelölt időponttól kezdve keresné a sírt és a gyilkosokat. Vagyis beleértetten kimondják a sorok azt, hogy olyan gyilkosság történt, amelyiknek még a nyomait is eltüntették, s maguk a gyilkosok is eltűntek. Az ismétlés fontos retorikai eszköz itt. Mintha kétségbeesett jajgatás, keresés hangzana. Hiába keresi a vers lírai énje a sírt, testet, a csontot, hiába nyomatékosítja ezt a keresést az ismétlés. A központoszás nélküli versben az ismétléssel nyomatékosított keresésre, hiányra, az egyre megsemmisülőbb maradványokra való kérdésre mindháromszor a teljes hiány a válasz, háromszor ismétlik az, hogy *Nincs sehol!* Az, hogy a keresés végül a

¹²⁴ . Czigány Lóránt: Nagy Gáspár köszöntése. Nyugati Magyarság, 1988. július-augusztus.

csontokra irányul, már azt is jelzi, hogy a gyilkosság óta már hosszú idő eltelt. A háromszoros *Nincs sehol* teljes hiány leltára. Ezután a gyilkosok keresése hasonlóan ismétléssel történik. A tagadás itt is teljes: *se ITT, se OTT*. A nagybetűvel írt helyhatározószók befogják a közelt és a távot egyaránt, teljes tehát a hiány, a gyilkosok is eltűntek.

Ennek az első nagy résznek az írásképe olyan, hogy a megfoghatatlanságot, a hiányt, a bizonytalanságot érzékelteti. Nem tudjuk, hogyan kellene olvasni, milyen sorrendben kellene elmondani a hiányokat. Hiszen az is elképzelhető, hogy mind a három kettős sor és mind a három *Nincs sehol* után elhangozzék a gyilkosok eltűnését megállapító egység. De felfogható úgy is a vers, mintha két strófa egymás mellett állna, ez esetben egymás után kell olvasni. Mindenesetre az első nagy egység arról tudósít, hogy itt olyan gyilkosság történt, amelyik teljesen abszurd, hiszen sem a meggyilkoltak, sem a gyilkosok nincsenek sehol. Az első hiány az alapvető emberi törvény, az antigonéi parancs megszegése, hiszen a holtakat el kell temetni. A második hiány az elemi erkölcsi normák megsértése, a tettek nem vállalása. Ez pedig a tett bűnének minősítése, hiszen ha igazságos, ha vállalható cselekedet lenne, akkor elkövetői nem menekültek, nem rejtőztek volna el. Az egész első egység a hiány, a bizonytalanság, az abszurditás leltára. Tényfeltárás. Általános dikciójú ténymegállapítás.

Az első részben nem verbálisan, hanem esztétikailag - a viszonyítások, kapcsolások, ismétlések stb. sokasága révén - kimondott abszurditás, hiány-leltár mintegy természetesen váltja ki az etikus költő személyiség következtetéseit, az utóiratba foglalt magatartás parancsot. Valóban az antigonéi parancs hangzik itt el, de még annál is több, hiszen nem tartja elegendőnek az eltemetést sem, a gyilkosok néven nevezését is az antigonéi parancs érvényével követeli. Többes szám első személy itt már a dikció: közösség nevében szól a költő, a magyarság nemzeti önismeretét, öntudatát, erkölcsét építi, amikor történelmének a tényeire, és az azokból következő köteleességekre figyelmeztet. A főnévi igenevek különleges erejű parancsot, evidenciát fogalmaznak itt. A központosítást, az írásjeleket egyébként mellőző vers felkiáltó jellel végződik. Az azonos magánhangzók is összekapcsolják a három, egyenként három szótagos főnévi igenevet. Ezek ölelkező rímet képeznek, a három sorvég összecseng. Ez is erősíti a parancsot, az összefüggéseket. Jelentéssel bír az is, hogy a vers végén jelzi a költő a megírás időpontját: 1983. Ez a dátum visszakapcsol a címhez, hangsúlyt ad annak, hogy a gyilkosság negyedszázada történt.

Nagy Imre monogramja a "korrumpálhatatlan haragot hordozta" a versben."¹²⁵ Czigány Lóránt a tizenhatodik századi históriás énekekkel rokonítja ezt a verset a

¹²⁵ . Ács Margit: Költő a sohasem örök nyárban. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. In Á. M.: A hely hívása. Esszék, portrévázlatok, kritikák. Antológia Kiadó. Lakitelek. 2000. 319.

postscriptumbeli ragrímek használata miatt, s amiatt is, mert a f névi igenév csupa nagybetűvel írt "-NI" végződése "tipográfiai rím"-ként felelget a vers lépcsőzetesen tördelt f részében szintén háromszor megismételt "Nincs sehol" keményhangúan kopogós, abszolút tagadására. Vagyis a tipográfia és a tartalom duális egységben teljesedik ki, ugyanúgy, mint annak idején a históriás ének a maga dallamával.¹²⁶

"Nagy Imre kivégzett miniszterelnöknek a betűjele egyszerre volt sugallatos, mint egy titok, és felhívó ereje, mint egy jelszó. "Égbetiport metafora"-ként alkalmas, önmagában is, mítoszteremtésre. Kijelölte a beavatottak körét, nevet adott a nem hétköznapi lénynek, legendás hősnek.¹²⁷

Lírai glosszának is nevezték ezt a verset. A glossza valamilyen szöveghez, valamilyen tényhez fűzött megjegyzés, többnyire rövid, de éles hangú cikk. Nagy Gáspár verse ilyen értelemben történelmünk egyik tragikus tényéhez fűzött kritikai megjegyzés.

A tipográfia és a tartalom Czigány Lóránt emlegette duális egysége fontos észrevétel. A képversek, a kalligrammák azzal b vítették a költészet lehetőségeit, hogy az írásképet is tartalmi elemmé tették. Ebben a versben is tartalmi elem az íráskép: az első rész a bizonytalanságot, a megfoghatatlanságot is sugallja a bizonytalan sorrend sorokkal. A tipográfiaileg kiemelt anafórákra tipográfiaileg kiemelt epifórák válaszolnak, a vizuális tagolással is nyomatékot ad a f eszmének: a hiányt parancsba fordító költői szándéknak, a hiányból cselekvő magatartást kibontó keserű indulatnak.

A versben együtt vannak a múlt, jelen és jövő, az "öröknyár", a Nincs és a jövőre vonatkozó vállalások, parancsok. A múlt és a jelen kijelöli az etikus személyiség jövőbeli feladatait. Ez a vers nemcsak kimondja azt, hogy képtelenség ami történet és ami történik a forradalommal és annak mártírjaival, hanem a maga szerzői szövege belső világával evidenciává is teszi a versben megfogalmazott parancsot. Olyan világot nyitott ki a vers, amelyiknek ez a parancs a törvénye.

A verset értelmezte a rendszerség is: "Az "Új Forrás" c. Komárom megyei folyóirat ez év októberi számában megjelent NAGY GÁSPÁR ismert költő "Öröknyár: elmúltam 9 éves" című verse, mely egyértelműen NAGY IMRÉ-nek, az 1956-os ellenforradalom idején volt miniszterelnöknek állít emléket. A szerző a versben követeli, hogy a testet, mely "...Nincs sehol,

egyszer majd el kell temetNI,

¹²⁶ .Márkus Béla: A költő egyszemélyes pere... 139.

¹²⁷ . uo. 140-141.

és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI."

Megjegyzés: a vers szavainak "ni" kezdete és végzése nagybetűvel van szedve.

Az információ ellenőrzött.

Intézkedés: jelentették a BM III/III Csoportfőnökségének.¹²⁸

Amikor ez a vers 1989-ben a *Múlt a jövőnk* című kötetben megjelent, elhangzott róla olyan vélekedés is, hogy "ennyi valóságot - így - bizonyosan nem bír el a költészet" és hogy "ezek a szövegek a szó- és tipográfiai játékok ellenére is csupán igazságértékkel bírnak, esztétikai értékkel nem".¹²⁹

A tény azonban az, hogy a magyar és világirodalom legnagyobb alkotásai közül legalább annyi politizált, mint amennyi nem. Balassi Bálint verseit I. József Attila nagy verseiig és tovább bizonyított tény, hogy az úgynevezett közéleti verseik esztétikai értelemben is az életm. legjobb teljesítményei között vannak. Illyés fejtegeti azt, hogy a gondolati vers nem feltétlenül új gondolatok közlését jelenti, hanem a költő találkozását a gondolattal. Nagy Gáspár versében is az ragad meg, ahogy a költő találkozik egy abszurd ténnyel, s ahogy abból következtetéseket von le. Például Illyés *Bartók* című versében sem új az a végtelen egyszeriség-evidencia, hogy "Csak növeli ki elföldi a bajt", mégis nagy hatású, mert a vers világából, annak belső drámájából kristályosodik aforizmává. Ugyanígy Nagy Gáspár versében a zárlat éppen azért egyszer, mert evidenciaként következik a vers tapasztalati rétegéből, a hiányleltárból.

A műalkotás külön világában olyan értékelemek válnak esztétikai értékke, amelyek önmagukban nem esztétikaiak. Az esztétikai érték összetett, sok elemből áll. Ezek egysége ad esztétikai értéket. "Az emotív és konstrukció érték nélküli ismeretelméleti és posztulatív érték nem esztétikai. Csak tudományos vagy etikai. A Gnoszeológiai /ismeretelméleti/ és posztulatív érték nélkül létrejövő emotív-konstrukciós érték ugyancsak nem esztétikai. Csak kellemes. A két értékszféra tehát nemcsak kiegészíti, hanem feltételezi, s t. életre hívja egymást. Csak együtt válnak esztétikai értékke. Egymás nélkül kiesnek az esztétikum szférájából. Például az etikaiba vagy kellemesbe."¹³⁰ Az értékelésben a szubjektumnak nagyon fontos szerepe van, hiszen kinek-kinek a személyisége tele van értékvéleményekkel,

¹²⁸ . NAPI OPERATÍV INFORMÁCIÓS JELENTÉS. 207. szám. Budapest, 1984. október 22. In: Nagy Gáspár: ... nem szabad feledNI ...! (versek - 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára) Püski Kiadó. Budapest. 2002. 88.

¹²⁹ . Gál Ferenc i. m. 166.

¹³⁰ . Poszler György: Kétségektől a lehetőségekig. Negatív vázlat egy irodalomelméleti szintézishez. In P. Gy.: Kétségektől a lehetőségekig. Gondolat. Budapest. 1983. 42.

ki-ki más-más értéket tart fontosabbnak. Ráhangolódhatunk olyan értékelemekre, amelyek korábban nem voltak el térben. A kánon változik. Egy-egy m vet egy-egy aktuális vonatkozás fölemelhet, majd e vonatkozás elhalványulásakor a m háttérbe kerülhet.

Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* cím vers értékes m vészi alkotás. A maga világát összetett vonatkozásokkal nyitja ki, s hibátlanul érvényesíti ennek a világnak a törvényeit. Az ismereti értéke az volt, hogy kimondott alapigazságokat, amelyek kimondva belekerültek az olvasók tudatába mint ráismerésszer evidenciák, hiszen addig is tudtak róluk, de nem így, nem ilyen nyilvánvaló következményekkel. Heidegger *A m alkotás eredete* cím írásában fejtegeti azt, hogy a m alkotás világot nyit ki, a m alkotás az igazság m kódésbe lépése. A m alkotásban a világ elrejtettségéb l kerül fényre, el-nem-rejtettségbe az igazság. Tehát az igazság megvolt a világban, de elrejtettségben élt. A m alkotás úgy állítja fénybe az igazságot, hogy "a m megdönti az eddigi kizárólagos valóságát."¹³¹

Eszmét sugárzó értéke az, hogy magyar anyagon dokumentál antigonéi parancsot, vitathatatlanul bontja ki anyagából azt az eszmét, mely az adott történelmi pillanatban a magyarság önismeretének tisztázását etikai feladattá tette, erkölcsi minimumként foglalta parancsba. A vers emotív világa is gazdag, a személyes élmény hitelével szól a cím, majd a tárgyilagos bemutatás után szinte kirobban a parancs, az etikai igény, melyet többes számba foglal, közösségivé tesz. Konstruktív értéke ennek a versnek az, hogy tele van olyan leleményekkel, amelyek törvényszer formát adnak. Az ismétlések, kalligrammatikus jegyek, az anafórák és epifórák összekapcsolása, az id dimenziók teljessége - mind-mind roppant feszes konstrukciót alkotnak, magát a konstrukciót tartalommal emelik. Ez a vers esztétikailag harmóniában van önmagával, a maga kinyitott világát tökéletesen tölti ki.

Az már a közegéhez, a megírás és megjelentetés id pontjához is kapcsolódó morális érték, hogy ez a vers a politikailag kimondhatatlant mondta ki és tette evidenciává, megkerülhetetlenné.

Emellett az is nyilvánvaló, hogy az adott pillanatban óriási bátorságról tanúságot tev politikai vallomás is ez a vers. De legalább ennyire nyilvánvaló, hogy a közvetlen politikai, személyi vonatkozásai nélkül is helytálló m vészi alkotás. Egyetemes érvényét magyar anyagból bontja ki. Az egyszeri közvetlen példa azonban nem csökkenti, hanem er síti az egyetemes érvényét, antigonéi párhuzamát. Az, hogy ezt a parancsot a vers oly végtelen egyszer összegz utóiratban mondja ki, nem esztétikai értékvesztés, hanem esztétikai érvény értéktanúsítás. Ez a zárlat ugyanis evidensen következik a vers korábbi részéb l, éppen annak alaktalan és mindent betölt hiányleltára váltja ki az evidenciaszer

magatartásparancsot. Tehát egyszerre következmény és - formailag - ellentét ez az utóirat, tehát esztétikailag megformált, megalkotott vers ez. Éppen az így megformáltságában létezik és éppen így hiteles. A f névi igenév "totalizáló személytelensége" és "felszólító ereje" válik itt különleges esztétikai hatástényezővé.¹³²

Újabb kiadásaiban egy szó változtatás nélkül módosult ennek a versnek a sugallata. Nagy Gáspár ugyanis változtatott a vers írásképén. A *"...nem szabad feledNI...!"* kötetben - alcíme: *versek - 1956 láthatatlan emlékm vének talapzatára* - a korábbi sír helyett inkább emlékm re utal a vers küls formája.¹³³

Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* nem véletlenül robbant ki Nagy Gáspárból. A *Kibiztosított beszéd* kötet nagyon sok verse "élére állított vers", egyenes beszéd. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* megjelenése és botránya azonban kett s következménnyel járt.

Most már kikerülhetetlenül beállította t a bátor költ szerepébe. Mindenki rá figyelt, aki úgy érezte, hogy helyette is kimondott valami lényegeset, azt, hogy Magyarországon egy hazugságra, gyilkosságra épített rendszer uralkodik.

Másfel l viszont nagyítóval és meglódukt képzelettel vizsgálták verseit a hatalom képvisel i és az kiszolgálóik. Most már k is mindig értelmezték verseit. És ebb l már az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* perét követ esztendő ben, 1986-ban baj lett.¹³⁴ Ekkor jelent meg a Tiszatáj júniusi számában az a verse, amelyik miatt a számot bevonták, a folyóirat szerkeszt it pedig leváltották:

A Fű naplójából

... és a csillagos estben ott susog immár harminc
 évgy r jével a drága júdásfa: ezüstnyár rezeget
 susog a homály követeinek útján s kitünteti ket
 lehulló ezüst-tallérokkaal érdemeik szerint ill n...
 ... és ha jön a nyüzsítve támadó gyávaaság
 a réműlet hókuszpókusza? - akkor eljönnek ablakod
 alá a szegényes alkuvások vénei-ifjai mint mindenre
 elszánt hittérít k s beárad a dögszag: a teletömött

¹³¹ . Martin Heidegger: A m alkotás eredete. Ford. Bacsó Béla. Európai Kiadó. Budapest, 1988. 114.

¹³² . V.ö.: Szigeti Lajos Sándor: "Jézusos fejlehajtva". Nagy Gáspár: Múlik a jöv nk. In: Sz. L. S.: Evangélium és esztétikum. Széphalom Könyvm hely. Budapest. 1996. 220.

¹³³ . Nagy Gáspár: "... nem szabad feledNI!...". Püski Könyvkiadó. Bp. 2002. 32.

¹³⁴ . V.ö.: Müller Rolf: A Tiszatáj-ügy állampárti dokumentációja, 1986. Kortárs, 2001. 7. 39-68.

gyomor békessége meg az ígéretekkel megtelet szemek
 tócsafénye és fénytelen homálya...
 ... csupán el kéne hinned... de nem hiszed hogy éppen
 k jöttek-szöktek el a maszkabálból hogy éppen k
 azok a független kutya kik ideológiamentes csontokon
 tökéletesítik a fölösleges morgást-harapást...
 ... nem tudom még hogyan viselem tartósan a szégyent
 hogy együtt néztük ugyanazt az eget folyót hangyafészket
 és másképp vert a szívem másért pirultam el
 másért szorult ökölbe a kezem és másképp láttam
 ugyanazt a fát ezüstl éveinkkel sújtva súlyos emlékek
 alatt recsegni-ropogni-hajladozni büszkén -
 de ha több szégyen is társul velem akkor is csak így
 mondhatom: míg a szem él *látni kell fele-Barátaim!*...

(1981-1986)

Különlegesen összetett vers ez a négy napló-részlet. Sokrét esztétikai megformáltsága, összetettsége, rafináltsága is okozta azt, hogy ez a mű szinte követeli az elemzést. Rejtélyes, a lényegét illetően mégis egyértelmű alkotás. Pontosan érzékeltette ezt az egyértelműséget a rendszeri jelentés is: "A Tiszatáj szegedi folyóirat 1986 júniusi számában megjelent NAGY GÁSPÁR költő, belső ellenzéki személy "Félelmen túli" és "A fiú naplójából" című két verse, amelyekben emléket állít az ellenforradalomnak, illetve - burkoltan - becsmérli rendszerünket."¹³⁵

A vers rejtélyessége többféle behelyettesítést motivált. A Tiszatáj elleni retorziókat egyenesen Kádár János kezdeményezte, mert valaki felhívta a figyelmét a költeményre, és elhitette vele, hogy az a Júdás, aki a versben szerepel.¹³⁶ Ez az értelmezés általánosan el is terjedt. A legendaképzésben mellékes tényezőnek bizonyult az, hogy ezt a művet nem "Júdás-Kádár ihlette".¹³⁷ A júdásfa harminc évgyűrűje persze Kádár számára joggal utalt harminc év eltelti árulására. Amikor a Tiszatáj főszerkesztőjét, Vörös Lászlót a vers közzélése miatt a megyei pártbizottságon felelősségre vonták, értelmezésében a vers személyes

¹³⁵ . Részlet a BM III/III Csoportfőnökség "Napi operatív információs jelentéséből 1" - 1986. júl. 8. In: Nagy Gáspár: ... nem szabad feledni...! 89.

¹³⁶ . Ádám Tamás: Mosolyelágazás. Ielkünkben hangos robajlások. Interjú Nagy Gáspár József Attila-díjas költővel. Ipoly, 1993. máj. 7. 23.

¹³⁷ . Márkus Béla: A költő egyszemélyes pere. uo. 140-141.

vonatkozásait emelte ki. Azt mondta, hogy ez a vers Nagy Gáspárnak arról a csalódásáról szól, amelyet az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse megjelenése után kellett átélnie, amikor több barátja cserben hagyta, hátat fordított neki.¹³⁸

A Fiú naplójából az áruulás egyetemes érvény leleplezése és elítélése. Finom áttételek vannak ebben a versben, jelentése, sugallata sokrétű. Az, hogy címben a Fiú nagybetűvel van írva, bekapcsolja ezt a verset is azoknak a Nagy Gáspár-műveknek a sorába, melyekben a lírai személyiség Krisztus-párhuzammal jelenik meg. Jelentésének egyik rétege tehát a bibliai áruulás képzetköréhez kapcsolódik. Másik, és nagyobb rétege viszont annyira köznapián jelenkori, hogy a két jelentéskör - a bibliai és a profán - egymást világítja meg, egymást minősíti. Ez a vers minden áruulás ellen szól. De a harminc évgyűrű mégis arra utal, hogy különösen fájdalmas a költő számára a forradalom harminc éve tartó folyamatos eláruulása.

Vasy Géza értelmezése szerint a júdásfa maga 1956, tehát az éppen harminc esztendő s forradalom, és "ugyanazt a fát" harminc év óta egymással teljesen kibékíthetetlen módon minősítik forradalomnak és ellenforradalomnak egyaránt. "A nézőponttól függően Júdás tehát a társadalomnak egyik vagy másik része, de e két nézőpont éppen két részre bontja a társadalmat. A költőnek nem a júdások a drágák, hanem a fa, amelynek ültetett júdásoknak nevezte a fennálló hatalom. A baj nem az, hogy 1956 áruulás lenne, hanem az, hogy 1956 eláruultatott, és azóta - harminc éve - ennek az áruulásnak a légkörében élünk mindannyian."¹³⁹ Grezsa Ferenc olvasata szerint "a júdásfa nem a múltat, hanem a nyolcvanas évek közállapotait jelölő kollektív szimbólum, amely - a mai magyar költészet egészének sorstudatával összhangban - a konszolidáció "megrohadt" békéjét és morális válságát állítja pellengére. A vallomás lírai alanya, a "fiú" szituációja és az áruulás "harminc ezüstműve" utaló "harminc évgyűrű" képe - a Krisztus-metaforát revelálja. A költő úgy érzi, hasonlóképp hagyták cserben a "fele-barátok", amikor írószövetségi állásából eltávolították, ahogy a Messiást legkedvesebb tanítvány apostola. A megcsalás elégiájában, a rezignáltság lelkiállapotát kifejező hangvételben azonban absztraktabb jelentés is rejtezik: a magyarság is hajlamos eláruolni önmagát, feláldozni hitét és eszményeit az anyagi jólét vélt oltárán."¹⁴⁰

¹³⁸ . V.ö.: Gyuris György: A Tiszatáj fél évszázada 1947-1997. Gyuris György idézi a Vörös Lászlóval készített interjút: Domonkos László: Egy levélváltás története. Beszélgetés a Tiszatáj viszontagságairól. Élet és Irodalom, 1989. febr. 17.

¹³⁹ . Vasy Géza: Vasy Géza: Júdásfa és maszkabál. Nagy Gáspár: A Fiú naplójából. In: V. G.: Tárgyiasság és látomás. Versek, portrék, motívumok napjaink költészetéből I. Krónika Nova. Budapest, 2000. 152.

¹⁴⁰ Grezsa Ferenc: A katarzis esélyei (7.) = Juss (Hódmezővásárhely), 1989. I. 6-8. Idézi Gyuris György i.m. 139.

Ez a vers kitágítja az időt, folyamatos történelmi ítéletet fogalmaz. Az, hogy a harminc évgyűrűvel susogó júdásfa jelzése a "drága", megengedi, és motiválja Nagy Gáspár versvilágában azt a magyarázatot, hogy a júdásfa a forradalom szimbóluma. Akik a "homály követeknek útján" jönnek, nem vállalják a forradalom igazságát, hanem elárulják azt "lehulló ezüst-tallérok"-ért. A végzetes baj tehát az árulással, a forradalom elárulásával kezdődött. Ezt mutatja meg tisztán a napló első töredéke. A forradalom elárulásával azonban végtelen árulási folyamat vette kezdetét. A "napló" második töredéke döbbenetes látlelet-képet ad a gulyás-kommunizmusról. Nagy László *Menyegz* jének hangvételére emlékeztetőn mutatja be azt a morális romlást, amelyet a "nyüsztve támadó gyávaság", a "rémület hókuszpókusza" okoz. Ítéletes képe ez annak az amoralitásnak, amelyik a magában nösségét a hazugságra épülő rendszer teljes kiszolgáltatásával, a más véleményen lévők teljes letörlésével akarja leplezni. Nincs enyhébb szava Nagy Gáspárnak azokról sem, akik a saját gyávaságukat ideologizálják meg, és azokról sem, akik az anyagi jóléért - bárhonnán is eredez -, mindent feláldoznak. Gazdag nyelvi leleménnyel nyilatkozik meg a költői ítélet. A megalkuvás és a hittérítés is ellentétes fogalmak. A világ kifordítottságát mutatja meg az, hogy a szegényes megalkuvók mindenre elszánt hittérítésként viselkednek. Erről a magatartásról mond megsemmisítő ítéletet a költő: "beárad a dögszag: a teletömött / gyomor békessége meg az ígéretekkel megtelt szemek / tócsafénye és fénytelen homálya".¹⁴¹ Nagy Gáspár szinte naturalisztikus-szarkasztikus kifejezésekkel minősíti itt azt az erkölcsi züllést, melyet kielégít a zabálás és az ígéretek sokasága. Ennek a magatartásnak az erkölcsi vakságát, képtelenségét, életellenességét fejezi ki a "szemek tócsafénye és fénytelen homálya..." Mindezt önmegszólító beszédmódban mutatja be a vers. A "nyüsztve támadó gyávaság" ostromát álló költőablaka alá jönnek el itt a megalkuvó és megalkuvásra ösztönzöttek és fiatalok. Az önmegszólító beszédmód itt nem a lírai személyiség belső kételyének leküzdését szolgálja, hanem a teljes szembenállását mutatja azokkal, akik eljönnek az ablaka alá, hogy tükör is rábíráják a megalkuvásra.

A vers első részében a "drága júdásfa" és a "homály követek", az árulók osztották két részre a lírai szituációt. A második részben ennek következményeként a két pólust az önmegszólítással megidézett Fiú és egy vele szemben álló hatalmas, amoralis csoport a "nyüsztve támadók", a megalkuvók tömege képezi. Ez az ellentét válik személyesebbé a harmadik részben. A második részben az elhatárolást, az ítéletet a költői dikció, az esztétikai minőségek szembeállításai fejezte ki. A rövid harmadik rész ki is mondja a határozott

¹⁴¹ . A "beárad a dögszag ..." Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című versével is párhuzamba állítható: "hol zsarnokság van / mindenki szem a láncban; / belled blik, árad, / magad is zsarnokság vagy".

elhatárolódást ezektől: "... csupán el kéne hinned... de nem hiszed". El kellene hinnie, de nem hiszi, hogy éppen ezek "jöttek-szöktek el a maszkabálból". Szarkasztikusan, animizációval, állati figurákban megjelenítve utasítja el az objektivitás álcájába öltözködő megalkuvást is. A független kutyák, ideológiamentes csontok, a fölösleges-morgás-harapás tökéletesítése - mind-mind olyan minősítések, amelyekben a Fiú folytatja azt a vitát, amelyet Nagy Gáspár költészete mindig is nyíltan vállalt az irodalom felelősségét és küldetését kétségbevonó teóriákkal.

A vers eddigi részében már világos, hogy a költő a színjátékával áll szemben. Erre utal teljesen a versnek a júdásfával párhuzamba állítható másik szimbóluma, a maszkabál is. "Mert - 1956 megítélésének szempontjából - e maszkabál szereplője tízmillió ember: azok is, akik elsőként rohantak maszkot öltetni, azok is, akik megszokásból felsorakoztak, s azok is, akik kényszeredetten öltötték fel a maradékot, nehogy meztelenségük legyen elárulójuk."¹⁴² Más vélemény szerint a "versben emlegetett "maszkabál" arra a megalázó procedúrára utal, melynek végén a költőt fölmentették írószövetségi titkári tisztsége alól."¹⁴³ Ez a két vélemény egyáltalán nem ütközik, hiszen Nagy Gáspár *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse igazságtartalmának megítélése is a forradalom utáni "maszkabál" része, azt is mondhatnánk, hogy e vers megjelenése után kicsiben ugyanaz játszódott le, mint a forradalom után. Ez vers valóban olvasható úgy is, mint a költő saját perének a bemutatása, s annak folyamán saját tapasztalatainak, csalódásainak a vallomása. Csakhogy ebben a vallomásban Jézus története is benne van, s kétségtelenül benne van a forradalom elárulásának és az azt követő három évtizednek a szégyenletes történelme is.

Nagy Gáspár költői eszmélkedésének kezdetétől kereste az októberi forradalom igazát, követelte rehabilitációját. Az emiatt ért sérelmei nem bizonytalanították el, hanem megerősítették igazágnak tudatában. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* megjelenését követő események sok csalódást okoztak neki. Láthatta maga körül a gyávaságot, megalkuvást. Valóban elmentek hozzá volt barátai közül is néhányan, hogy "jobb belátásra" bírják. A vers azonban nem egyetlen eseményt, hanem három évtizedes történelmet minősít. Katartikus befejezésében a közvetlen személyes vallomás szembesíti a két látásmódot, magatartást. A versvilág negatív pólusának, az árulásnak a versen végigvonuló bemutatása, megítélése motiválja a költő a szabad felülemelkedését a vers zárlatában. Felsoroló dikcióban vallja meg a költő azt, hogy mindig szemben állt az árulással. A felsoroló dikció jelzésszerűen a lét minden fontos mozzanatára kiterjed, s mindenben a bemutatott világtól való különbözősét

¹⁴² . Vasy Géza uo. 153.

¹⁴³ . Olasz Sándor: Múlik a jövőnk. Nagy Gáspár válogatott és új versei. Forrás, 1990. 4. 94-95.

hangsúlyozza. A "másképp", "másért" kap itt ismétléssel is nagy nyomatókat. Igaza tudatában min síti azt, hogy ugyanazt nézte, mint mások, de mást látott, mindenhez másként viszonyult. A teljes létet másként élte, másként látta. A kompozíciót is jelentéssé szervez versben a különbözős hangsúlyja mégis a "fa" megítélésében a leger sebb. A vers elején még "drága júdásfa" szerepelt, a vers végén ezt a fát "ezüstl éveinkkel sújtva súlyos emlékek alatt" is az árulás rádobált szennyét l megtisztítva látja és láttatja "recsegni-ropogni-hajladozni büszkén". A Fiú pedig eltökélten vállalja küldetését, az igazságok fényre hozását: "míg a szem él *látni kell fele-Barátaim!*" A tisztán látásnak a parancsát erkölcsi fele sséggé emeli: gazdag esztétikai értékvilágából evidenciaként bontja ki. S r szövés , s r motívumrendszer , hibátlan verskompozíció ez. Szinte minden szava gazdag asszociációkat indít el finom intertextuális játékaival. Az utolsó sor imperatívusza például azzal, hogy a *Felebarátaim* helyett *fele-Barátaimat* mond, erkölcsi ítéletet is hoz, azt, hogy lehetnétek felebarátai, ha a szemüket látásra használnák, ha nem hagynák magukat megtéveszteni. Ugyanakkor ez a záró sor finom szakrális utalás, a bénákat és vakokat meggyógyító krisztusi cselekedet párhuzama is fölsejlik benne, hiszen a Fiú mondja ezt. "A vers zaklatottsága, megiramodó, majd elcsukló hangja a lélek megrendültségével, a vallomás, a napló személyességével magyarázható. A Krisztus-metaphora így az egyik leggyakoribb önstilizációt revelálja Nagy Gáspár költészetében. A lélekállapotot, a személyes és kollektív megcsalatottság miatti fájdalmat érzékelteti az egyes szám első és az önmegszólító második személy változtatása is."¹⁴⁴ A megcsalatottság fájdalma azonban er forrás ebben a versben: a Bibó István-i egyedül is helytálló magatartás motiválója. Nagy Gáspár egyedül is megvívta harcát. *A Fiú naplójából* cím vers a forradalom óta eltelt egész korszakot, az egész harminc esztendő t min síttette, az egésztest az árulás idejének nevezte. Nagy Gáspár pedig ezt az árulást akarta felszámolni, megszünteteni. Az árulás néven nevezését úgy min síttette a kritika, hogy Nagy Gáspár fölmondta az értelmiség és a hatalom 1956 után megkötött egyezségét. Ezt a kompromisszumot természetesen nem és nem az nemzedéke kötötte, hanem az el ttük járók, de mondta föl egyértelm en, visszavonhatatlanul. Ez a vers a maga aktuális politikai jelentésén túlmen en egy általános emberi-társadalmi helyzetet is maradandó esztétikai érvénnyel ítél meg.¹⁴⁵

A "szegényes alkuvások" törvényei szerint próbáltak cselekedni vele szemben is. *A Fiú naplójából* cím versét így használták - szinte a vers illusztrációjaként - indoklásul a Tiszatáj széttúzására. Pedig csak arra figyelmeztetett, hogy "míg a szem él *látni kell fele-*

¹⁴⁴ . Olasz Sándor uo.

Barátaim!" Meg azt vallotta be, hogy nehéz viselnie a szégyent, mely a történelemhamisítás láttán fogja el. Etikai-gondolkodói igényessége folytán mindig szemben állt azokkal, akik "a korszak mamuttetemét voltak hivatva - bizalmasan tartósítani".

Eszméihez később közelebb hajolt a történelem. Ezek a versei mára antológiadarabokká lettek.

A *Múlt a jövőnk* többi új versét magába foglaló quasi-kötet, a *Tékozlók imája* többnyire a csalódottság hangján szól. A költő annál kedvetlenebb, minél nagyobb az "okossá transzformált" barátainak "behódolási kedve", az önnön "üdvösségükért" konspirálók igyekezete." ¹⁴⁶ Ezekben a versekben is ítélet és reményt fogalmaz egyszerre. Hirdeti fölismeret igazságait, serényen készíti látteleiteit a korról.

Töretlenül bízik a költészet megítélésében. A nyolcvanas évek szellemi és politikai küzdelmeiben az irodalomnak különlegesen fontos szerepe volt. Az igazság kimondásával segített lebontani a hazugságra épített politikai rendszert. Nagy Gáspár személyesen is tapasztalta, hogy költészete közgondolkodást formáló erőként hatott. *Amíg* című - Nagy Lászlónak ajánlott verse - talán saját tapasztalata alapján mondja ki azt, hogy óriási erő a költészet, van értelme az élére állított versnek:

a m í g
egy félelemtől
átlyuggatott
ország roskad
a versek betérei

Nagy Gáspár ennek az erőnek és felelősségnek a tudatában szól a rendszerváltozás kezdetén kiadott gyűjteményes kötetének új verseiben is. A történelmi pillanat egyrészt föléríti költészetének politikai vonatkozásait, másrészt viszont a változás folyamatával és mindegyével elégedetlen költő is még közvetlenebb szólásra ösztönzi, hiszen az elégtelen történelmi változás a jövő eltékozlását jelenti. Nagy Gáspár költészete ekkor is nemzeti lelkiismeretként szól. Az tudatosítja, hogy a történelem tisztázása nélkül nem lehet új korszakot teremteni. Sokféle módon figyelmeztet arra, hogy számot kell adni a múlttól, hogy a múltat legalább be kell vallani, bármilyen nehéz is az sokaknak:

¹⁴⁵ . V.ö.: Vasy Géza uo. 151.

¹⁴⁶ . Márkus Béla: A költő egyszemélyes pere. im. 144.

El bb a kétségbeesések
 aztán a kétségbevonások
 bizony barátaim
 jönnek a megrovások

- kezdi az *El bb és aztán* című versét, mely az "indexbe" beírja a múltat és a jelent egyaránt. El kell számolni a nyárral és az ősszel, a mártírokkal és a forradalommal:

az indexbe nyarak kerülnek
 remeg forróságok
 fölött a vibráló levegőben
 tüntet furcsaságok

és szülnek szök
 hirtelen haraggal késsel
 jelesen húznak itt
 valami vadlibaékkal

Nagy Gáspár költészetében az "öröknyár" és "a felismerhetetlenre pofozott szi hónap" olyan alapmotívumok, amelyek kinyitják azoknak a verseknek a világát is, amelyek összetetten és rejtélyesen, de épp ezáltal nagy költői erővel szólnak azért történelmi igazságtételért, történelmi bevallásért, amelyet Nagy Gáspár a rendszerváltozás erkölcsi alapvetésének tart. A versnek a nyitóstrófára visszautaló, azt hangsúlyosan megerősítő zárószakasza ezt törvényként mondja ki:

Bizony barátaim
 jönnek a megrovások
 el bb a kétségbeesések
 aztán a kétségbevonások

Az 1987-ben írt *k már kívárvják* az alcíme szerint *(föhász a temetetlen holtakért és a jeltelen sírokban várapozó vértanúkért)*. A föhász persze csak ironikusan értelmezhető faji megjelölés itt, hiszen a föhász a magyar nyelvben bensőséges érzésből fakadt rövid imádkozás jelent. Nagy Gáspár verse pedig összetett korszak és korítélet. Szinte finomított naturalista képekkel mutatja be a sírjukban várapozó mártírokat. Majd a bemutatás után tömören minősíti

azt a társadalmi-politikai közeget, amelyik már végállapotát éli ugyan, de annál inkább rzi törvénytelen hatalmát ("itt hol végórán szólni is / rebellió: fényes tüntetés"). A holtak sírjából azonban minden gyávaság ítéleteként is virág n ki, mely rettenet mindazok számára, akik vakság, süketség vagy félelem miatt nem merik keresni a sírokat. Ezeket a gyávaságuk miatt az Isten ítéletnapig való görnyedéssel sújtja a vers törvénye szerint. A mártírok pedig kivájják a föld alatt sorsuk törvényének beteljesülését, eszméik, igazságaik érvényre jutását. A vers utolsó sorai ezt szakrális, krisztusi párhuzammal nyomatékosítják:

csöndben kivájják fényük
a deszkaprés alól
mikor föltámadnak
halottaiból

A valóság éget nyelve Czesław Miłosztól veszi mottóját: "Századunk tragédiái nemegyszer afféle tesztet jelentettek a költészet számára, melyek lehet vé tették, hogy felmérhessük, mennyi valóságot bír el a költészet." Ez a vers a Vigiliában jelent meg még a Nagy Temetés el tt, amikor még tényleg f vel ben tt volt a 301-es parcella. Három tételben néz szembe a valósággal, s kegyetlenül, egészen az Istenig elmegy a történelmi igazság védelmében való perlekedésben.¹⁴⁷ Szembenézésre szólít, a halottakkal való helycserét is följánlja képzeletben. Iszonyú helyzetképet ad a történelmi tények iránti közönyösségr l és a mindent elmaszatóló, mindent meggyalázó cinizmusról ("eljön maga Kreon is, / engedélyt ad a temetésre: temetik a világot"), majd erkölcsi parancsként jelenti ki: "a mi *teend nk* tehát a föntiekb l következik". A nyelvi zsongl rködés helyett a valóság éget nyelvére irányítja a figyelmet.¹⁴⁸

A *Kiszálló önkéntes* Danilo Kišt l veszi mottóját: "A vérbeli író korunkban is szabadságharcos börtöntöltelék, s épp e kockázatos léthelyzet vállalása különbözteti meg a bet vetés kufáraitól, akik továbbra is, ma is dédelgetett védeneci az intézményesített társadalomnak." Ez az éles szembeállítás jelenik meg a versben is: a diktatúra végnapjainak elaljasult világával szembesül az örök törvényekben bízó költ i személyiség. Fejetlen kapkodás, árulás, besúgás, helyezkedés, tülekvés az egyik oldalon, s ezzel szemben a természettörvények rendje szerinti nyugodt szemlélés és várakozás a költ i pozíció.

¹⁴⁷ . V.ö.: Szerdahelyi Zoltán: Beszélgetések Hajnóczy Péterrel. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1995. 155-165.

¹⁴⁸ . Ezt a verset Kalász Márton Nagy Gáspár és a jelenkori magyar költészet egyik alapm vének nevezte. In: Kalász Márton: Nagy Gáspár: Szabadrabok. Egybegz jtött versek. Vigila. 2001. 1. 76.

A *Táncreakció* saját meghurcoltatásának ironikus, keserűen játékos bemutatása. A vers a megtáncoltatás szó kettős jelentését hasznosítja. Az 1985-ös dátum paratextusként utal az 1985-ös farsangra, a költő "megtáncoltatására". A versben megtáncoltatják, de nem kérdik, hogy milyen táncokat tud. Irónia és keserűség van itt együtt, a vers zárata ez utóbbit hangsúlyozza: "álmomban megint / verejtékes tánciskolába járok".

A *Kórlap-lépcs* remek kalligrammatikus vers. Öt szóban benne az egész kor láttelepe, Nagy Gáspár-i ítélete:

Lágyulás
gerincben
agyban
kicsiben
nagyban

Nagy Gáspár láttelelet-verseiből gazdagon feltölthető ez az öt szóból álló fogalmi vers. A *Kórlap-lépcs* a maga különleges tömörsége ellenére a teljes világot befogja. A lágyulás egyetemes kórisme itt. A magas és mély hangú szavak váltakozása is ezt a teljességet sugallja éppúgy, mint a szavak jelentése. A gerinc és az agy a morális és a szellemi tartományokat fogja át, a kicsi és a nagy hasonlóképpen azt érzékelteti, hogy teljes a romlás, a lágyulás mindenre kiterjed. A kalligramma képi jelentése is ezt a teljes lágyulást sugallja, hiszen ez a kórlap-lépcs lefelé vezet, az íráskép és a fogalmi jelentés együtt tartalmi tényező itt. Az íráskép azt jelzi látványyszerűen is, hogy ha elkezdődött a "lágyulás", akkor ebből a helyzetből, állapotból már csak lefelé vezet az út a romlás fokozatainak.

Az Örkény István emlékének ajánlott "*Hogyan védekezzünk a vízvezetékek befagyása ellen*" kiváló versszatíra, Örkény legjobb groteszk egypercesének méltó társa. Az íráskép a csupa nagy betűvel azt hangsúlyozza, hogy rendkívül fontos hirdetést tesz közzé a Fővárosi Vízművek. A vers csak a bajokat sorolja, de éppen azt a megoldást nem adja meg, melyet címével ígér. A veszedelmek felsorolása egyre nagyobb várakozást kelt, a retardáció fokozza a megoldás iránti vágyat, hiszen a bajok részletezése egyre sürgetőbbé teszi azok megszüntetését. A feloldás azonban elmarad, sőt a felsorolás a katasztrófa beteljesülésének az elkerülhetetlenségét tanúsítja:

HA A HŐMÉRSÉKLET TOVÁBB CSÖKKEN,
A JÉGDUGÓ KITÁGUL, SZÉTFESZÍTI A VEZETÉKET

ÉS A BERENDEZÉSEKET.

A *Pályabér - kiégett* legel n a kádári rendszer végnapjainak szatirikus bemutatása - még e végnapok idején, 1987 júliusában. A teljes anakronizmusra utál már kezd soraival a vers: "Fölmagzott füvek a pályán, / kil tt tarack meg fonnyadt pipitér". Futballbíró szerepében "er lködik s zihál az *öreg*; / ki sípjával (régóta) árnyékot követ, / a csapat sorsához így ragaszkodik". A bemutatás mindvégig szarkasztikus, egy önmagát túlél t rendszer képtelenségeinek leltára a vers. A sport-terminológia alkalmazása több Nagy Gáspár versben is fontos jelentésképz elem. Itt is bravúrosan hasznosítja ezt, az egész vers világát szarkasztikus fénybe vonja, hiszen kezdett l egyértelm , hogy egy abszurd meccs játszódik el ttünk a tönkrement pályán. Ez a pálya pedig a haza, melynek tragikus állapotát Nagy Gáspár verse két klasszikus versre való utalással is hangsúlyozza:

elkelne már egy jó kis öntözés,
mert pályánk itt tikkadt "rühes legel ",
"pirosult gyásztér" és bunda-virágos:

Kormos István utolsó versében, a *Pásztorok*ban "Szegény hazánk nagy rühes legel ." A "pirosult gyásztér" pedig Kisfaludy Károly *Mohács* cím versének els sorából került ide megfosztva ottani nemes el tagjától. Ott ugyanis "h svért l pirosult gyásztér"-r l van szó. Nagy Gáspár diagnózisa h siességre már nem hivatkozhat, csak a romlás változatait mutathatja be, ennek abszurditását, groteszkségét fejezi ki az, hogy a h siesség helyett az amorális kapcsolódik hozzá: "bunda-virágos". Aki pedig ezen a pályán bíróként kiáltozik, az megsemmisít min sítést kap a versben: "*ezerfej caesar*".

Ezekben az egyértelm en politikai töltés versekben Nagy Gáspár költ i ítélkezésének az ad nagyobb dimenziót, egyetemesebb távlatot, hogy természetesen kapcsolja össze a "mindenkor éget lokálterminusok" kimondását az egyetemességre való tudatos törekvéssel.¹⁴⁹

A *Karcolat erny selyemre (és rossz álomra)* a szakrális és a légi közlekedési motívumok ironikus alkalmazásával leplezi le szarkasztikusan a rendszerváltozás els pillanatában elkezd dött nagy színváltásokat:

A bukdácsoló repül kb 1
 id ben kidobott/kilebegtetett
 veterán és újabb *ejt erny sök*
 még a leveg égben egy költségvetésb l
 kiutalt kvarclámpával próbálták
 elvégezni azt a *színváltást*
 amire normális körülmények között
 a TISZTÍTÓT Z elnevezés
 - amúgy isteni rendeltetés -
 intézmény szolgálhatott volna.

A vers további része azt mutatja be játékosan, ironikusan, hogy a földet ért ejt erny sök miképpen folytatják a földön a "csalárd-csalást", hogyan szereznek jó valutát a hiánycikknek számító erny selyemért és más színváltáshoz szükséges eszközökért "távolabbi céljaikat is fedezend ". Olyan ez a valóság, mint egy rossz álom. Ennek nyomasztó terhét l a költ i képzelet a transzcendens bizonyosság segítségével szabadul a versben. A végs elszámolás igazságosságába vetett hit ereje emeli ki a közvetlen tapasztalat gyalázatából és a rossz álomból egyaránt. A szakrális mérték arra mindenesetre jó, hogy leleplezze az ejt erny sök amorális manipulációit, s ezáltal tiltakozzék a morális emberi normák meggyalázása ellen. Nagy Gáspár költészetének kitüntet jegye a különleges morális érzékenység. Költ i nyelvének, szemléletének igen gazdag a morális töltése, ethosza. Egyetlen kérdéssel, kifejezéssel is erkölcsi ítéletet fogalmaz. A *Hol tanítják?* cím versének els sora már meg is semmisíti azt, amire rákérdez, hiszen a kérdéssel már olyan képtelenséget nevez meg, amit igényes erkölcsi magatartással nem lehet vállalni: "Hol tanítják a gyávaságot?" Az *Egy vizsgálat szerény gyanúja* is társadalmi problémát kapcsol Nagy Gáspár egyéni tortúráihoz: azok ellen szól, akik nem akarják sem a múltat feltárni, sem a jelent megváltoztatni, akik mindent az "ez van" cinizmusával néznek.

A *Megyek a vers után* a saját inkvizíciós perének szomorú tapasztalatairól számol be. Fölháborodik azon, hogy felejtésre szólítják föl. Az *Egy könyvborító halálára* írt verse a *Kibiztosított beszéd* cím kötet kényszer borító-cseréjének a megörökítése. Mindkét vers a személyiség önmaga meggy z déséhez való ragaszkodásának a vallomása.

¹⁴⁹ . V.ö.: Kalász Márton i.m. 77.

A *Tékozlók imája* a transzcendens bizonyosságot keres tévedez ember nagy számvetése. Az élet nagy bizonytalanságaiban a megvilágosodás, tisztán látás kegyelmére sóvárgó lélek vallomása ez a nagy kompozíció. A bajokkal, tévedésekkel küzd ember önanalízise megvilágosodáshoz vezet a versben mintegy azt tanúsítván, hogy a bizonyosságot, kegyelmet kitartóan keres lélek megnyugvást találhat:

oda térdelek az ERD terített asztalához
figyelem és várom NAPOD érkezését
míg szolgálid körbehordják az első harmatcseppeket
égigér antennáid veszik mohón kegyelmed
veszik és sokszorozzák kedvük szerint

A *Tékozlók imája* "nem csupán egy nagy igény filozófiai összefoglalása a mai ember tétjének és létproblémáinak - már azt a Nagy Gáspárt is világosan mutatja, aki a maga, ugyancsak szép metaforákon érlelt nyelvét afelé fordítja, hogy lecsupaszított nyelv és az igényes gondolatra jogot formáló költői vállalkozás lehessen."¹⁵⁰

Nagy Gáspár költészetében egymás mellett szólnak meg az éles társdalom kritika és a tündérfilozófiai töprengések versei.

A *Most visszatérünk?* a rendszerváltozás pillanatának döbönt költői lelkiállapotát érzékelteti. Az a kétség gyötri a költőt, hogy a rengeteg üldöztetést, bajt túlélte személyiség fel tud-e még szabadulni? A háborúból csonkán, kéz vagy láb nélkül hazatért katonák képeiben fejezi ki érzéseit. A hallgatás kap nyomatékot. A hallgatás min sül itt beszédnek:

Valahol hallgat
csonkolt *ballábunk*
és lenyírt *jobbkezünk*
de legbelül hallgat
csak igazán valaki
velünk

A *Már hamuval rajzolgatok* is arról ad számot, hogy a megeredt nagy lárma és színváltások idején elhallgat az a költő, aki akkor beszélt, mikor nem lehetett, aki "versek tengeralattjáróiban", tehát rettenetes nagy nyomás alatt élt. Korábban nyíltan szembeszegült a

nemzeti értékeket és elemi emberi normákat semmibe vev hatalommal. A rendszerváltozáskor a szabadság örömét kellett volna énekelnie. A rendszerváltozás örömébe azonban már a szabadság első pillanataiban diszsonanciák keveredtek:

Mikor nem lehetett
akkor énekeltek
s hallgatnak mikor
lehet - meglehet
éppen ezért költők
versek tengeralattjáróiban
megpattant tüdejük.

A vers második, záró strófája szakrális dimenzióknak nyit távlatot a reménytelennek tetsző helyzetben. Idegen neki a szabadságban hirtelen megeredt nyelv neofita buzgalom. Tudja, hogy a nagy színváltások hiteltelenek. Olyan keserűség tölti el a közösség sorsára, ügyeire érzékeny költőt, hogy lélekben már a halálra készül:

Mert nagyon a miénk
ráégünk erre a földre
mosolyunk rámeleg
bánatunk ráég
már hamuval rajzolgatok
Isten ablakán egyre
de vár - vár még.

Nagy Gáspárban nem élt nagy illúzió az emberi közeg morális tartását illetően. A nyolcvanas évekbeli küzdelmei eléggé megmutatták számára azt, hogy kik alkotják Magyarországot. Mégis nehéz elviselnie, hogy a magyarság ennyire nem tud élni a szabadság lehetőségeivel, morálisan ennyire alkalmatlannak bizonyul a szabadságra.

Költészetének legnagyobb vállalkozása az, hogy a mai köztudatban - fölöttébb sokféle okból, melyek között nem utolsósorban a bezárkózó kényelmesség, önvédelem sem - megkérdőjelezett költői funkciót, a közösség nemzeti tudatának, morális felelősségének, tisztaságának ápolását tovább folytassa minden körülmények között. Korszerűen vészettel, a

¹⁵⁰ . Kalász Márton i.m. 77.

bonyolultabbá vált kérdések szükségképpen többdimenziós m formáiban rizze meg a költészet közösségi értelmét. A költ i teremtést azonban úgy végzi, hogy ennek a személyiség építése áll a középpontjában. Éppen ezért egyén és közösség együtt küzd, együtt jelenik meg ebben a különleges morális érzékenység és nyitottan kísérletez lírában.

A PRÓZAÍRÓ

Nagy Gáspár többször vallott arról, hogy eszmélkedésében, szemléletének kialakulásában sorsdöntő szerepe volt 1968-nak.

A kilencvenes években két tematikusan szerkesztett könyve ad külön nyomatékot ennek az élménykörnek. *Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában* (1995) című prózakötetének darabjai 1968-élményér 1 adnak számot.¹⁵¹ *Zónaid* (1995) című - tematikusan válogatott verseket, fordításokat, esszéket, interjúkat tartalmazó - "közép-európai napló"-ja pedig arról szól, hogy "hol is élünk", miféle jelenségekkel kényszerít szembesülni a közép-európai "zónaid".

Mindkét könyv mély gyökérrzel kapcsolódik korábbi műveihez. A prózakötet öt darabja közül három a nyolcvanas évek elején keletkezett, közülük kettő (*Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában, ZöldErvin - Tübingenben I*) meg is jelent a *Kibiztosított beszéd* című verseskötetében, annak éppen *Zónaid* című - későbbi rendező műve fajú kötetében - ciklusában.

Prózájának ugyanazok a legfontosabb egyéni jegyei, mint a költészetének: a többdimenziós látásmód, a sokrétegű, s a rétegeket minden darabban másképpen ütköztet és szembesít nyelv. Gazdagon él az intertextualitás és a stíluskeverés posztmodern eszközeivel, olykor az önidézéssel és önreflektálással is. Látásmódját iróniával, öniróniával, játékosággal tágítja, újabb dimenziókkal gazdagítja, de sohasem súlytalanítja. Nem a totális elbizonytalanítás derridai elvét érvényesíti, hanem éppen azáltal végez értéktudatosító szellemi munkát, hogy a posztmodern jellegű eszközöket is organikusan épített és szigorú erkölcsi rend világképébe emeli, annak érdekei szerint működteti. Prózájában a nagyfokú önéletrajziségnak - tehát egy alapvetően hagyományosnak is tekinthető epikai elemnek - sajátos, modern színt ad az irónia és a játék.

A prózai írások cselekménye abban az időben játszódik, amelyikhez az élmény alaptémája köthet, de erre az idődimenzióra szemléletileg gazdagon ráépül a későbbi idő tapasztalata, az egykori élményekre való rálátás is. Ebben a második időrétegben telik meg az első időréteg, az élmények ideje is finom iróniával.

A prózakötetet az 1993-ban írt "szerelmes földrajz" indítja. Ennek már a címe is sokrétű költészt, érzelmi, történelmi, mesei dimenziókat fog egybe: *Szívoldal, gyep szél meg Napnyugat-királyság*. Múlt és jelen találkozik a "csatakos álomban" a pannonthalmi

¹⁵¹ . A prózakötet leghosszabb darabja, a *(legény-részlet)* egy új bevezető és zárófejezettel kiegészítve 1999-ben Harkány László kiadásában *Kanizsa-vár (vissza)* címmel is megjelent Nagykanizsán.

gimnáziumi földrajzórán, de az álom remek id keverése révén a Postamúzeum jó negyedszázaddal később készült óriási térképén, Somogyi Gyula alkotásán kell az elbeszélnek a "hazai pályát", szülő földjét bemutatnia. A pálcával nem szabad a térképet érintenie. Tihamér atya sugallatos intelme szerint ugyanis "a térképrombolás maradjon örökre a nagyhatalmak bűne".

Kinyílik a pillanat, az "emlékezet mutatópálcája" bejárja a szülő földet. A valóságos helynevek különleges aurát kapnak, legenda és történelem kapcsolódik hozzájuk, meg az a gyermekkori világ, amelyikben mindezekkel eseményekkel, történetekkel megismerkedett a költő, aki most mai szemmel is láttatja egykori önmagát. Megszólal a történelem a török hódítástól a szibériai télig, a "kis októberi forradalom"-ig, a kolhozagitátorok módszereiig, a "csehszlovákok" lerohanásáig, és tovább egészen a jelenkorig. Keserűen játékos iróniával reflektálja az egykori kötelező szövegek és a valóságos tények egymástól való távolságát. "És mi olyan vidámak voltunk, *mint a mókus fenn a fán*". Az eszmélkedés esszé-novellájává nem ez az álomképben kibomló vallomás, amelynek ha irodalmi rokonságát keressük, személyessége és közösségi ethosza okán Sütő András *Nagyenyedi fügevirága* juthat leginkább eszünkbe (Sütőnél a Bethlenhez forduló vallomás, Nagy Gárpár művében a földrajzóra az elbeszélés kerete), de recenzensei joggal utaltak a prousti emlékezés-módszer párhuzamára is, hiszen Nagy Gáspár számára a "félszázadot élt, de századokkal beszélgető térképraajzoló művész" alkotása a magyarság történelmi emlékezetét fölnyitó tárgyi motívum.

Nagy Gáspárnak szemléletformáló nagy élménye volt 1968: a párizsi és a prágai szabadságtörekvések erőszakos letörése. Nemzedékének sok más tagjához hasonlóan is rajongott a csehszlovák filmekért, Bohumil Hrabal, Milan Kundera műveiért, Kohut *Ilyen nagy szerelem* című drámájáért, Vaclav Havel neve neki is a szabadság igényét jelentette. 1968-tól is ráébresztette arra, hogy hol él, milyen kapcsolatban van egymással ezen a tájon a szabadság és az erőszak, a szó és a tett, egyén és közösség. Ezek a kérdések átszövik szépprózáját. 1968 minden szépprózai írásában nyomatékos motívumként szerepel. Egy kurzív sorban ("*nem igyekeztem két év múlva lerohanni a csehszlovákokat*") megjelenik a *Szívoldal, gyep szél meg Napnyugat-királyság* című vallomásban is, a többi szépprózai írásban pedig hangsúlyos motívum az 1968-ban szorosban egybefonódó cseh irodalom és történelem.¹⁵²

1968 lazán össze is kapcsolja a szépprózai műveit. Ezt az összetartozást nyomatékosítja az írói látásmód és a stílus is. Mindegyik írás könnyed sztorira épül, ezt viszont irónia hatja át. A játékoság és az irónia sem fedi el a mindegyik történetben

megnyilvánuló szabadságvágyat, csupán annak groteszk helyzetét tudatosítja. Joggal jelölték meg ennek a prózastílusnak a rokonait az összefoglalóan a "Péterek" (Hajnóczy, Nadas, Esterházy, Lengyel) nevével jelezhet modern magyar prózában és távolabbról Hrabal és Kundera m veiben.

A kötet címadó írása az *Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában*, "Krúdy-Švejk-Bulgakov-Menzel-ízeket ötvöz , Milan Kunderát felidéz mágikus szatíra"¹⁵³ még 1981-ben tett kísérletet arra, hogy Milan Kundera 1968-ban megjelentetett, de "vakvágányra tolt" regényét, a *Tréfa*-t "egy halványzöld jelzéssel" bekapcsolja "a forgalomba". Az els személy vallomás finom iróniával idézi fel annak a nyugat-dunántúli kisvárosnak a világát, amelyben az elbeszél 1968 augusztusában áruszállító triciklis segédmunkásként dolgozott, s annyira hatása alá került a véletlenül kapott Kundera-könyvnek, hogy úgy érezte Ludvík Jahnt kell követnie az utcán. Olyan eltökélten száguldott Ludvík Jahn után, hogy csaknem nekihajtott "*az egyszeres válogatott labdarúgónak*, a város és a megye hírességének". A híresség megkérdezte t le, hogy ki után hajtott ennyire, erre megmondta a színtiszta igazat: "Egy Ludvík Jahn nevezet egyént szerettem volna utolérni, de most azt hiszem, egéruat nyert." H sünk nagy meglepetésére ekkor a csodacsatár három kérd mondattal csaknem fölmondta neki a *Tréfa* tartalmát, majd továbbment. H sünk pedig miután ámulatából magához tért, folytatta Ludvík Jahn üldözését, de nem találta sehol. Augusztus huszadikán pedig "rejtvényt szer en rajzolták fel ismeretlen kezek a helyzetet." Nem is sikerült azt megfejtenie. A novellához epilógus kapcsolódik, amelyb l megtudjuk, hogy h sünkt l barátai rendre ellopták Kundera *Tréfá*ját, de mindig sikerrel visszalopta azt t lük, s a kézikönyvtárakat ajánlotta figyelmükbe. Így mondja el Nagy Gáspár, hogy a *Tréfa* alapm volt az nemzedéke számára. De azt is érzékelteti, hogy a *Tréfa* nemcsak az olvasók kedvelték, hanem a titkosrend rség is begy jtötte: "Pár hónapja megint elt nt a könyv; de nyilván nem a barátaim közt kell keresnem a tettet. Valaki itt járt, beleolvasott és nem tudta letenni, annyira érdekelte Zemánek karrierje. Így aztán magával vitte. És nem tartozik az ismer seim közé, hogy polcán viszontláthatnám. Egyszer en nem járok a lakásában." Aztán arról is beszámol az író, hogy hiába kereste a könyvtárakban az 1968-ban 3300 példányban kiadott könyvet. A *Tréfa* világa azonban annyira megvalósult Magyarországon is, hogy a könyvtáros n k nem is hallottak Kundera regényér l, pedig Lucie talányos szemével néztek az érdekl d re. Az elbeszél pedig hallotta Ludvík pofonjainak csattogását, s kilépett a könyvtárból és elindult a Múzeumkert felé, hátha találkozik Helenával, a karriereista Zemanek feleségével. Az

¹⁵² . V. ö.: Tüskés Tibor: Nagy Gáspár: (legény-részlet). Lyukasóra, 1996.5. 29.

¹⁵³ . Vekerdi László: Nagy Gáspár: Zónaid . Kortárs, 1996. 3. 110.

epilógust *Az epilóg epilógusa* zárja. Ez tizenhárom évvel későbbi rövid és kesernyés tündésről, hogy mi történt azóta a *Tréfa* egykori ismerivel. A novella ironikus és önironikus játékossága látszólag ellenpontoszza a sorsformáló élményt, az elbeszélő magatartása azonban éppen a Kundera-ösztönzésből ered. Vállalja Kundera - tréfálkozva lényegét feltáró - szemléletmódját. Finom áttérések telítik ezt a novellát is. A tárgyszerű kijelentés gyakran többértelmezhetővé válik, s az átvitt jelentése kap hangsúlyt. "Mondanom se kell, legjobban a cseh import melegítiket várták." A zárt világban az élet értelmét a szabadság eszméjének az ébrentartása jelenthette.

Nagy Gáspár prózájában az emlékezés epikus dimenziója egyszerre hozza vissza az emlékképeket, teszi tárgyszerűen tapinthatóvá a világot, de az emlékezés fölül is szabadítja a fantáziát, álomszerű képzeteket, eseményeket is bekapcsol. A víziószerű képeket ugyanaz a léthelyzet motiválja, mint a tényszerűeket. A fantázia magasra szökkenését az irodalmi minták segítik, a szituáció nyomorúsága pedig motiválja. Az önmagát kereső fiataloknak ki kell valahogy szakítani magától - legalább képzeletben - elviselhetetlen helyzeteiből. De oly mélyen van bennük, hogy a fantázia világában sem szárnyalhat teljesen szabadon, visszarántja onnan is "a valóság égető nyelve". A szituációk mélypontjain a fiatal ember azokba az eszmékbe kapaszkodik, melyeket olvasmányjaiból, ekkor többnyire a cseh írók könyveiből szerzett.

A *ZöldErvin - Tübingenben* című novella elbeszélője a huszonkettes buszon találkozik egy fiatal lánnyal, aki egy hatalmas hangszertokban három szál ismeretlen virágot visz. Aztán kiderül, hogy a lány eltűnt, nyomoznak utána, s furcsa módon a rendőrök szemében maga az elbeszélő is gyanússá válik. De az író az egész történetet, sőt az elbeszélő személyét is elbizonytalanítja. Egy idő után a reálisnak látszó történet elbeszélője már a klinikán fekvé elmélkedik arról, hogy mi lenne, ha a virágok helyett maga fekédné bele a hangszertartóba, sőt vinné a lányt. Az elbeszélésnek fontos epikai eleme a játék, a megfoghatatlanná, elbeszélhetetlenné formált történet. A nehezen követhető játékból mégis világosan bontakozik ki a cseh regényből ide mentett gondolat, hogy *a felelősség elképzelhetetlen szabadság nélkül*. Együtt van Nagy Gáspár prózávilágában az ifjúság játékossága, önfeledtsége, kalandossága, vagánysága és szellemi tájékozódása, s az a történelem, az a "zónaid", amelyikbe szinte kényszerűen beleütközik a szabadságot természete szerint igénylő fiatal író(jelölt). Ezt az ütközést Nagy Gáspár nem drámaian, nem pátosszal, hanem a tragikomikum színeiben és a kisvilág részleteiben mutatja meg.

A *Barnásfekete történetek, ha például "áll a bál" az IBOLYA presszóban/tejbüfében* a címevel is jelzi a helyszínt és a játékos-ironikus dikciót. A fiatalok között a felfüggesztett helyen itt van

Hrabal, is hallgatja a sztorikat. A fiatalok neki mesélnek, ezek a történetek azonban nem csak játékok, hanem igen mély közép-kelet-európai helyzetelemzések is. Egyikük elmeséli, hogy 1968-ban olvasta a Literárny Listy június 17-i számát, s látta, hogy neki is szól az. Az utalásból egyértelmű, hogy a cseh értelmiség *Kétezer szó* című programját olvasta: "Vagy 120 hónap, irdatlan óra és perc telt el azóta, s közben mukk sem! Akkor... átforrósodtam, és nagyon kezdtem drukkolni nektek barátaim, írók, újságírók. Kezdett érdekelni: miről írnak nekem, miről hallgatnak nektek? Bevallom, hogy annyi szavam lett volna a Helyzetre...! több, mint *Kétezer*, pedig az is nagyon sok volt akkor, s főleg *utána*, amikor mégsem úgy alakult, mert a *s r szemöldök tanár úr*; a fiúcskák osztályfőnöke, másképp gondolta, és eltörölte az osztály eminens tanulóját. Feltörölte vele az osztályt. Persze ebbe a kisebb stréberek jócskán besegítettek. Erről a *s r szemöldök tanár úrról* egy barátom - tíz év múlva - verset írt, s *Vegy-tan* címmel megjelentette a Kortárs nevezetű lapban, aztán meg egy 82-es kiadású kötetében. Akkor még a *s r szemöldök tanár úr* uralkodott, s ő is könyveket írt, azaz egy munkaközösség írta helyette az életét."¹⁵⁴ Más és más szereplő adja el a történeteket, de ezek valamennyien Nagy Gáspár valóságos történetei. Az elbeszélő tehát megsokszorozta szerepét, s így fejt ki politikai eszméit, így számol be arról a kálváriáról is, amelyet versei miatt kellett járnia. Az egyik "írói körökben forgó asztaltársunk" így adja el a Nagy Gáspár meghurcolásának történetét: "... Azt hallom, hogy az egyik közép-kelet-európai írói társam mostanában nagy becsben van: akaratan kívül és engedélye nélkül illetéktelen olvasókat toboroztak köré, s tette ezt országa - mely egyben neki hazája is! - *Vers- és szövegértelmez munkaközössége* (esetleg titkos GMK-ja), mellesleg politikai hangulatjelentéssel megbízott testülete; fáradtságos munkával kimutatta némely régebben közölt s néhány újnak számító verséről, hogy van bennük valami szokatlan. Az egyik vers magán- és mássalhangzóinak reciproka megszorozva a tárgyév hónapjával, és elosztva a megjelenésében ludas folyóirat évfolyamával, pontosan mutatta az ország adósságát, kemény valutában. A bizalmas iktatóban aztán a szorgos és túlteljesítő interpretátorok fülébe már így ment: kemény vers!"¹⁵⁵ S folytatódik benne az ironikusan áttételes példabeszéd.

"Ím, én a csoda: a Popper Leó-i "termékeny félreértés" kivirágzása az esztétika-elméletek mocsaras évtizedében. Persze, az igazán hasonlóak (a tudást azonnal kipróbálók!) a kijött számokkal totóztak, lottóztak. Nyertek is!

¹⁵⁴ . Nagy Gáspár: Barnásfekete történetek, ha például "áll a bál" az IBOLYA presszóban/tejbüfében. In: N. G.: augusztusban, Ludvík Jahn nyomában. (legény-részlet). Magvet Kiadó. 1995. 35-36.

¹⁵⁵ . uo. 44.

A költő meg nyelt, visszanyelt egy-két szót, mondatot. De tehetette, mert már úgyis a jövőbe látott, mint egy horoszkópszerkesztő, Brnó-i (brünni) most már párizsi cseh-morva író, aki csupán a megélhetés miatt, átverésből, a kajánság megtapasztalása kedvéért kalandozott *horoszkópikus*tájakon."¹⁵⁶

Nagy Gáspár éppen azt a létszituációt ragadja meg szabálytalan műfajú esszé-novellájában, amelyikben együtt és egyszerre van az önfeledtség vágya és a politika diktatúrája elleni lázadás belső igénye: "Mert az írók mindig szabadok; hiszik, akik hiszik. A többség nem hiszi, csak azt tudja, hogy szabadság nélkül is van irodalom, sőt: igazán anélkül van! *Ez a tétje*. lehet-e így? *Ezen a tájon így lehet*."¹⁵⁷

Ez a program már az egész zónára érvényes, a költői találkozásoknak is a szabadságigény összehangolása, közös megértése ad értelmet. Konstancán, Gdanskban, Strugában, Plovdivban, mindenütt erről kérdezi, erre biztatja társait a költő.

Próza művészetének talán legjobb művészi értékű darabja a *(legény-részlet)* című kisregénye. "Az ifjúság hite, a múlt felidézése és elsíratása, egy nagy szerelem emléke és a kijózanító valóságra döbbenés - ez adja ennek az írásnak a drámai feszültségét, érzelmi intenzitását, hangulati erejét. S a morális tartalmak, a történelmi tanulságok mellett ott van a környezet apró elemekből fölépített pontos képe: az író a halhatatlanság fényébe emelte gyerekkori nyaralásainak színhelyét, a poros kisvárost."¹⁵⁸

Az egyes szám első személy emlékező dikcióban eladott alaptörténet különleges szerelmi idill. Az időpont 1968 augusztusa, a helyszín pedig egy dunántúli kisváros. Az elbeszélő életszerűen idézi meg az egykori rajongó fiú szavait, gesztusait, tündését, de a dikció másik rétege folyton leleplezi, ironizálja, ellenpontozza, a későbbi tapasztalataival is minősíti képzelődését, gondolatait, viselkedését. Sok-sok apró mozzanat teremti meg a hiteles kisvárosi atmoszférát. A fölöttébb szokványos naiv szerelmi történet drámai történelmi dimenziókkal sűrűsödik. A kölcsönös vonzalom arra ösztönzi a lányt, hogy életének legbensőbb titkairól is vallomást tegyen, elmondja, hogy orvos szeretett volna lenni, de nem tanulhatott tovább, mert az édesapja 1956-ban elszavalta a *Talpra magyar*, s emiatt tíz évre ítélték, 1963-ban halt meg a börtönben, az amnesztia előtt pár nappal.

A rádióban a Varsói Szövetség katonai vezetőinek figyelmeztető nyilatkozatát olvassák be "valami lihegő magyar kommentárral". A fiú látta 1958-ban, hogy apja és nagybátyja megsírták a kivégzetteket, felidéz dik benne az az emlék is, hogy a tanárai

¹⁵⁶ . uo. 44-45.

¹⁵⁷ . uo. 46.

¹⁵⁸ . Tüskés Tibor: Nagy Gáspár: (legény-részlet). Lyukasóra, 1996. 5. 29.

"minden októberben frászban voltak, mióta az 5 éves évfordulón több gyereket ki kellett csapni (szelíd följelentés nyomán) a gimnáziumból, mert kopaszra nyiratkoztak, így köszöntve - s köszönve! - a szovjet Nyikitát". A szerelmi idill mögött folyton felkomorlik a történelem, de ez is a szerelmet mélyíti, hiszen szemléleti kapcsolódási pontokat teremt a két fiatal számára. A későbbi visszatekintés úgy vonja be az irónia színeivel ezt a mindössze egy hétig tartó "rület"-et, hogy a varázsát sem töri szét.

A kisregény sajátos mikrorealizmussal azt is érzékletesen bemutatja, hogy a valódi történelmet miképpen fedi el az emberek el a hazug tömegkommunikáció és saját közömbösségük. A nyaralásból augusztus huszadikán hazafelé utazó fiú autóbussa a Csehszlovákia "megsegítésére" vonuló tankok miatt hosszas várakozásra kényszerül, a rádió azonban a *tízes hírek*ben semmit nem mond a csehekről, csak arról szól, hogy "a Gellérthegyben soha nem látott, gazdag tizijáték volt; soha ennyi rakéta, ekkora görögöz, új kenyér, alkotmány napi szokásos kovással kelesztve." Az utasok pedig azt sajnálják, hogy éppen erről maradtak le a "ruszkik gyakorlatozása" miatt, de megnyugtattja őket a táncdalfesztivál legsikeresebb dalainak megisméltése: "Az utazóközönség, mint a mézes cumiját visszakapó csecsemő, megnyugodott. Dúdolgattak, az én jó magyarjaim! És tökéletesen érdektelen volt már, hogy itt ülünk ebben a buszban, s elittünk *a rettent orosz armija* vonulgat."¹⁵⁹

A *(legény-részlet)* az eszmélkedés, a helyzettudatra ébredés könyve is. Az 1968-as Párizs és Prága jelentésének tudatosulása egy ifjú nemzedékben. Tanúságtétel a tények mellett a hamis ideológiával szemben. Egy fiatal nemzedék rádöbbenése arra, hogy neki folyton hazudnak, hogy teljesen mások a tények, mint az ideológiák. Hősünk számára a felszólalás el készít egy újabb szintet ebben a folyamatban: ott már értik a fiatalok a "testvéri tankok" új jelentését, nem tudja félrevezetni őket a "*hazai magyarázat*". Az ironikus ellenpontozás megsemmisíti a megideologizált hazugságot, de érzékelteti a hatalom könyörtelen keménységét is. Így foglalja el hősünket a történelem és a tehetetlenség szégyene: "Levert voltam, mint a testvéri csehszlovákok, akik persze direkt kérték ezt. Hallottuk, hogy maguk hívták a segítségüket. Azok meg mentek is toronyiránt, önzetlenül."¹⁶⁰

Az irónia fölülnézet. Aki így látja helyzetét, az már lelkiileg, szellemileg magasabb dimenzióban van, azt már nem lehet megtéveszteni. Nagy Gáspár iróniája mindig fájdalomtól táplálkozik, benne van az a fölismerés is, hogy a tisztán látás - bár el feltétele a változtató cselekvésnek - önmagában nem elegendő. A kisregény világában hősünk eszmélkedése,

¹⁵⁹ . Nagy Gáspár: (legény-részlet). In: N. G.: augusztusban, Ludvík Jahn nyomában. (legény-részlet). Magvet Kiadó. 1995. 119.

¹⁶⁰ . uo. 127.

világképének kiformalódása csak az egyik réteg, a másik is erős kontúrokkal jelenik meg, ez pedig a diktatúra, a hatalmi erőszak világa.

Prózapoeetikailag merész kísérlet a ez a kötet. Akik a hagyományos poétika felől olvassák, azokban zavart is kelthet az önéletrajziség, a történet és a elemzés értelmezés játékkal, iróniával kevert különleges egysége. Publicisztikusságot, műfajtalanságot is gyaníthatnak egy-egy részlet kihívó "irodalmiatlanságán". Ez a műfajteremtő műfajtalanság azonban éppen egyéniségjegye Nagy Gáspár prózájának. Joggal vonható párhuzamba több vonatkozásban a hetvenes-nyolcvanas évek "prózafordulatával". A hagyományos műfajokat - a novellát és az esszét - szabadon keveri, megszüntetve őrzi meg. Különbőféle, sokszor ellentétes esztétikai minőségek ütköztetésével tágítja ki az írás kereteit. Sokrét szöveg, tág teret biztosít az értelmezésnek, de nem engedi azt parttalanná, önkényessé válni.

Nagy Gáspár verseiben és prózai írásaiban egyaránt gyakran él az idézés és a kurziválás eszközeivel is. Ezeket igen tág körben alkalmazza. Olykor szinte szakrálisan, textusként idéz mestereit is, máskor viszont a köztudatba belepréselt, belevált frázisokat idéz, hogy ezáltal ironikusan leleplezze, megsemmisítse azokat. Idézeteinek nagy része személyiségmélyítés, elvekkkel, eszmékkkel, tartással való feltöltés. Ironikus idézeteinek, utalásainak is ez a lényegi funkciójuk, csak éppen az ellenkező irányból vezetnek ugyanehhez a hatáshoz. Próza-kötetében e két módszer pompás összjátékának is tanúi lehetünk mind a Biblia-, Ortega- vagy Kundera-idézetek feleselnek a Népszabadság frázisaival.

A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI ZÓNAID

"A *Zónaid* érdeklő désemnek egy szeletét mutatja meg. 1968-ban indultam a pályán, a csehszlovákiai bevonulás, a diáklázadások leverésének évében. Ebben a rosszkedvű időkben tudatosult bennem, talán pályatársaim hatására is, hogy menni kell. Utazni Lengyelországba, Csehszlovákiába... Persze a *Zónaid* nemcsak a valóságos, hanem a képzeletbeli utazások könyve is. S talán a reménykedés, hogy vannak, maradtak és újra nyílhatnak ösvények egymás felé Európának ezen huzatos régiójában. Itt, ahol a legkeletibb reneszánsz és a legnyugatibb ortodoxia egymás mellett mutatkozik. S nemcsak a külső ségekben, hanem az emberi mentalitásban, ami aztán a keleténél több vért, könnyet, gyöngédséget és barbárságot feltételez."¹⁶¹

Nagy Gáspár művészetének szervezősége, a személyiség történelmi felelősségét vállaló magatartásából és szemléleti nyitottságából szinte természetesen következik az, hogy szellemi horizontját sohasem korlátozta csak Magyarországra. Már első kötetében verset ajánlott a *Kapuállító* költőnek. Pályakezdetétől folyamatosan tudatosította verseiben, esszéiben, interjúiban is a teljes magyar nemzeti kultúra értékeit és erősítette összetartozás tudatát. A kisebbségi magyarság történelmének és jelenkori problémáinak átérző ismerete is segítette abban, hogy életművének egyik fontos vonulata a közép-európai népek sorsközösségének a tudatosítását vállalja.

"Nagy Gáspár földi példái a lágerben folynak. Együtt élik át Sorescuval, Vasco Popával, Danilo Kišsel, Veno Tauferrel, Milan Kunderával, Czesław Miłosz-sal, Zbigniew Herberttel a diktatúrát. Válasza az övék is, a példák tárgyát ugyanaz a vádló véd beszéd szólaltatja meg a *Zónaid* ben, ahol szabadrabok a versek."¹⁶²

Az összehasonlító irodalomtudomány tanúsága szerint az egymással szoros földrajzi, történelmi, társadalmi kapcsolatban lévő népek irodalmának közös jellegzetességei is vannak. Ezek alapján osztja az irodalomtudomány az egyetemes irodalmat különféle zónákra. "Az egységes világidőn belüli zónaid Nagy Gáspár új könyvének címlapján annak az azonos történelmi és léttapasztalatnak a kronotoposza, amelyről az utóbbi évtizedekben oly sokat hallottunk. A téma, sajnos, minden divatos vonása ellenére peremjelenség maradt a mai magyar irodalomban és kultúrában, a szomszédos országokban pedig még ennél is rosszabb a helyzet."¹⁶³

¹⁶¹ . A szép illúziókat nem lehet feladni. Nagy Gáspár Kormos Istvánról és Közép-Európáról. Osztoivits Ágnes. Magyar Nemzet, 1995. június 30.

¹⁶² . Ágh István i.m. 431.

¹⁶³ . Olasz Sándor: Zónaid . Nagy Gáspár "közép-európai naplója". Életünk, 1995. 11.1054.

A Dunatáj népeinek sorsközössége régi felismerése a magyar kultúrának. Adytól, Bartóktól, Kodálytól, József Attilától Németh Lászlóig, Illyés Gyuláig sokan és sokféleképpen néztek szembe az ebből a sorsközösségből eredő kérdésekkel, problémákkal.¹⁶⁴ Az utóbbiaknak a történelem újabb tapasztalatainak a birtokában nagy illúziókkal kellett leszámolniuk. Közös dolgaink rendezése helyett azok folytonos romlásáról kellett drámai tárgyilagossággal számot adniuk. Ezt tette verseiben és vallomásaiban Nagy Gáspár is, de emellett a maga szellemi műhelyében rendíthetetlen eltökéltséggel és különleges szellemi építkezéssel, szövetségkereséssel munkálkodott "közös dolgaink" rendezéséért és a közös sors enyhítéséért. Verssel, idézéssel, műfordítással, vallomással szólította meg azokat a közép-európai kortársait, akikben a rossz tendenciájú nemzeti gyűlölködés és a nemzeteket szembeállító politika szellemi-erkölcsi elleneit fedezte fel.

A *Zónaid* Nagy Gáspár közép-kelet-európai vonatkozású verseiből, műfordításaiból, esszéiből, jegyzeteiből, interjúiból összeállított kötet. Ha alaprétéget nézzük: döbbenetes dokumentum Közép-Kelet-Európa ezredvégi életéről. Ebben a "vérizzadákos Getszemánban" minden abszurditás megtörténik: a népeket letipró nyílt ereszak, a megfigyelés és besúgórendszer személyiség elleni merényleteinek változatos, mégis monoton automatizmusa működik itt. A személyiséget deformáló félelem következményei pedig az önfeladás, gyávaság, megideologizálás szégyenletes módozatai. Majd - nem kevésbé szomorú jelenségként - az arcváltó nagy árulások, álságok, artikulálatlan politikai hangoskodások, s az önzés, az anyagiasság tobzódása. Nagy Gáspár minderről pontos szavú látteleletet, ítéletet készített és készít. Egyszerre látat és ítélezik: "Rotyog a kondérban az áruláslecsó. Szaglik az ország. Barátaink lében, illatban utaznak. pénz és siker. Amíg lehet. Ahogy lehet! Ahogy lehet. Szabadablás az igazi szabadság és demokrácia elszobájában. Legfeljebb a kondér fölborul. Lesz belőle elhangolt nagyharang"¹⁶⁵ - írta 1991-es *Mérlegnapló*ájában.

Láttelelet készítés művészi munkájának alaptárgya természetesen a "kontinensnyi álmok veszt helye", Magyarország, de tapasztalatai korán "eljegyezték a történelemmel". Arra is ráeszméltették már 1968-ban, hogy a közép-kelet-európai kis népek sorsközössége kegyetlen és eleven tény.

A *Zónaid* Nagy Gáspár példaértékűen gazdag művészi és emberi közép-kelet-európai kapcsolatait mutatja meg. Sokrét műdokumentálja művészi a sorsközösség tényét, s az ezzel sorssal szembeszegezett magatartások hasonlóságát is - a választottak esetében.

¹⁶⁴ . V.ö.: Domokos Mátyás: Nagy Gáspár "Zónaidejér I", amely mindnyájunké. Forrás, 1995. 9. 27-28.

¹⁶⁵ . Nagy Gáspár: Követelsz? És tartozol? Valaki emlékére (Mérleg-naplómból - 1991). In: N. G.: Zónaid . Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1995. 63.

Erkölcsei-m vészi törvényszerűség, hogy Közép-Európának azokkal a kiemelkedő m vészeivel került mély szellemi és sokszor baráti kapcsolatba, akik nyíltan vállalták és vállalják azt a - sokszor gúny tárgyává tett - mégis törvénné nemesíthető tapasztalatot, mely szerint erkölcs és esztétikum, egyén és közösség sorsa szétválaszthatatlanul összetartozik. Azok az szellemi-erkölcsi társai, akikben minden körülmények között élt a "szabadság szerelme", "a szembenézés bátorsága", s akik életükkel és m vükkel egyként tanúsították, hogy "Cogito úr egyenes testtartása a lényeg. Erre figyelünk".¹⁶⁶ Azok az szellemi-erkölcsi rokonai a közép-európai "Pokol"-ban, akik eltökélten szembeszegültek a diktatúrával, zsarnoksággal, s ezért börtön vagy önkéntes száműzetés lett a sorsuk. Ezek a m vészek mutattak legtöbb fogékonyságot a magyarság értékei és problémái iránt is.

M vészetében pályakezdése óta szemben a közép-európai vonatkozások gazdagsága. Éppoly természetes volt ez számára, mint a kisebbségi magyarság sorsának lelkiismeret ébresztő itthoni tudatosítása. Szervesen egybehangzó "motívumok" ezek az m vészetében. Filep Tamásnak 1986-ban adott interjúja - *A hasonló jegyek megtalálása is ugyanolyan élmény, mint a tüntetés másság* - elemzés is feltárja ennek a vonzódásnak, vállalásnak a tartalmasságát és gazdagságát, szellemi-erkölcsi és esztétikai, szemléleti értékeit. Kitér ebből az interjúból az, hogy Nagy Gáspárnak alkotó, értékteremtő kapcsolata van a lengyel, román, szlovén, szerb, horvát, cseh, szlovák, német, finn irodalom sok jeles alkotójával.¹⁶⁷

Eme kötetek nagyobbik részének a korabeli megvallása Nagy Gáspár erkölcsi bátorságát, "egyenes testtartását" is mutatta, hiszen akkor idézte, szólította meg több közép-európai társát versben és prózában egyaránt, mikor azok börtönben vagy szilenciumon voltak.¹⁶⁸

A *Zónaid* írásait azonban nemcsak, s nem elsősorban ez a történelmi szerepük élteti, hanem a közép-európai léthelyzet és az eszményi emberi magatartás tudatosítása, s nem kevésbé az az esztétikai-szemléleti érzékenység, amellyel közép-európai sorstársainak m veit Nagy Gáspár fordítja és értelmezi. Néhány sorban is maradandó felismeréseket közöl

¹⁶⁶ . Nagy Gáspár: A vers érvényessége. Széljegyzet Cogito Úr testtartásához. In: N. G.: *Zónaid* . 41.

¹⁶⁷ . In: N. G.: *Zónaid* . 66-67.

¹⁶⁸ . Vaclav Havel akkor szólította meg *Figyelem most figyelem* című versében a Jelenkorban, amikor a cseh író börtönben ült. A vers közvetlenül utal Havel börtöncellájára, néven is szólítja t, zárószorai pedig idézik Havelnek a Nagyvilágban 1969-ben publikált hangjátékának a címét is: *A figyelemösszpontosítás csökkent lehetősége*.

Zbigniew Herbert Cogito uráról éppúgy, mint Milan Kundera kegyetlen és mégis játékos, "tréfás" történelmi leszámolásairól.

Külön figyelmet érdemel a *Zónaid* írásainak - a közép-európai tapasztalatokat is magába foglaló - határozott művészetfilozófiája és költészettana. A személytelenség apoteózisa idején a személyiség felelősségét, arcunk vállalásának a kötelességét erkölcsi követelményként hangsúlyozza: "Az arc gondos elrejtése rímeli az arctalan hatalmat képviselő arctalan politikusokéra."¹⁶⁹

"Nagy Gáspár kivétel nélkül olyan közép-európai költőket tart szellemi rokonának, akik a megszenvedett műalkotás esztétikáját folytatható örökségnek tartják. Eszerint a megélt, megszenvedett élet a műalkotás feltétele. A pokoljárás teszi "tudóvá" a költőt."¹⁷⁰

A költészetet az önmagunkkal való mély találkozás alkalmának tekinti. A jó vers szerinte emberformáló, a szabadság igényére nevel. "A jó vers kegyelméből a szüntelenül ellenkező, az ellenérzésekkel megvert, a világban rohangáló ember eljuthat a maga damaszkuszi útjáig: beragyoghatja a szabadság elviselhető fényét."¹⁷¹ Az igazi vers létfontosságú, olyan léttartomány teremtése, amelyik teljesebbé, értékeesebbé teszi az embert. A nyelvi zsonglorkodás, a "költészettani receptes könyvek", de akár a nyelvfilozófiák teóriái sem helyettesíthetik a személyiség felelősségét és teljes részvételét az alkotásban.

Közép-európai helyzetismerete, tapasztalata és művészi tájékozottsága alapján figyelmeztet játékos, de fölöttébb komoly költészettani levelében a hely fontosságára, a művészet mibenlétét és küldetését is befolyásoló szerepére. A "naponta változó poétikai szellemisékek" helyett a személyiség teljes, egzisztenciális részvételét kívánja a vers a költőtől, a teljes szembenézés és önismeret bátorságát¹⁷².

A *Zónaid* gesztusérték mű is. Egy jelentős magyar költő tartalmaz tanúságtételét arról, hogy milyen szeretettel, együttérzéssel lehet érteni és értékelni a más népek kultúrájának értékeit. Ezt a gesztust nem hatálytalaníthatja a múlt idő, sőt még az a rendszerváltás óta nyert tapasztalat sem, hogy "közös dolgaink" rendezésének nemcsak a kommunista diktatúra volt az akadálya.

A *Zónaid* motivációja mélyebből fakadt, ezért értéke is tágabb érvényű. Közép-európai számvetésével is azt tanúsítja, hogy az ember "egyenes testtartása" minden időben az etikusi emberlét alapkövetelménye.

¹⁶⁹ . Nagy Gáspár: Az emlékezés joga. Tündérek a költészetről I. In: N. G.: *Zónaid* . 22.

¹⁷⁰ . Olasz Sándor: *Zónaid* . Nagy Gáspár "közép-európai naplója". Életünk, 1995. 11. 1055.

¹⁷¹ . Nagy Gáspár i.m. 23.

¹⁷² . Nagy Gáspár: Levél egy fiatal párnak. Posztmodernista szíves tanácsok. In: N. G.: *Zónaid* . 32.

"Pán Cogito azt mondja, hogy a megdicsült kompromisszumok és áltatások mögött ny szít a totális gyávaság... Cogito úr fölényben van a Köztársasághoz képest, mert átvilágítja annak viszonyait és saját sorsát szabadon választja meg. Szabadon a testtartást, a mozdulat példaadó gesztusát" - írta Nagy Gáspár *A vers érvényessége* című "széljegyzetében" Zbigniew Herbert versét értelmezve 1986-ban.¹⁷³ Ez az esszéje azt is jelzi, hogy nemcsak "testtartást", hanem poétikát is tanult Herberttől. Nagy László utolsó korszakának "poétikai váltását" hozza itt összefüggésbe a herberti verssel való találkozással: "A remek metaforák indái közé makacsul beékelnek prózai vérrögök, tárgyilagos kijelentések, utolsó figyelmeztetésnek szánt imperatívusok; s látszik az igény: nevén akarja nevezni a bajt, a túlhordott gyermeket; tárgyyszeren ír az "országos panaszkönyvbe". Már a távolságtartás és az irónia sem idegen t le".¹⁷⁴ Ez a jellemzés poétikai önvallomásaként is érvényes. L'ubomir Feldek szlovák költő is azért kedveli, mert a történelemből ironikus, olykor groteszk elképzelései vannak.

"A *Zónaid* ben reményekről és csalódásokról, a lélek omlásairól tudósít a költészet, mint az emberi autonómia megérzésének szinte egyetlen lehetősége. Ehhez a defenzív magatartáshoz hívja segítségül Nagy Gáspár közép-európai eszme- és pályatársait. Illyés Gyula írta az *Elpuskázott tartomány*ban, hogy nemzedéke a kudarc élményével vonul le a színről. Mai eseményeket figyelve sok más nemzedék elmondhatja ezt, ám a szellemi és erkölcsi erőfeszítések igazát ez aligha befolyásolhatja."¹⁷⁵

¹⁷³ . uo. 42.

¹⁷⁴ . Nagy Gáspár: A vers érvényessége. Széljegyzet Cogito Úr testtartásához. In: N. G.: Zónaid . 41.

¹⁷⁵ . Olasz Sándor i.m. 1056.

KÖLT A RENDSZERVÁLTOZÁS ÉVEIBEN

1. Mosolyelágazás (1993)

Az 1989-ben publikált *Múlik a jövőnk* című válogatott és új verseket tartalmazó kötet utáni másfél évtizedben (a prózakötetek és a *Zónaid* mellett) Nagy Gáspárnak négy új verseskötete jelent meg. *Symphonia ungarorum* címmel szövegkönyvet írt Szokolay Sándor oratórikus szimfóniához, melyet 2000. január 3-án a Magyar Állami Operaházban mutattak be a keresztény magyar állam ezredik évi fennállását ünneplésen. 1999-ben, ötvenedik születésnapjára *Szabadrabok* címmel összegyűjtött verseinek köteté is megjelent. Három válogatást is kiadtak verseiből. Ezek közül az egyik (*Húsz év a kétezerből I*, 2000) a Tiszatájban húsz év alatt megjelent verseit, és a *Szabadrabok* utáni új műveit tartalmazta. A másik kettő pedig tematikus válogatás volt: *Amíg fölragyog a jászol* (2001) címmel karácsonyi témakörű verseit adták ki. A *... nem szabad feledni... (versek 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára*, 2002) pedig az 1956-hoz kapcsolódó műveinek gyűjteménye.

Ha 1989-ben a politikai cselekvés vágya a magyarságban az elmélyült emberi eszmélkedés igényével is összekapcsolódhatott volna, Nagy Gáspár válogatott köteté a nemzet tisztító, fölemelő szellemi tápláléka lehetett volna. Egyszerre adott láttelepet a hetvenes-nyolcvanas évek diktatúrájának gerincroppantó korszakáról, és adott tanúbizonyságot arról, hogy a költő üldözötten, állásától megfosztottan is megőrizte "egyenes testtartását". Az ellenséges közeg csak kristályosította költői jellemét és szavát.

A személyiség töredékességét, képlékenységét hangoztató teóriák idején különleges érték az költői világának ez a belső biztonsága, szinte szakrális nyugalma. Ezek az erőforrások - a szervesen épülő és gazdagodó motívum-csoportok révén - egyre sokrétűbben tárulkoznak föl művészetében. A költői személyiség mély gyökérszövege, gazdag erőforrású önépítésével párhuzamosan erősödött látásmódjának gondolatisága, reflexív és analízáló jellege.

A biztos etikai központú és sokárnyalatú költői világ óriási kihívást kapott a rendszerváltozás idején és az azt követő években. Művészetének értékét bizonyítja, hogy töretlenül helyt tudott állni ebben a magyar történelemben példátlanul minőségi idők szakban is. A rendszerváltozás korszakában megjelent könyvei egyértelmű bizonyítékai annak, hogy művészetének rangját nemcsak a diktatúrával szembenálló erkölcsi magatartása teremtette meg, hanem művészi látásmódjának és kifejezőmódjának esztétikai értéke és összetéveszthetetlenül egyéni karaktere biztosítja azt. Az etikai igényesség művészi látásmódjának - nemcsak a független - természetes eleme. Az összetett esztétikai

minőség és etikai szigorúság mellett külön értéke a vérszóténe a folyamatos cselekvő történelmi jelenlét, az emberi sors és benne a mi világunk alakulásának éber figyelése és megítélése, a töretlen hűség, a tanúskodás a háttérbe szorított igaz értékek mellett, az intenzív szellemi tájékozódás, a példás nyitottság. A létszemléleti feleltenséggel és a történelmi amnéziával szemben a vérszóténe megtartó szellemiséget sugároz.

Az a tény, hogy a rendszerváltozás id szakában csak másfél évtized alatt négy új verseskötete jelent meg, nemcsak töretlen alkotókedvét mutatja, hanem azt is tanúsítja, hogy ez a történelmi id szak is olyan kihívásokat adott neki, amelyek el nem térhetett ki, amelyekkel életművének belső törvénye szerint költőként is szembesülnie kellett. Ez a négy verseskötet éppoly pontos és ítéletes költői létdokumentációja a magyar történelem újabb korszakának, mint a korábbi kötetek voltak a diktatúra évtizedeinek. De lényeges változás is megfigyelhető költészetében: "amikor a külső élményekben látványosan gazdagodik/gazdagodhatna (amerikai utazás, megtörténik a rég türelmetlenül várt, áhított politikai változás), éppen akkor fordul el a *külső* élmények interpretálásától, és teszi át a fő hangsúlyt a *belső* világra", ekkor nyilatkozik meg gazdagon a verseiben nagyfokú transzcendens érzékenysége.¹⁷⁶ De ezt a transzcendens érzékenységet is a történelmi tapasztalatok motiválják. "Aki elolvassa ezeket a verseket, talán nyomon követheti az elmúlt évek mozdulatait. Azt, hogy a lelkekben milyen robajlások, milyen rezdülések voltak."¹⁷⁷

Nagy Gáspár újabb költészetének két fő tematikai vonulata találhatók elénk: a közösségi feleltenségerzet motiválta közéleti versek és egyre gazdagabb, egyre mélyebb változatokban a létfilozófiai számvetéseké. Ez a két nagy versvonulat azonban nemcsak sok-sok poétikai és gondolati változatot hoz, hanem szinte szétválaszthatatlanul össze is kapcsolódik. A költői létdokumentációját is a végső kérdésekkel számot vető költői személyiség készíti és minősíti. Poétikai-szemléleti és etikai magatartása alapjaiban változatlan maradt, de a világ áttekinthetlenebb, bonyolultabb, kuszább és szövevényesebb lett körülötte. Erre a kihívásra poétikailag is válaszolt: tovább tágította, gazdagította költői világát. A *Mosolyelágazás* kötet vezérverse, az *Örökre-ébre*n egyszerre jelzi a költői feleltenségtudatát, nyugtalan korérzékenységet és a történelem új kihívásaival való szembenézés igényét.

"Amíg bírom / helyetted írom" - üzenete korábban Nagy Lászlónak, most mindazok közösségi feleltenséget magára vállalja, akik már nem vehetnek részt az új korszak alakításában és megítélésében:

¹⁷⁶ . Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: Mosolyelágazás. A hallgatás könyve. Tiszatáj, 1994. 2. 70.

¹⁷⁷ . Ádám Tamás: Lelkünkben hangos robajlások. Interjú Nagy Gáspár József Attila-díjas költővel. Ipoly, 1993. május 7.

Hajnali félnégy, fölébredek:

Isten nem akarja álmodom...

kerek Holdjával üzen,
téli ablakon bevilágol.

Eszel s napok, évek jönnek
hallom most már örökre-ében:
holtak helyett sétálgatok
az ezredvégi fényben.

(1989. XII. 14.)

Nagy Gáspár költészetében egyszerre van jelen "*belül a látás*" és kívül "*a kegyetlen nézés*". Érzékeny a disszonanciákra, magatartásbeli, erkölcsi bicsaklásokra, színváltásokra. A rendszerváltás idején döbbenetesen regisztrálja a bábeli szócséplést. Az *Észrevétel*- még 1989-ben - szarkasztikusan fejezi ki emiatti undorát:

És miről szóljanak mostanság a versek?
Mikor mindenki beszél, kilocsog;
csak úgy röpköd protézisek közül a nyál,
s a nyár gyúlékony gumiján
csúszkálnak le-föl alkalmi szó(l)nokok.

A "gyönyör felszabadultságot" csupán egyetlen m., az *Évkönyv, 1989* idézi fel. Ironikus játékossággal indul ez a vers, "az év kicsodája micsodája" szavazgatások, az "*évkönyvek*" és "*az év könyve* futamok helyett" - bravúros Nagy Gáspár-i bet cserével - "az idej *év könyve*"-re kérdez rá a költő i. ében "egy nagyon benső hang", melyet zárójelbe tett kérdéssel történelmileg nyomatékosít: "(hang volt-e csupán?)". A versnek tág belső terei nyílnak meg, a játékot a felszabadulás katartikus élményének megjelenítése szorítja háttérbe. Nem véletlen a "szokatlan kérdés", hiszen soha ennyi könnyet nem látott még, mint ebben az évben, "soha ennyi gyönyör példányt / nek és férfiak / öregek és fiatalok arcán". A dikció s r. szövése jól érzékelteti a vers zárlatában, hogy az *év könyve* egy leveretést, megalázást szenvedett nemzet felszabadulásának örömkönyve, "a gyász, megrendülés és / a boldogság

felejthetetlen könnye" volt. A vers tárgyi és érzelmi világában összeszűrődik az idő: a levert forradalom, a halálos ítéletek, kivégzések, a menekülések, lefojtott évek drámái is benne vannak az *év könnyében*, de a gyásznak, keserűségnek új dimenziót ad az az öröm, hogy ennek a rettenetes időszaknak vége van. Különös öröm ez, óhatatlanul is emlékeztet a tragédiára, a leveretésre, a jóvátehetetlen veszteségekre is.

Ennek az "*évkönnny*"-nek a "súlyát" Nagy Gáspár költői világában akkor értjük meg igazán, ha emlékezetünkbe idézzük hetvenes-nyolcvanas évekbeli költészetének fő motívumait, az árulás változatait, az elemi emberi normák folytonos megsértése miatti düheit, tiltakozásait, és azokat az új verseit, amelyekben az elmúlt évtizedek személyiséget, nemzeti közösséget megalázó és roncsoló, az elemi emberi jogokat semmibe vevő jelenségeiről, azok továbbéléséről, máig érvényes hatásáról, maradandó nyomairól szól.

A *Mosolyelégzés* ciklusa a költő 1988-as amerikai útjának sokszínű lírai naplója. "1988 augusztusában még falhoz állítottak" - kezdődik Nagy Gáspár-i jelentésként zéssel, a kivégzés képzetét is fölidézve a "ferihegyi szokások"-at és azok hatását ("hogya szabad világban sem lehetek szabad") szociografikus tényszerűséggel és keserű iróniával bemutató első vers, az *Utazás (I.)*. Az amerikai ciklus egyik szólama világgá zött értékeinket idézi meg: Márait, Tíz Tamást, Horváth Elemért és másokat. Mindegyik megidézett, megszólított személyiség sorsa jóvátehetetlenül magán viseli a magyar történelem e "kegyetlen század"-ának tragikus nyomait.

A Márainak emléket állító *Rojtos cápaháló*kban a Márai-életmű igazság és a hazafogalmait emeli új megvilágításba. "Ebben a kontextusban válik tropikusan jelentéssé a címmé emelt *Rojtos cápaháló*k konkrét látványa is. Egyszerre kap metafizikai és politikai tartalmakat: mint a mindenségben mély köd embertelenség-határ s a történelemben vibráló "vasfüggöny" is, ami elválasztja a humanitást és a pusztítás erőit, s megjelenik mint a Márait emigrációja évtizedeiben fogva tartó kényszer metaforája is. Az író igazságról, országról, hátsérüléssel idézett mondatai a rojtos cápahálóké polifon módon egybesodort jelentéskötegeinek közegéből emelkednek tükröként a kifosztott magyarság legújabb kori történelme és a rendszerváltó nemzedékek elé."¹⁷⁸ Márai gondolatai etikai imperativusokként szólnak meg a versben "szigorú Napló-lüktetéssel: *"... Igazságérzetre nevelni magunkat és az embereket, s aztán az igazságtudatán belül, nyavalygás nélkül elviselni mindent, ami jön. Ehhez tartsd magad, felnőt, te örök gyerek."* *"Egy hazát lehet gyölni, bírálni, el- és megítélni. Csak árulni nem lehet."*

¹⁷⁸ . Jánosi Zoltán: "Ítéletidőben... 214.

Nagy Gáspár Amerika-élménye közép-európai és magyar néz pontú. "Felülr l és kívülr l, távolról (leggyakrabban repül gépr l) szemléli az új kontinenst. Ez azonban nem "a modernség" elutasítása, csupán annak a belátása, hogy a világ mindegyre a (szellemi) szül földben, a léttapasztalat anyanyelvében nyeri el értelmét. A világra az emberben belül ketyeg, kételyeire nem ad annyival lényegibb választ ama másik, hogy közép-európai bels világidejét érvénytelenítené, túllépné."¹⁷⁹

Az árulás és az emlékezet-hiány nagyon fontos motívuma Nagy Gáspár rendszerváltozás idején írt verseinek is. A Kasánszky Zsombor emlékét idéz *Halála kellett, halála jel volt* az élete föláldozásával is az "országosan vezényelt amnézia" ellen tiltakozó barát - Nagy László Latinovits-versének dramaturgiáját is emlékezetünkbe idéz - a gyászban is igaz értékeket felmagasztaló siratója.

A FÉLIG BEVALLOTT ÉLET írójának ajánlott *Rég bedobott palack a hajóbörtönb / új szigeteknek üzen* arról ad összetett, árnyalt, keser en ironikus analízist, hogy a nyelvet, a nyílt vallomás és igazmondás eszközét a diktatúrát kiszolgáló irodalompolitika prése és manipulációi következtében "rejtegetésre vermesre / józan csempészetre" használtuk. "Így romlott minden meghatározatlanná / és homályosan viszonylagossá..." Ebben a nagy "produkcióban" - akarva, akaratlan - mindnyájan benne voltunk, benne vagyunk. Pedig egyszer majd - vallja a vers zárlatában költ i világgépének egyik sokszor visszatér alapmotívumával - minden tettünkr l számot kell adnunk. Csoóri Sándor *A félig bevallott élet* cím esszéjében már a hetvenes évek végén föllázadt ez ellen a lélekcsönkítés ellen. A személyiség épségének alapfeltételeként nevezte meg a fölismert igazságok kimondását, mert a félig kimondott igazságok hazugságok, erkölcsi elbizonytalanodást okoznak. Csoóri Sándornak ez az esszéje és azonos cím könyve - értelmezhetjük a vers címét - az a "rég bedobott palack", mely most "új szigeteknek üzen". Az erkölcsi megtisztulás, megújulás az egyéni és nemzeti fölemelkedés nélkülözhetetlen és kikerülhetetlen alapja.

Nagy Gáspár újabb költészetének az az egyik lehangoló felismerése, hogy az "új szigetek" nem tudtak nemzetté összeállni a történelmi változás idején. Az öröm katartikus érzését már a szabadság els pillanataiban megcsúfolta a nemzet erkölcsi felkészületlensége a szabadságra. Ez a nemzeti erkölcsi elégtelenség váltja ki legkeser bb hangjait, ez kényszeríti a költ t virrasztásra, "örök" és "fölös" ébrenlétre, keser ítélkezésre.

Mosolyelágazás cím kötetében az *Évkönyv, 1989* cím verset az ugyancsak 1989-es keletkezés *Békebeli kannibálok* követi és ellenpontozza. A "mosolyelágazás" és a "békebeli kannibálok" kormin sít metaforák. Az el bbi az szinteség nélküli, álságos magatartás

¹⁷⁹ . Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: Mosolyelágazás. Tiszatáj, 1994. 2. 71.

szarkasztikus megnevezése és a tiszta öröm megkeseredésének, széttöredezésének metaforája, az utóbbi pedig az emberek indiánokkal vonja párhuzamba a rendszerváltás idején egymással szembeforduló, korábban együtt küzdő barátokat:

Mint a békebeli
kannibálok
egymást zabálják
föl a barátok
mintha nem volna
már ki ellen
hurrá hajrá most
egymás ellen!

Ez a motívum a későbbi kötetekben sok változatban jelenik meg - tragikus lenyomataként az újabb időknek.

"A múlt idők és a meghazudtolt remények adták a kilencvenes évek közepét írt verseinek érzelmi magvát."¹⁸⁰

A *Mosolyelágazás* című kötetben fölérő létfilozófiai töprengések Nagy Gáspár költészetének új dimenzióit nyitják meg. Az elmélkedések többségét az elmúlás fájdalmas érzése motiválja. Többször egyenesen a gyásszal kapcsolódik össze a létfilozófiai témán és, miként a Kasánszky Zsombor, Podolszki József, Galgóczi Erzsébet, Csengey Dénes emlékének szentelt versekben.¹⁸¹

Nagy Gáspár létfilozófiai töprengéseit mindig a hit oldja föl. Ez a hit olyan erő benne, hogy a gyászversek fájdalmát is enyhíti a transzcendens bizonyosság. Ez a hit nagy erőforrása a költőnek. A *Mosolyelágazás* kötet záró verse, a *Jegyzvén szalmaszállal* is ezt tanúsítja:

... mindig és mindig:
bűnökben édesült, iramult napok
habjaiban fuldokló emberek
egy szalmaszállal, tudjátok-e?
talán a menthetetlent mentitek.

¹⁸⁰ . Rónay László: Szabadrabok. Új Ember, 1999. szeptember 19. 3.

¹⁸¹ . Karádi Zsolt: Abból a jászolból... Nagy Gáspár költészetéről. Holnap, 1993. 89.

... kívül és belül:
 poklosan örvényült, háborult világ,
 de a remény sohasem meghaló,
 ha minden utolsó szalmaszál
 ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!

Közvetlen utalás ez a betlehemi jászolra, Jézusra, a Megváltóra. Az a remény szólal meg benne, hogy a keresztény eszmények követése megválthatja a személyiséget a maga egyéni és közösségi poklaiból. Ennek a hitnek abszolút értéke van Nagy Gáspár költ i világképében. Ez segíti abban, hogy minden körülmények között, minden veszedelmek ellenére meg rizhesse tisztaságát, emberi méltóságát. Számára ez a kétezer éves keresztény kultúra tanulsága.

3. Fölös ébrenlétem (1994)

Talán Illyés *Egy év* cím 1945-ben megjelent verseskönyve is bátorította Nagy Gáspárt arra, hogy engedjen a kiadói ajánlatnak, s egyetlen év - 1993 - verseit keletkezésük sorrendjében önálló kötetben adja ki. Az 1994 április 11-én, József Attila és Márai Sándor születésnapján megjelent *Fölös ébrenlétem* cím kötet "csaknem harminc verse ugyan a korforduló hangulatát, a hol kevésbé, hol jobban fölhangzó *kannibálüvöltések* sokkját is magán viseli, de már a lélek drámáját közvetíti".¹⁸²

A kötet címe arra a zaklatott, elégedetlenségt l áthatott lelkiállapokra utal, amely többnyire amiatt fogja el a költ t, mert úgy érzi, valami nagyon elromlott a világban. A rendszerváltozás nem az általa igényelt tisztasággal, etikával történik. Tapasztalja az érdek elszabadulását, gátlástalan célratörését a világban. Megdöbbenően szemléli azt is, hogy mivé váltak a rendszerváltozás folyamatában az egykori barátok. Ez az erkölcsi erózió jobban megrendíti a költ t, mint a diktatúra nyílt ellenségessége. Akkor "nem mert" félni, most viszont remegni, vacogni kezd a nyárban. A test fáradása, kopása és a lélek szomorúsága egyaránt motiválja a költ i fölös ébrenlétét, éjszakai virrasztását, t n dését, keser ségét (*Fölös ébrenlétem*).

A versek politikai motivációja most is szembet n , de a személyiség bels drámája is er teljesen megszólal ebben a kötetben.

¹⁸² . Szakolczay Lajos: A szeretet hajtósíja. Nagy Gáspár: Fölös ébrenlétem. Kortárs, 1994. 12. 97.

A *Fölös ébrenlétem* című kötet az 1993-as év lírai naplója. Ezen a köteten is végigvonul az emberi kapcsolatok szétroncsolódásának motívuma. A rendszerváltás körüli hatalmi versengés a Jézus köntösén marakodók képeiben jelenik meg. Szarkasztikus iróniával mutatja be a kilencvenes évek legelejének az elvadult politikai csatározását (*Följegyzés*). Nosztalgiával emlékezik a költő én az egykor romolhatatlannak hitt barátságokra (*Az átlélesült tartomány*). Keserűség ösztönzi szólásra, midőn közelről látja "az elromosodott nagy barátságokat", "a tegnapi nyílt fiúk" hiúságát, kicsinyes taktikázgatását (*Május medd felhő alatt*). A *Ragozások az úr. puha diktatúra emlékkönyvében* I az és a Te lehetőségeinek és magatartásának a szembeállításával, soronkénti ellenpontozásával leplezi le azt a kort, amelyikben aztán az egymást morálisan kizáró végletek egybemosása miatt lesz tartós a szegény.

Nagy Gáspár költészetének jellegzetes esztétikai sajátossága, hogy benne a mai viselkedésmódok, magatartások eleven, ironikus, szarkasztikus analízise gyakran archetipikus analógiák, motívumok révén kap történelmi és egyetemes távlatot.

Különösen gazdagon alkalmazza ilyen értelemben a biblikus motívumokat. A *Magyar karácsony* - a vers motívumaiból és dátumából is tudható ez - Antall József miniszterelnök siratója. Megbecsülés és fájdalom szólal meg ebben a versben, de a megrendülést ironikus, számonkérés szembesítés fogja keretbe. Azoknak szól ez, akik mindent megtettek, " - bedobtak ezeregy gáncot - / hogy sietessék elestét!" A szigorú struktúrájú, sűrű szövegű vers metsz en éles képet, ítéletet ad 1993 magyar karácsonyáról.

A költő személyiség gazdagságát tanúsítja az, hogy egyetlen év alatt mennyire különböző emberekhez, mennyire sokféle jelenséghez van alkotó módon köze. Verseinek ezek a motívumai az értéktanúsítás igen sokféle módját szövegezik meg a kötetben. A Székely János emlékének szentelt *Aranylógemkapocs egy nekrológ szívében* a címben jelzett közvetlen élményt sorsképpé tágítja. Bemutatja a fiáért aggódó, a fia megsegítéséért könyörgő apát, majd arról tudósít, hogy a fiú egészségesen túlélte az egykori kalandot, az apa megnyugvásáról azonban nem érkeztek hírek, csak a mindenről lemondó levelek jöttek, majd mindent lezáró a nekrológ érkezett meg. A vers a szülői szeretet apoteózisa és drámája is.

A Vas István emlékét megidéző *Valahai boldog följegyzés* is egy történetből bontja ki a jó emberi cselekvés messzire sugárzó ethoszát. A mély hitben élő idős költő "1991 megszentelt augusztusában" úgy osztotta szét a szentanya kézfogását, "mint a megtört kenyeret". Oly mélyen átélte a hit misztériumát, hogy versei szakrális cselekedetté nemesedtek, olyan versimákká váltak, amelyek az örök húsvétot szolgálják, "gyönyör kísérletek az elhengerítésre". A hit értelmét világítja meg ez a vers. A megidézett költő "izzó

hit " volt a sok hitetlen és "langyos hív " között. Mély hite részesítette abban a kegyelemben, hogy versimáival szakrális cselekedetet hajthasson végre.

A Dávid Katalinnak ajánlott *Az átlelkesült tartomány* is az emberi tisztaságot, jó szándékot, önzetlenséget, mély barátságot min síti a világot javító er nek. Csak a "a szeretet hajtószíján" gyorsulhat föl, bontakozhat ki a jó az emberi világban.

Halottak (Kormos István, Rónay György, Vargha Kálmán) emléke, idézése is létfilozófiai töprengésre (*Repkény és csillagpor, Ahogy érti, Égi lábjegyzet*) vagy megrendült, háborgó vallomásra (*Holtodban is szegény*) indítja.

Az *Elégia ma is (N. L. és H. Z. emlékének)* Huszárik Zoltán megrendít filmjének, az *Elégiának* és Nagy László *Búcsúzik a lovacska* cím drámai hosszúénekének az alapmotívumait kapcsolja össze egy álom-látomásban Nagy Gáspár személyes élményeivel úgy, hogy a lovak elpusztításának iszonyatával az emberi felel sséget emeli a versdráma üzenetévé. A lovak siratóéneke ez a vers. A lovak elpusztítása azonban az emberlét tragikus felel tlenségét idézi meg. A vers egymástól elkülönített, de egymás drámai módon megvilágító részekb l áll. Az els rész a lovak történelmének legszebb emlékét idézi, azt az id t, amikor az emberek és a lovak történelme még a szépségben kapcsolódott össze:

Tegnap még cseng s
szán elé fogott,
vágóban hótöltényekkel
lövöldöz büszke táncosok.

Ezt az idilli képet tragikus ellentétébe fordítja a második rész. A nagy változás a történelmi id t nézve hirtelen jött, mintha a múlt tegnap lett volna csak, s egyetlen éjszaka változott volna a lovak tragédiájává a tegnapi idill:

S reggelre már
minden csurom vér,
csupa sár
és b zös
patamiatyánk,
meg vádlón
félelmes nyihogás.

A "büszke táncosok"-at az emberi kegyetlenség változtatta át "csurom vér"-ré. A lovak elpusztításának drámája az emberi kegyetlenség elleni váddá emelkedik. Ezt a vádat er síti föl a vers harmadik, álmod és emlékezést együtt idéző része. A nyugtalan álom a költő gyermekkori világának emlékképeit hozza el. Ezek az emlékképek azt az időt idézik meg, amikor a vaksötét éjszakában az ember már nem tudott tájékozódni, s ekkor a lovak kiváló tájékozódó ösztönére bízta magát. A nyugtalan álomban a költő a lovak hatalmas szemével látja ezt az egykori történelmet. Ez is a vádat er síti föl a versben, hiszen az abszolút szolgálatért - történelmi léptékekkel mérve - nem hálával, hanem gyilkossággal fizetett az ember. A vers záró egysége különleges költői telitalálattal egységbe foglalja a szépséget és a kegyetlenséget, s kérdésével legalább arra ösztönöz, hogy a hátséget és szépséget se engedjük kiesni világunkból:

A csontvázukig kitakart
 parasztpogazusok bársonyos
 hasa alatt
 ellátunk-e még
 a vágóhidak vérkútjai mögé?

Az *Elégia ma is* nagy mélyvérsű erejű, fölvezető vers. Méltó társa az általa megidézett *Elégia*-nak és *Búcsúzik a lovacska*-nak is. Szövevényes alkotás. Esztétikai hatásának forrása az is, hogy az ember és ló kapcsolatának rajzában egyetemes szinten teszi a lelkiismeret mérlegére az emberi cselekedeteket.

A kötetben er síti nyomatékmal megjelenő kert-motívum is fölöttébb összetett értelmet nyer Nagy Gáspár költészetében. A kert az elveszett éden is idézi, de tapintható élelenségben jelenik meg benne a költő gyermekkori kertje az örökké serényen munkálkodó édesapával. Az örökség azonban mostanra dzsungellé változott. A József Attilát és Tandorit egyaránt emlékezetünkbe hozó versben (*Egy örökölt kert megtisztítása*) "a képek, a költői toposzt jellegzetessé tevő metaforák még fölvidézhetik a bérbaltavári nyarakat, a vissza nem hozható éden - a fiatalság - nyomokban még most is lángoló színeit, ám a - törvényszerű? - változás megrendít".¹⁸³ *Beértek volna a kert béréi?* - kérdezi már címével is egy másik ezredvégi látóleletet adó vers.

Nagy Gáspár ezredvégi leltára, verses naplója meg lehet sen keserű. Rengeteg hitványságot kénytelen számbavenni. Ebben a kiábrándító világban azonban nemcsak a már

említett nagy emberi példák adnak vigaszt, és nemcsak a transzcendens bizonyosság rzi a reményt a költ ben, hanem a magánélet intim világa is. Nagy Gáspár költészete meglehetősen szemérmes. A kötet egyik mottóját Máraitól vette: "A líra nem magánügy, de a költ nek megvan az a szuverén joga, hogy eltakarja arcát az emberek szeme el l." Nagy Gáspár költészetében ez az eltakarás a személyiség intimszférájára vonatkozik, hiszen baráti kapcsolatait és politikai ítéleteit, s t világnézeti elveit is gyakran fölfedi. Közvetlen magánéleti érzéseir l ritkán szól, de költészetében mégis id r l id re egy-egy mély vallomás világítja meg ennek az eltakart magánéletnek a megtartó erejét, bajokon is túlszárnyaló szépségét. A *Fölös ébrenlétem* kötetben ilyen vers a *Mert semmit nem felejtessz* cím házastársi vallomás, mely két ember teljes, lelki és érzéki egymásra találásának a folyton ismétlődő csodájáról ad számot. Menedék ez a szerelem a világ ellenségességével szemben is. Ennek a csodája jelentéktelenné sorvasztja a külvilág összes fátumát, ellenségességét.

Az *Álom-appendix a 93-as esztendő höz* cím versben a költ az álom segítségével emelkedni fölül a kor szennyességén:

... hagyd meg Uram
 havadnak álmomban-
 esését
 tétova hullását
 szép vonulgatását
 erdeid határán
 hogy mindent takarjon
 maga világoljon
 sebesült Földednek
 egyedül lehessen Menny-bizonyossága
 add meg Uram
 add meg
 ébredésig essen.

A *Fölös ébrenlétem* kötet versei egyetlen év lírai naplójának darabjai: a költ i személyiség sokirányú küzdelméről adnak számot. Ezt a küzdelem, ez az állandó cselekvő szellemi jelenlét az emberi lét tartalmas és etikus alakításáért folyik. Egyszerre jellemzi ezt a

¹⁸³ . Szakolczay Lajos i.m. 98.

pontos látás, a bajok, torzulások számbavétele és a nemes, szakrális tisztaságú emberlét iránti igény.

3. Tudom, nagy nyári délután lesz (1998)

A *Tudom, nagy nyári délután lesz* verseinek is egyik vezérmotívuma az erkölcsi erózió, különösen az értelmiség hivatásához méltatlan viselkedése, ellenségeskedése. "Ki fecsegésbe / ki hallgatásba / menekül" ismétlik két versben is a látlelet (*Verseik egymás közt, Nem ismered*). Indulatosan kifakad a költő a manipulált kánonképzések ellen, iróniával veti el az üres formaművészetet és a különféle elméleti teóriák illusztrációjául készült műveket. Szembeállítja velük a létérdeket, emberi gondokkal küzd, erkölcsileg és esztétikailag egyaránt érvényes, "jót rossztól" elválasztó irodalmat (*A vétek jogán, Nyári levél-zümmögés, zizzenés, amikor kertünkben a tetvek...*) A kiüresedő, önnön jelentőségét lefokozó irodalommal szemben az ötvenéves Tiszatáját köszönt *Vallomásában* is azt az irodalmat idézi értéktanúsító hangsúlyokkal, amelyik nem az üres játék izgalmát hozta, hanem arról szólt, ami az életben fontos volt. Nem a hetvenes-nyolcvanas évekhez vonzódik Nagy Gáspár, hanem abba nem tud belenyugodni, hogy az irodalom akkori tartása, "tét"-je és hatása mára semmivé lett. A leértékelés okát nem magának az irodalomnak a szerepváltozásában jelöli meg, hanem írónak, az értelmiség elégtelen erkölcsi magatartásában.

A játékosságot a köszöntés alkalma motiválja, a komolyságot a számvetés, az emlékezés, az akaratlanul is eltolakodó múlt, a megpróbáltatások és veszteségek sora. Nagy Gáspár szellemi otthonra talált a Tiszatájban a hetvenes évek végén. Ez a folyóirat biztosított ekkor leginkább fórumot azoknak az íróknak, akik az irodalompolitika intelmeivel szembeszegülve a nemzeti közösség sorskérdéseit sem iktatták ki művészetükből, akik hivatásuknak tekintették azt is, hogy az internacionalizmus bűvszavával lefedett nemzeti sérelmeknek, közösségi gondoknak is hangot adjanak, öntudatra, önismeretre ébresszék a nemzetet. A politika is kitüntetett figyelemben részesítette a lapot, a szerkesztőség örökös zaklatások közepette, állandóan a tétvonalon egyensúlyozva végezte munkáját. 1986 júniusában pedig éppen Nagy Gáspár verse miatt bevonták a számot, leváltották a szerkesztéséget. Ekkor három évig sem Nagy Gáspár, sem az addigi többi jellegadó szerző nem publikált a Tiszatájban. A régi lap 1989-ben folytathatta csak munkáját, s adhatott otthont újra Nagy Gáspár verseinek is. A folyóirat és a költő élete, sorsa összekapcsolódott tehát.

Közös történelem motiválta a *Vallomás*. A játékos chiazmussal ("Iratfolyó / folyóirat") induló vers már az első rím szóval komor hangnemre vált ("hányszor / voltál / vádirat"). A keserű játékosság különlegesen egyéni ízzel fejezi ki azt a kettősséget, azt az abszurd szituációt, melyben a lap élt, amikor a folyóirat vádirat is volt egyben. A "kékült zöldült / veled a táj" sorok sem csak arra utalnak, hogy a folyóirat borítója minden hónapban más szín volt (ezt elmondhatná a vers más színek említésével is), hanem azt is jelzi, hogy egy-egy szám egyszerre jelentett reménységet és - a másik oldalon - félelmet, dühöt is.¹⁸⁴

A *Vallomás*ban a vádirat-motívumot erő sítve és ellenpontozva jelenik meg az irodalom egykori fontosságának az emléke: "mi volt akkor / a gyönyör / hogy tétje volt / mit mond a m / vagy mit rejt el". Az irodalom értelmének, társadalmi küldetésének kétségbevonása idején a "tét"-re figyelmeztet a vers legnagyobbjaink példájával is.

Nagy Gáspárt folyamatosan nyomasztja az az erkölcsi elégtelenség, amelyet a rendszerváltozás folyamatában a magyar értelmiség jó része tanúsít. Az *Öreged k s talán már öregekés A történet vége* című versei arról adnak ironikus-szarkasztikus hangvételt láttelepet, hogy mivé váltak a rendszerváltozást követő pártcsatározásokban az egykor nagy terveket szövögető, egymásnak sugallatos baráti dedikációkat író értelmiségiek:

Sikerült mindent elkövetnünk
mindent amire elleneink
legszebb álmaikban sem gondolhattak
sikerült sikerült hát vivát vivát
egymást elárulni földadni hátba szúrni
nem volt könnyű de sikerült
saját erőnkbe belelétalni
a nagy semmi remeg közepébe
akár ki is húzhatnánk magunk
csak az erősen deformálódott
gerinc ne fájna annyira
s ne hallanánk a csigolyák közti méz
irgalmatlan robajlásait.

¹⁸⁴ Bőséges adalékokkal szolgál ehhez: Gyuris György *A Tiszatáj fél évszázada (1947-1997)* Szeged, 1997. 222.

A többes szám első személy dikció a testvérdrámák légkörét idézi, az ironia éle mind a két félt éri. Az ironikusan bemutatott diadal szégyenletes erkölcsi romlás, "az er sen deformálódott gerinc" min síti. Ez a történet vége.

Az élet legvadabb bozótosából (a Túlélők dicsérete) című verse a rendszerváltás utáni magyar "szellemi élet" egyik legszégyenletesebb "produkciójának", a Csoóri Sándor ellen szervezett hajszának és a költő erejének, fölülemelkedésének a - végletes esztétikai min ségeket ütköztet - költői dokumentuma. Az első egysége - szarkasztikus animizációval is nyomatékosítva - a céljukat el nem ért rágalmozók és módszereik fölött tart megsemmisítően részletező szemlét. A második részben a költőnek a versek révén nyert katartikus fölülemelkedését mutatja be az esztergomi táj képeiben. A költészet tiszta, a költőre dobált sártól érintetlen belső tartomány. A vers első részének szarkasztikus képeit a zárlat katartikus fölülemelkedése ellenpontozza:

S már zeng is a legszebb lejtés mondat,
úsztatja magát az estéli folyó
kivilágított kottasorán.

Nagy Gáspár verseinek a rendszerváltozás idején is fontos ihletje az a keserűség, amelyik a forradalom rehabilitációjának részletessége, elégtelensége miatt él benne. A *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötet *Az éjben október van* című ciklusát szinte teljes egészében ez a keserűség váltotta ki belőle. "A cím azt sugallja, hogy az októberi gondolatok éji virrasztásra "kényszerülnek" a költő jelenében is. Ennek fő oka abban van, hogy nőkkel, árulásokkal teli múltjukat az egypártrendszer sanyarú világának alakításában számottevően részt vevő tegnapi "elv-társak", mai "újpolgárok" nem bevallani, hanem "véggépp eltörölni" akarják."¹⁸⁵

A *"Mit hoz a múlt?" Szabad vers 10 év múltán* ennek az erkölcsi erózióknak ironikus analízise. Nagy Gáspár a maga keresztényi normái szerint ítél. Nem kíván nyers számonkéréseket, leszámolásokat, de igényli, követeli a múlt bevallását, a nyílt számadást a tényekről. Nem tudja elfogadni a színváltást, azt, hogy ugyanazok az emberek most az ellenkezőt mondják, mint korábban, s közben egyetlen szavuk sincs a saját múltjukról.

A *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötetben a kilencvenes évek közepén keletkezett versek sora leplezi le - fölöttebb változatos formákban - a szabadság megcsúfolását, a valóságos rendszerváltás elmaradását. Nagy Gáspár már 1983-ban, Nagy Imrécék kivégzésének huszonötödik évfordulóján kimondta a múlttal való szembenézés, elszámolás

szükségességének evidenciáját. Tíz évvel később mély keserőséggel és szarkasztikus - posztmodern, rejtett intertextualitást és nyelvi játékot is kamatoztató - ironiával állapítja meg, hogy "Bár a *Múlt*-at egy félországnyi lakosság ... végképp eltörölné, mert egyszer en kellemetlen", hiába hirdetik meg az egykori gyilkosok a "nagy kiengesztelést", bevallás, megbánás, "valami töredelmes bánat" nélkül nincs megtisztulás. A *Múlt* "marad, van és szép jövője lesz egyszóval nem nyugszik, nem fér el börtönében, börtönében" Ezt a verset az Új Forrás 1994. októberi számában közölte, pontosan tíz évvel az ugyanott publikált *Öröknyár; elmúltam 9 éves* megjelenése után.

Nagy Gáspár a maga szigorú ítélkezését a kilencvenes évek verseiben a halál színe előtt végzi. A halállal szembenéz erkölcsi eltökéltség ér sítit föl arra, hogy mindenféle álsággal leszámoljon. A halál az szemléletében a kijátszhatatlan végső elszámolást jelenti. Az az állapotot, amelyikben mindenképpen lelepleződnek a hitványságok. A halál tehát erkölcsi mérce is az szemléletében. Ezért vállalja Ady örökségét, a nyílt szókimondást, az szinteséget (*A mai bátrak*), az Ady magatartását az újabb időkben is követi Nagy László példáját (*Arccal az Égnek*).

A *Magamtól félttem...* "több szöveggel szemény - a Bibliától Balassin, Adyn keresztül József Attiláig - s r szövegszál hálójá; parafrázis, amely szövegek egész halmazából teremt egy új szövegvilágot".¹⁸⁶ Öner sít vallomás ez a vers. Egyértelműen kimondja, hogy a személyiség felel s a magatartásáért, s ennek tudatában kell lennie, nem lehet másokon számon kérni saját viselkedésünket, a költőnek nem lehet a keserőségekben sem elhallgatnia:

Magamtól félttem eleit l fogva...
 magamtól
 és soha senki mástól
 a magamba való szörny nemulástól

Az elnémulással szemben a vers zárlatában a küldetésvállalás katartikus vallomása szólal meg:

Uram - bár rendszeren vakuljatok -
 kegyelmedb l talán marad belül

¹⁸⁵ . Jánosi Zoltán: "Ítéletid ben... 218.

¹⁸⁶ . E vers gazdag intertextuális vonatkozásait Nagy Gábor tanulmánya tárta fel. (Nagy Gábor: "Eszel s napok, évek jönnek". Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. Kortárs, 1998. 10. 95.)

a látás

s kívül - ha így akarod -

a kegyetlen *nézés*

Nagy Gáspártól mindenkor idegen volt a hangos prófétázkodás. Az igazi terepe az etikus magatartás példaszere vállalása a legnehezebb körülmények közepette is. Ezt az eltökéltséget nagyon sok verse tanúsítja. Ezt mondta ki emlékezetes módon is *A Fű naplójából* című versében is. Költészetében az önidézés, saját szövegére való utalás gyakori eszköze az organikus költői világkép megnyilatkozásának. A *Magamtól féltem ...* utolsó strófájának ars poetica-szerű vallomása közvetlenül utal *A Fű naplójából* záró sorára ("míg a szem él *látni kell fele-Barátaim!*"). Önmagával szembeni igénye a *látás*, a megvesztegethetetlenül tárgyilagos szemlélet, az igazság megismerése. Ebből a belső parancsból azonban a cselekvő magatartás vállalását bontja ki. A *kegyetlen nézés* azt jelenti, hogy a látás eredményeivel szembesíti a világot, tekintetével, magatartásával megítéli azt. A tisztán látás és az erkölcsi megítélés nagyigény programját a vers imába foglalja, az Isten szándéka alá rendeli. Ezzel is nyomatékot kap a versben az, hogy költői világában a közéleti cselekvések, küzdelmek is szakrális igények és szakrális törvények.

Ezt a magatartást mintegy igazolja az *Esztergomi apokrif*. A haláltusáját vívó Balassi Bálint szavaival szóló, a Balassi strófa elemeit is idéző gyönyörű imádság egyszerre fejezi ki a szolgálat elvét és az Istenre hagyatkozás alázatát. A kínjai enyhületéért könyörgő költő maga végóráján is hitet tesz magatartásának igaza mellett. Enyhületet is azért kíván, hogy még "végcsatája porondján" is elmondhassa: "katonád voltam itt / angyalaid kürtzaván / táborodba megtérek".

A küldetését mindhalálig alázattal vállaló költő hitvallása az *Esztergomi apokrif*. Ennek a küldetésnek és alázatnak a szakrális jellege is motiválja azt, hogy Nagy Gáspár indulattal és szarkasztikus iróniával bírálja azokat, akik a költészet küldetését megcsúfolják.

Múlttisztázó törekvése a magyar irodalmi hagyományba is kapcsolódik, a József Attila, Illyés Gyula fogalmazta igényt viszi tovább a mi korunkban. "Elegendő harc, hogy a múltat be kell vallani" - írta József Attila. Nagy Gáspár ennek a belső, megszenvedett bevallásnak az elmaradását tartja tiszteletlennek. Amíg a múlt "börtönben" van, addig a jelenben sincs igazi szabadság. Addig "getszemáni éjben" vagyunk (*Szemközt a halálraítéltek csapatával*). Addig abszurd dráma a legújabb történelmünk, melynek a titkolt félelem és a be nem vallott bűn agresszivitása a rendezője.

Magyar abszurd cím , háromrészes verse ennek a cinikus b nös mentalitásnak a bemutatása és megítélése:

Nálunk
 - két vállrándítás között -
történelmileg úgy alakult
 hogy a hóhérok
 a vérbírák
 a sort z-vezényl k
 a szadista államvédelmisek
 a legf bb ügynökök
 és a megsarolt kis besúgók
 sem tudnak (képtelenek)
 megbocsátani
 áldozataiknak
 (*FÜGGÖNY*)

Ennyi az els felvonás, a drámai szituáció bemutatása. Az ártatlan embereket kínzó és elpusztító gazemberek nagy felsorolása az egyik oldalon, a védtelen áldozatok a másikon. S épp az az abszurditás, hogy a szadista gyilkosok nem tudnak megbocsátani áldozataiknak, mert akkor kiesnének kivételezett helyzetükb l. Mintha megállt volna az id a történelemben. Mindezt a cinikus ideológiai frázis ("*történelmileg úgy alakult*") indokolja meg. Ezzel is nyomatékosítja a vers a történetek képtelenségét és tragikumát. Az alapvet erkölcsi rend állt itt a feje tetejére, hiába volt látszólag rendszerváltozás: a lényegi erkölcsi kérdésekben nem történt meg az igazságtétel, ma is a gyilkosok ítékeznek ártatlan áldozataik felett.

A vers második részében saját egykori imperatívuszaival - az Öröknjár: elmúltam 9 éves cím versének - antigonei igényével szembesíti a költ ezt a helyzetet:

né-ven ne-vez-ni
 a gyilkosokat
 (etcetera)
még mindig túl sok
 azoknak
 akik ...

(FÜGGÖNY)

Az áldozatok eltemetése már megtörtént, de a történelem erkölcsi megítélése és tisztázása, a gyilkosok néven nevezése elmaradt. A szótagolás vitathatatlan erkölcsi parancsot hangsúlyoz itt, melynek teljesítése azonban nem történt meg. A magyarázatot hiányos mondatba foglalja a vers. Ez a hiányos mondat azonban semmi rejtélyt nem takar, hiszen az első strófa pontosan nevezte meg azokat, akiknek a felsorolása helyett most három pont és függöny következik.

A három pont, a félbehagyott mondat azt jelöli, hogy ugyanazokat kellene itt felsorolnia, akiket az első strófa már megnevezett.

Az abszurd dráma harmadik "felvonása" mindössze két sor:

Csendes???

Újra csendes!!!

(ÚJRA FÜGGÖNY)

Pet fi szavaival mond ítéletet, kapcsolja össze 1848-at, 1956-ot és a mai történéseket, valamint Európa akkori és mai, mindenkori közönyösségét. Minden abszurdításra "függöny" kerül itt.

Nagy Gáspár újabb költészetének koranalízise a korábbi id szakénál is keser bb, mert csalódás ihlette, a "magyar abszurd" jelenségeit kell számba vennie.

Újabb költészetének legkeser bb hangjait az a tapasztalat váltotta ki, hogy a magyarországi rendszerváltozás folyamatában elmaradt a történelmi igazságszolgáltatás, elmaradt a múlt bevallása. A *Magyar abszurd Az éjben október van* cím ciklusban jelent meg. "Ez a ciklus arról szól, hogy a lelkek, a tudatok mai éjszakájában megemészthetetlen október, a kivégzett és leölt magyar mártírok kísértenei vagy lappanganak. Az eltitkolt, elrejtett s erkölcsi igazolást nem kapott múlt a forrása akut depresszióknak - s ezt tekinthetjük akár az új morbus hungaricus történelmi diagnózisának is. Tudvalev , hogy a magyar történelemben az efféle diagnózisokat mindig írók, költ k állították föl. Most Nagy Gáspáron volt a sor."¹⁸⁷

Ítéleteit a tények abszurd drámai jellege mellett az súlyosbítja, hogy költészetének lírai énjé a halállal szemközti lét aspektusából "láttamozza" a világot. "Haláloddal együtt csak te vagy" - írta a *Mosolyelágzás* kötet *A te haláloed* cím versében. A költői személyiség számára a halál "tudása, ténye jó titok" e vers szerint, szabaddá teszi ez a végső dimenzió.

Költészetének egyik igen gazdag, újabb köteteiben is tovább bővül vonulatát adják azok a versek, amelyek a halállal szemközti létben is maradandónak tudott erkölcsi-esztétikai értékeket becsülik meg. Poétikailag és gondolatilag is fölöttébb sokrétű verscsoport ez. A nagylélegzetű létfilozófiai prózakölteményt I (*Rojtos cápahálók*) az etikai helytállást tagoló, rövidsoros magyaros ritmusú versekben megörökít darabokig (*Magyar történet, Fejfák, kereszték*) vehetjük számba a változatokat a *Mosolyelágazás* kötetben. A *Fölös ébrenlétem* és a *Tudom, hogy nagy nyári délután lesz* című kötetekben tovább bővül ez a sor, emlékezés és újabb veszteségek egyaránt motiválják.

Újabb költészetében szembe nem nézően sődött a haláltudat. A lét jelenségeinek "a halál mindent elrendező geometriája" készíti el a végső mérlegét. Ennek a mindenkire váró "sors-lián"-nak a tudása is ösztönző erkölcsi tényezővé válik költői világában. Sok-sok verse szólít - különösen *Tudom, nagy nyári délután lesz* című kötetben - a halállal szemközti lét tudatosításával a teljes lét-szinteségre, az élet tiszta értékeinek megbecsülésére és a nyugodt lelkiismeret örök készenlétre, a végső dolgokon való tartásra - az "egyenes testtartás" végett. Ennek az etikai magának ad szakrális aurát a versek gazdag biblikus motívumköre.

Egyre gyakrabban válik versek ihletjévé a létfilozófiai töprengés: a halállal szemközti lét tudatosítása, a végső kérdésekkel való tartás szembenézés. Nagy Gáspár költői világképére jellemző, hogy a halál-motívum megjelenése nem félelmet hoz a versvilágba, hanem az egyenes testtartást igazolja. A végső elszámolás nem tart semmiféle megtévesztést, az egyetlen élet tartalmas, tiszta élésére ösztönöz annak végessége által is (*Mielőtt még, Tudom, nagy nyári délután lesz, Más szomjúság*).

"Nagy Gáspár mélyen és lekötelezetten evangéliumi költő. Az igazságért emel szót, igent és nemet mond, keményen teszi ki a templomból a kufárokat (...) Egyik felrázó versének címe: *Árulás, ha nem voltatok ébren*. A balga szüzekről szóló példabeszédet ránc, a mi magatartásunkra értelmezve figyelmeztet: legyünk éberek, forgassuk jól a talentumokat, mert a szolgák Ura "tételes elszámolást" kér, s akkor majd nem lehet elkenni a csalásokat, álságot és árulásokat."¹⁸⁸

Az egyes köteteinek címében is "markánsan érzékeltette mindazt a feszültséget, nyugtalanságot, aggodalmat és kritikaitudatot, amelyek t mint magán- és közembert a leginkább foglalkoztatták (...) mindegyik címében ott "dobol" valami feszült, dramaturgiailag is érvényes riadalom. A kötetek másik csoportjának a címei pedig - kivétel nélkül -

¹⁸⁷ . Ács Margit: *Költő a sohasem örök nyárban*. i.m. 321.

¹⁸⁸ . Rónay László: "Szabadrabok". *Új Ember*, 1999. szept. 19.

valamiképpen az id vel, a történelmi és a "magán" id vel kapcsolatosak."¹⁸⁹ Pontos megfigyelés ez, tükrözi Nagy Gáspár költészete két legfontosabb motívumkörét is: a társadalmi problematikát és a személyiség létfilozófiai, erkölcsfilozófiai számvetését. Költészetének bels rendjében - a biblikus alapozottsággal összefügg en - a végs igazságtevés evidenciaként jelenik meg. Nem földi igazságtevés ez, hanem transzcendens, melyet a versvilág bels törvényei igazolnak és követelnek. Sok versében felt nik ez a bizonyosság. A *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötet címadó verse pedig egyenesen err l szól. Különleges, pozitív apokalipszis-vízió ez a vers.

"Képzeletemben az apokalipszis der s, nagy nyári délután - azok egyikén jönne el, amikor a lélek újulásra vár, a test egy-két órára megpihen. Nem lesz különös nap ez, de az élet minden vidámságát, szépségét magába fogja majd. Úgy várom, mint aki tudja, ami igazán fontos, az váratlanul, a legkiszámíthatatlanabb pillanatban érkezik."¹⁹⁰ Átélt csodaként mutatja be a vers ezt a végs pillanatot, melyhez nem a szenvedés, hanem az öröm és a megváltás képzeteit kapcsolja:

Akkor a szeretetben kíméletlenül pontos
f o r g a t ó k ö n y v szerint megszólalnak
mind a négy égtáj fel l a h a r s o n á k...
a tücskök...

Az apokaliptikus képzetkört tehát a szeretet hatja át, a félelmetes bibliai harsonákat pedig a tücskök helyettesítik ebben a látomásban. Ebben a törvényszer en létrejöv csodában történik meg a végs igazságtevés:

Tudom,
emlékezetes, nagy nyári délután lesz,
s nem lesz id me g í r n i, l e f o r g a t n i,
de mindenki --- holt és eleven ---
f s z e r e p l k é n t találkozik
a RENDEZ VEL...

¹⁸⁹ . Monostori Imre: "Egyszer mindent az szemével látunk". Kritikus válaszfele (is) Nagy Gáspár egy levelére. Nagy Gáspár: *Tudom, nagy nyári délután lesz*. In: M. I.: *Mesterek, kortársak*. Fels Magyarország Kiadó. Miskolc. 2000. 213-214.

¹⁹⁰ . Nagy Gáspár. *Magyar Nemzet*, 1998. nov. 21.

A *Hiszekegyben* is megvallott, végső igazságot tevő, "eleveneket és holtakat" ítélő Úristen ebben a motívumkörben a RENDEZÉS. A teljes igazság metaforája ez a lírai szituáció, a teljes számadásé. "Az apokalipszis tehát - minden eddigi "ismereteinkkel" vagy képzeletünkkel ellentétben - Nagy Gáspár költői világában békés és derűs: az Úr, a Rendezés *szeretettforgatókönyve* szerinti rendezvény lesz, ahol mindenki *f szereplővé* válik, természetesen, hiszen önmagát és csakis önmagát kell képviselnie..."¹⁹¹ Az pedig, hogy Nagy Gáspár költői világában "a világvége látomása kevésbé sötét, mint a magyar költészet hagyományában általában, annak oka a hit ereje, hit abban, hogy nem marad el az utolsó ítélet (amely helyett még az *Apokrifban* is a semmi látomása van, az "üres árok)".¹⁹² Ez az utolsó ítélet Nagy Gáspár látomásában maga a végső igazságszolgáltatás.

4. Ezredváltó, s r évek (2003)

Nagy Gáspár költői világában mindig is fontos szerepe volt az időnek. A különleges etikai érzékenységgel és felelősséggel megáldott költőt gyakran készítette számvetésre egy-egy nevezetes évforduló - eldöké, költőtársaké és történelmünk sebeié egyaránt. Élő kortársait gyakran köszönti nevezetes évfordulójukon játékos és komoly versekkel egyaránt. Eldeinek és halott kortársainak egy-egy évfordulója gyakran készíteti szembesülésre, számvetésre. Az sem véletlen, hogy nevezetes rendszerváltó verseit is évfordulók táján vetette papírra. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című versét Nagy Imre kivégzésének huszonötödik évfordulója ihlette, *A Fű naplójából* dátuma pedig a forradalom huszonötödik és harmincadik évfordulójához kapcsolódik. 1968 kerek évfordulói is gyakran ösztönzik számvetésre, mérlegelésre, számonkérésre.

A keresztény nevelésnek mindenkor fontos eleme volt a "lelkiismeretvizsgálat", a személyiség belső számadása viselt dolgairól. Ez a lelkiesség kapcsolódott össze a kultúra által rítussá emelt évfordulós számvetésekkel. A társadalmi gondokkal, problémákkal, törekvésekkel telített magyar költészetben az évfordulók mindig a megszólított művész által képviselt eszmék, törekvések sorsával való szembesülés alkalmai is. Ugyanígy telítődtek eszméssel a gyászversek, siratók, búcsúztatók is.

Az emlékezéshez, mérlegelés, tényleges számvetéshez igen nagy érzékenységgel rendelkező költő számára különleges kihívás volt az ezredforduló. Ráadásul ez az

¹⁹¹ . Monostori Imre: "Egyszer mindent..." i.m. 217.

¹⁹² . Nagy Gábor: "Eszel és napok, évek jönnek". Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. Kortárs, 1998. 10. 96.

ezredforduló a keresztény magyar állam fennállásának ezer esztendejét is jelentette. A magyarság sorskérdéseivel összeforrott költői személyiségben tehát az ezredforduló különleges számadás alkalmá lett. Ehhez hozzájárult még az is, hogy személyesen is egyre jobban szembesülnie kell az idő múlásával. Erre figyelmeztette őt az ötvenedik születésnapja is 1999-ben, de annak érzékelése is, hogy egyre szűkül immár a személyes lét tere. Egyre nagyobb belső szükség a személyes létrel való számadás is.

Sokféle oka van tehát annak, hogy Nagy Gáspár a *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötet után az 1998 márciusától 2003 márciusáig írt kerekén száz versét *Ezredváltó, száz évek* címmel foglalta kötetbe. Ezt a kötetet ennek az öt esztendőnek a lírai naplójaként olvashatjuk. A verseket most éppúgy nem építette ciklusokba, mint az 1993-as év lírai naplóját tartalmazó *Fölös ébrenlétem* kötetben. Keletkezésük sorrendjében helyezte egymás mellé a száz új verset. A versvilág fő koordinátái így is tisztán megmutatkoznak. Emellett a költőnek "szerencséje" is volt ezzel az ötlettel, mert a naplószerűen egymás után sorolt verseket így is emblematikus darabbal nyithatta. Az 1998. március 15. dátumot viselő *Valahol örökké* ugyanis úgy áll ennek a kötetnek az élén, mint több kötetében a kiemelt mottóvers. Besugározza az egész versvilágot, a szabadság értéke mellett tesz tanúságot:

Valahol mindig eltűnik
valahol mindig megtalálják
valahol mindig temetik
valahol mindig exhumálják

és

örökké nekünk szegezük
örökké fényes ellenpélda
örökké rajtunk keresik
örökké mégis bennem él ma!

Az *Ezredváltó, száz évek* kötet eszmei tengelyében két nagy kompozíció áll. Mindkettőt azt tanúsítja - a keresztény magyar állam ezredik évfordulójától ihletetten -, hogy a magyar történelemben hatalmas megtartó és ösztönző emberi magatartás-értékek vannak. Eme értékek tudatosításának, az új idő követelményei szerint való továbbvitelének, továbbéltetésének az igénye motiválta ezt a két kompozíciót. Pannonhalmi diák korában Nagy

Gáspár gyakran ministrált a Géza fejedelem által alapított altemplomban. Pannonhalmán a falak is meg rizték a kereszténység felvételének és az államalapítás korának emlékét. Bencés diákként Nagy Gáspár is gyakran kirándult Bakonybélbe. "A krónikák szerint Gellért püspök több évig itt remetéskedett és imádkozott a térítések után még sokáig (máig!) pogánykodó magyarokért."¹⁹³ Ezek a gyermekkori történelmi és tájélmények is segítettek t abban, hogy két nagy verskompozíciójában számot vessen a keresztény magyarság ezer esztendejének kezdeti id szakával, s mára nézve is eleven tanulságokat hozzon a múltból.

A *Symphonia Ungarorum*, "a mai magyar költészetb l egy ideje hiányzó nagy közösségi óda, milleniumi számvetés"¹⁹⁴, Szokolay Sándor milleniumi szimfóniájának szövegkönyve. Els tétele alapszavak szigorúan megkomponált gyorsuló váltakozásával sugallatosan érzékelteti a vándorló nomád magyarság elemi létküzdelmét. Majd a második tételt l kezd d en a Szent István-i hit otthonteremt , összefogó ereje jelenik meg és bontakozik ki. A Szent Gellért legenda utalásos megidézése teljesíti ki ezt képet: összekapcsolódik az "ora et labora!" és az " rlet köveknek / pentatóniája". Az ötödik tétel zaklató mai kérdéseket tesz az egykori idillhez, el re jelezve a hatodik tételt l megjelen veszedelmeket, ellenségeskedést, történelmünk sok-sok küls és bels baját. Majd a hetedik versszaktól biztonságot, nyugalmat árasztva szólal meg a történelmi tapasztalatból nyert er , az a tudat, hogy tengernyi veszedelem ellenére "megállt és megmaradt" ez a nép. Három strófa élén is ismétl dik ez a sor (némi variációval). Ez a jelzésszer en, mégis nyomatékosan földidézett történelmi tett az újrakezdés lehet ségét és szükségét sugallja:

Hódítók hordája
 tovat nt szétomolt
 él lett itt újra
 a rejtez a holt
 felizzó reményünk
 jöv ket ostromolt!

Az a mába ér üzenete ennek a kompozíciónak, hogy a legmélyebb állapotból is föl tudott emelkedni ez a nép, van tehát esély a megváltásra csak hit és jellem kell hozzá. "Egy eleink emlékezete által önfaggató oratórikus-szimfóniában vágytunk a múlton és jelenen át a

¹⁹³ . Nagy Gáspár válasza az Új Horizont Sorsunk és jellemünk cím körkérdésére. Kortársak köt désr l, közérzetr l, magyar jöv képr l. Új Horizont, 2000. 4. 91.

¹⁹⁴ . Osztovits Ágnes: In: Magyar Millenium 2000. Szerk.: Mohos Márta, a Magyar Millenium Kormánybiztosa. Budapest, 2000. 11.

jöv be irányítani okulni vágyó figyelmünket" - írta Szokolay Sándor a költ és zeneszerző közös szándékáról. Ez a szándék tökéletesen megvalósult a közös műben, mely a keresztény magyar állam fennállásának ezredik évfordulója tiszteletére 2000. január 3-án hangzott el a Magyar Állami Operaház ünnepi hangversenyén.

Szokolay Sándor azért kérte meg Nagy Gáspárt a szöveggönyv írására, mert megragadta azt, hogy "m vészete minden összetevője, belső és külső világának teljes egyensúlya HARMONIKUS RENDBEN ÉL! Erre a "rendre" lenne szüksége egész rendezhetetlen világunknak." Szokolay Sándor azt is észrevette, hogy a kompozícióban Nagy Gáspár költői megérzései "a sorsszerű súlyos összefüggések múltján-jelenén át a jövő bevilágító jelenségek történelemmé váló törvényeit" a bizonyíthatóságnál jobban felismerik. Mindemellett rokonszenves volt számára az a vakmerőség is, amellyel Nagy Gáspár mindenkor élesre állította verseit.¹⁹⁵

"A szövegszavú, balladisztikus, sokat sejtető, keveset kimondó szöveg nem történetírás, melynek követhető cselekménye lenne, mégis benne van szinte egész történelmünk. A látszólag lazán kapcsolódó sorokat képi utalások, rejtett összefüggések fűzik szerves egységbe"¹⁹⁶ - írta a *Symphonia Ungarorum*-ról Ecsesi László. Nagy Gáspár pedig így vallott a művészi szándékáról: "Szerettem volna elmondani, mit jelent nekem Szent István műve, amelyről a pártosság és elfogultság nélkül megállapítható: a fennmaradásunkat alapozta meg."¹⁹⁷

A *Symphonia Ungarorum* ikerpárja, a König Róbertnek ajánlott, az műveitől ihletett tizenkét részes kompozíció, a *Hullámozó vizeken keresztül* szintén történelmi számvetés. Lírai szituációja szerint a helyét nem találó költőt a grafikus történelmünket idéző képei segítik ahhoz, hogy múltunk példáiból merítsen hitet és erőt. A magyar múlt képsorai a felidézés, megjelenítés és az értelmezés, sugalló reflexió egységében jelennek meg a kompozícióban. Költői tanúságtétel ez a mű a kereszténység magyarságot megtartó értékéről. A történelmi tényekből építkező bizalom és biztatás verse. A sugallatos történelem-idézés arra is fényt vet, hogy Nagy Gáspár költői világának minden időkben "egyenes testtartás"-a gazdag kulturális és történelmi forrásokkal rendelkezik. A megidézett történelemben az ellenségek tömegei ellenére megtartotta ezt a népet hite és a szabadságáért cselekvő áldozatkészsége, a keresztény hit és a magyar virtus összekapcsolása:

¹⁹⁵ . Szokolay Sándor: Nagy Gáspár hűségéről. Laudáció Költőnknek a Nemzeti Társaskörünk Hűség-díjának átadására. Kéziratból. Sopron, 2001. márciusában

¹⁹⁶ . Ecsesi László: Szokolay Sándor (1931) *Symphonia Ungarorum* (Op. 147.) - Szent István és Szent Gellért emlékezete - Nagy Gáspár versciklusára nagy zenekarra, szoprán- és basszusszólóra, orgonára, vegyeskarra és gyermekkarra. In: Ünnepi nyitóhangverseny 2000. január 3. Magyar Állami Operaház (Műsorfüzet), 8. lap

¹⁹⁷ . Költő a millennium küszöbén. Nagy Gáspár a diktatúra tiltásairól, a demokrácia csapdájáról és a jövőről. Osztoivits Ágnes. Magyar Nemzet, 1999. december 31. péntek. 5.

Jégre csúszunk jégre tettek
 b neinkért hányszor dúltak
 országot hatalmas Isten
 tatár török s más hadurak
 akik hitték szabad préda
 s könny vágta a jég hátán
 míg megriadt ez a néha
 nádiban susogó nép árván
 de akkor még a hínárból
 is el jött a magyar virtus
 halként hallgató halakból
 fölcsobogott Jézus Krisztus
 kereszt került vízre jégre
 ahogyan a lobogókra
 szent királyok büszke népe
 sújt a betolakodókra.

Azt nyilatkozta a költő, hogy ezt a verset König Robert grafikus "muzsikálta" ki belső lecsodálatos linómetszeteivel. A tizenkét versből és tizenkét linómetszetszerű álló kompozícióból Szentendrén, Vincze László papírmerítő helyében és Budapesten, König Róbert grafikus műtermében 50 számozott példányban gyönyörű mappák készültek 2000 májusában. A versek Kárpáti Pál fordításában német nyelven is szerepelnek a mappában, melyhez *Vers-képek-költemény* címmel Szokolczay Lajos írt versszerűen tördelt, ihletett, értelmező elszót.¹⁹⁸

A zene és a képzőművészet, tehát a "testvérművészetek ölelésében" ihletődött két nagy kompozícióban Nagy Gáspár egyszerre megrendültséggel és büszkeséggel néz vissza az ezredévre.¹⁹⁹ Mindkét nagy kompozíciója hitet és erőt hoz a múltból ahhoz, hogy a jelenben is tisztességben helytálló magatartásra ösztönözze az egyént és a közösséget egyaránt. Nagy kompozícióiban "a közös múlt, a sorstörténet megverselésével, a bibliai analógiával megemelt tájélmény felhasználásával az egyént és a nemzetet létösszegző igénnyel olvasztja lelki közösségbe és transzcendentális jelentőségű küldetésbe. A kereszténység és a magyarság

¹⁹⁸ . Nagy Gáspár: hullámvízeken kereszt (versciklus König Róbert linómetszeteivel; magyar-német nyelvű számozott mappák, Kárpáti Pál fordítása), Vincze Papírnyomó Műhely, Szentendre, 2000

¹⁹⁹ Nagy Gáspár válasza az Új Horizont Sorsunk és jellemünk című körkérdésére. Kortársak kötetéről I, közélet I, magyar jövő képe I. Új Horizont, 2000. 4. 91.

megmaradása között szoros összefüggést lát a poéta. Éppen ezért a lelkeség és a szentség magasában szólnak a versek, kiemelve mindenekelőtt az országalapító Szent István alakját.²⁰⁰

E két nagy kompozícióhoz szorosan kapcsolódnak a kötet portréversei. Gyász és évforduló egyaránt alkalom Nagy Gáspár számára arra, hogy a Szent István-i mértéktartományait a későbbi időkben is gazdagítsa a magyarság újabb értékeinek a nemzeti tudatba emelésével.

Költői személyiségének kezdettől fogva fontos vonása volt a szellemi, baráti kapcsolatok ápolása, megbecsülése, az értékeket számon tartó, azok legkülönbözőbb változatait ért figyelem. Szemléletében a nemzeti önismeret létfontosságú értéke a közösségnek. Megtartó erő az önmagunkról való gazdag ismeret. *László Gyula halálhírére* című verse ezért avatja szentté "Erdély nagy fiát / magyarok minden tudóját". Megidézve sirató portréi - Czine Mihályról, Kiss Ferencről, Fodor Andrásról, Kannás Alajosról, Sinkovits Imréről, Zbigniew Herbertről - a vers dikciójába menekítik a karaktert, így írják meg (*Reménység jegenyéje, Kiss Ferenc fejfájára, El kellett mennem Liszabonba, Láthatatlan kérésem, Színész a magasból, Zbigniew Herbert emlékére*).

A *Czine Mihálynak odaát*ra küldött *Reménység jegenyére* szinte életre idézi a keserűséggel is mindig közösségi életakaratót, reményt kibontakoztató, közösségragasztó személyiséget.

A *Láthatatlan kérésem...* című vers ajánlása megnevezi az ihlet forrását: *Kannás Alajos emlékének, aki a forradalom után a Kormos kövek versciklusával rítte '56 tiszta eszméit és oszthatatlanságát*. A személy és a történelem összekapcsolódik Nagy Gáspár gyászverseiben, hiszen emberi kapcsolatai eszmei értelemben is gazdagok. Kannás Alajos személye neki a forradalmat is jelentette. Kannás Alajos az életét mentve menekült külföldre, s ott ápolta a forradalom emlékét. A vers fölidézi a forradalmat, a menekülést, a nagy színváltásokat, árulásokat, az eseménytelenül eltelt sűrű éveket, majd a "nagy néha" már megnyilatkozó ellenvetést, végül a fényes gyásznapot, amikor "a nemzet újra / temethette hőseit s mártír miniszterelnökét". A vers azonban nem fejeződik be ezzel. Az *Ajánlás és utóirat* Nagy Gáspár 2002-es számvetése 1956 ügyében:

tudva bár hogy szavaimnak nem lesz táboruk
de fájó árulások és zajló testvérháborúk

²⁰⁰ Papp Endre: Dac és remény. Nagy Gáspár: Ezredváltó, sűrű évek (Száz vers 1998 márciusától - 2003 márciusáig). Bárka, 2003. 4. 129-130.

heveny idején kell kimondanom: cáfolhatatlanul
csak a hősöknek és mártírtoknak van igazuk!

A *Zbigniew Herbert emlékére* című verse a herberti emberi-költői magatartást állítja szembe azokkal az "ezredvégi zsoldosokkal", akik "a metanyelv tompult köször követ" hajtják:

"A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható.
Ami az egész életben számít, az a jellem."
Tanulom ezt Magától nemes úr holtában is
ahogy élteben a testtartás bátor egyenesét

Többször idézi Nagy Gáspár verseiben és interjúiban, esszéiben ezeket a herberti gondolatokat a jellemről és az egyenes testtartásról. A *Zbigniew Herbert emlékére* a történelemben felelősen cselekvő értelmiségi magatartást emeli példává. Szétválaszthatatlan ebben a magatartásban a tett és a szó. Csodálattal említi azt, hogy Herbert bátran magához ölelte "a statáriális időkben és azután is / Róma püspökét és a gdanski villanyszerelőt / meg az ostromlott várost". Mások "ördögien szökdécselnek a meggyalázott díjak / hamis grádicsán a nobeli bugyrok magasába". Herbert elsőként szólt versben a magyar forradalom mellett, aztán pedig "a hófehér szép márványarcú költőt gyászolta verssel".²⁰¹ A herberti példa arra bizonyosság Nagy Gáspár számára, "hogy a halál mindent elrendez geometriája szerint / a hőség és a jellem párhuzamosai beérik egymást... Ámen."

A siratókat hangulatilag ellenpontosítják a ciklusban a személyiség álomi, képzeleti szféráit is megnyitó, finoman önironikus, finoman erotikus és játékos hangvételű versek (*Illaberek, ha jön egy szép illanó álom; Hózárat nyitogattam, Májusi víg-szomorú nóta az bolond világ sípjára*).

Az új versek többségét az emlékezés számvetés ihlette. Erre indították a költőt a kerek évfordulók is.

Három verssel is köszöntötte a hetvenéves Csoóri Sándort. Nagy Gáspár költészetének poétikai gazdagságát is mutatja, hogy mindhárom vers egészen más poétikai karakterű. A *Lángot lapozó* villanófényszerkét sorosai remekül érzékeltetik azt az ellentétből teremtett tágasságot, mely oly jellemző Csoóri Sándor (költői) világára:

²⁰¹ . Nagy Gáspár itt Zbigniew Herbert Nagy László halálára írt versét említi: *In memoriam Nagy László*. (Kalász Márton fordítása) Új Írás, 1979. 1-2. Zbigniew Herbertről és Nagy László Herbert-fordításairól Nagy Gáspár A vers érvényessége. Széljegyzet Cogito Úr testtartásához című esszéjében írt 1986-ban. In: N. G.: Zónaid, 1995. 41-43.

Tiltások, nyilak záporában
kint február, de belül nyár van.

A *Ha majd az utolsó film pereg* m faji megjelölése szerint "apokrif forgatókönyv-vázlat". Csoóri Sándor életének képeit hozza elének ez a "forgatókönyv", a képekhez azonban "hozzáadja" jellemzésbe foglalt min sítéseit, reflexióit is. Érzékletes jellemzését adja Csoóri különleges nyelvi erejének ("könny bársonyban, elegáns suhogással lépdel: / szekérutak kaptatóin és metropolisokban edzett nyelv"), "a józsefhegyi szószekr l" szóló, józanságra int Illyés-i intelmeket is fontolgtások nélkül félretoló vakmer ségének, üldöztetésének és fölemelkedésének, haragjának és gyöngédségének, gyászának és gyönyör szerelmes verseinek, a népet nemzetté magasítani akaró törekvéseinek. A film-kép-sorok öntörvény en peregnek, helytállnak önmagukért, de lelkiismeretünkkel szembesít kérdésekké is válnak.

A *Mikor négy sorát idézem* egy Csoóri-vers gyönyör négy sorával keretezett vallomás a Csoóri-vers különleges karakterér l és a "h ségében is vakmer en bátor" költ r l.

Nagy Gáspár költészetének értékes jellegzetessége az, hogy a legkülönbébb típusú személyeket tudja bekapcsolni a nemzeti közösség megtartását és er sítését szolgáló értéktartományba. Személyekhez kapcsolódó értéktanúsító vallomásai különlegesen gazdag színekpet adnak. A Szokolay Sándornak ajánlott *A kincsr l, ami van*, az önmagunk jobb lehet ségeire eszméltet m vészet nemzetmegtartó erejér l vall: "mekkora kincs mikor ének / üzenhet a Mindenségnek!" Az Erdélyi Zsuzsannát köszönt *Ment Valaki Hegyen át...* archaikus dikciója a szakrális dimenziót is a megfogyott, pusztuló nép megsegítésére fordítja az új évezred küszöbén:

Imát mondtam s meghallá

Havat küld a Hegy alá

Fehér áldást miértünk:

Új évezredbe léptünk!

A Tüskés Tibort köszönt *Pannónia számadója* is a közösségért cselekvés dicsér éneke. A dikció a szocialista kultúrpolitika három T-jét idézi föl és semmisíti meg a megbecsül átértelmezéssel, hiszen a harmadik T-t nem a politikai hatalom, hanem a személyiség min sége adja:

Néha *títva*
 máskor *t rve*
 (de) földadattól
támogatva
 meg is védve

A cselekvés segít, küldetését, feladataitól kapott olyan erő a versben, hogy a politikai hatalom tiltásai sem gátolhatták meg célba érkezését: a számadói magatartás vállalását. E vers lokális utalásai pedig arról is vallanak (sok más Nagy Gáspár-vershez hasonlóan), hogy ebben a költői világban a szülőföld és a vállalt szülőhaza iránti segítség mindig érték. A dunántúliság, a pannon jelleg azért kap ebben a versben hangsúlyt, mert a költő és a tájhoz mindig alkotó cselekvést vált ki a személyiségből. Azáltal válik a versben Pannónia számadójává, hogy hűségesen szolgálja a pannon értékeket, a "balatoni / és somogyi / zalai meg / baranyai" sajátosságokat.

Az öreg pap hat évtizedes munkája a "szolgáló pásztor" apoteózisa (*Öreg pap - t n d , esti imája*). Ez a vers ugyanakkor a mély hit erejének az érzékeltetése is, hiszen az öreg pap az Istennek köszöni meg azt, hogy fizikai ereje fogytán a lélek erejével segítette szolgálatát. Jelenits István élete munkájára is az Isten adja azt a kegyelmet, hogy "vele az Úr, / a szelíden súlyos szavú van mindig jelen" (*Szelíden súlyos*). A Rónay Lászlónak küldött adventi ének, a *Se út... se félelem...* mély hit kivallása, a hitben talált szövetség megerősítése az evangéliumi példával:

Mert is elindult egyszer
 majd egy intésre megállt
 a Hely fölött ragyogni
 aztán már nincs tovább
 se út... se félelem...
 csak a szentséges éjölén
 dicsérni a végtelen csodát.

Simonyi Imre "Krúdy és Márai szellem-öccse"-ként minősül értéknek (*Az utolsó (el tti) szó jogán*). Most is sok pályatárs kap megbecsülő szót Nagy Gáspártól születésnap-i köszöntésül is (A Püski-házaspár, Sütő András, Pintér Lajos, Orosz István, Oláh János, Olasz Ferenc, Szakolczay Lajos, Határ György, Deim Pál, Körmendi Lajos, Tüskés Tibor).

A Püski-házaspárt szeretettel köszönt vers a közösségért tevékeny élet jelképévé emeli az id s házaspárt. Azt a fáradhatatlan könyvkiadói munkálkodást értékeli a vers, amelyik az alulsó Magyarországot akarta a nemzetbe emelni a szellem erejével, s a nemzeti közösséget az eszmék, gondolatok fényénél próbálta boldoguláshoz vezetni a népi irodalom törekvéseinek jegyében (*Mintha csak egy régi versben...*).

Süt András ötvenedik születésnapján is verssel köszöntötte Nagy Gáspár. A *Bölcs dal Perziából* a kegyetlen körülmények között is meg rzótt remény verse volt. A *Végvári ének* a hetvenöt éves írot szólítja meg. Azt, aki "százfej sárkányos / szörny éjszakákon", halálos veszedelmekkel szemben is h maradt szül földjéhez és anyanyelvéhez. Süt András *Erdélyi változatlanságok* címmel adta ki 2001-ben a rendszerváltozás utáni publicisztikai írásainak gy jteményét. Ennek el szavában írta *Az Olvasóhoz*. "Küzdelmünk keservesebb annál, amit Balassi Bálint idejében vívtak. A török hódoltság idején mindenünk odaveszhetett, de lelkünk, nyelvünk, vallásunk, nemzeti mivoltunk a kontyos rablót nem érdekelte. Új hódoltságban mai magyarok személyi-közösségi létének utolsó mentsvárait ostromolják a végeken. Anyanyelvi bátyát, a nemzeti önazonosság tudatának minden védfalát."²⁰² Végvári létben szólalnak meg ebben a könyvben Süt András írásai az anyanyelv, a nemzetiségi közösség védelmében. Nagy Gáspár ezért ír Süt Andrásnak *Végvári éneket*. Azt az írot köszönti, aki lehetetlen körülmények közepette is könny álmot szeretne: az igazság kimondását vállalja. Magára veszi Erdély sorsát. Ez az Nessus-inge, ennek a változatlansága ellen küzd reménytelennek látszó helyzetben is. Ezt a szembenéz , az erdélyi változatlanságok ellen bátran szót emel magatartást vonja szakrális fénybe a Végvári ének:

NYELVÉBEN AZ ÁLDÁS
NEMZETET VIGASZTAL:
PUSZTAKAMARÁSI
HÓFEHÉR ÚRASZTAL.

Természetes Nagy Gáspár költ i világképének ismeretében, hogy a nemzeti felel sségtudat két szellemóriásának, Németh Lászlónak és Illyés Gyulának a születési centenáriuma is számvetésre indította.

²⁰² . Süt András: Erdélyi változatlanságok. Esszék, cikkek, beszélgetések. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. 5.

Az *Éjszakáimban lámpafény* Németh László halhatatlan szellemének ajánlotta. Németh László műve olvasásának nagy diákkori élményérlel ad számot. A végig olvasott éjszakákon Németh László mondataiból a magyar Géniuszt ismerte meg. A világ felfedezésére szólította t Németh László a "romolhatatlan katedráról". Azt a szellemiséget érezte meg Németh László írásaiban, amelyik az egyes mondatokon túl, az egész karakterből sugárzik, amelyik a nemzet sorskérdéseit a szellem és erkölcs törvényei szerint vizsgálta mindennel szembenézve, mindennel számot vetve - halhatatlanul. A szerző szövege vers záró sorai egyszerre fogalmazzák meg a Németh László-i életmű értékét és az utókor bírálatát: "bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értékesebb utókort remélt!"

Az *Ezredváltó sorok Illyés Gyula építáriumához* Illyés szellemi és erkölcsi teljesítményét a honfoglaló Árpád tettehez foghatónak minősíti:

Micsoda hit kellett hozzá
és miféle mély
máig döndül a konok akarat
verte sziklába érvel a cölöpjeit
hogy hírmondónak
a szabad lélek itt
mégis megmaradt.

Azt a konok elszántságot, töretlen küzdelmet becsüli meg az Illyés-i magatartásban, amelyik a legnehezebb nemzetsegítést is végre tudta hajtani: önmagunk fölé tudott emelni bennünket. Németh Lászlónak és Illyés Gyulának egyaránt eltökélt programja volt a magyarság magyarosítása, visszavezetése saját legbensőbb érdekeinek tudatosításához és védelméhez. Erre utal Nagy Gáspár verse elismeréssel: "bizony nem kis trouvaille: / magyarban óvni a magyart". Ma is érvényesíteni szeretné Illyés magatartás-elveit: "*legnagyobb bátorság a remény*" - "*józanág a legfőbb hűség állapot*". Az Illyés-i példa azt jelenti Nagy Gáspár számára, hogy a remény és a józanág összekapcsolásával minden rossz léthelyzetből kiútja a személyiségnek és a közösségnek egyaránt.

Az *Ezredváltó, szerző évek* versvilágában ezek az értéktanúsító, magatartás modelleket, eszményeket megmutató versek szinte mozaikszerűen kiegészítik egymást, és együttesen mutatják meg azt, hogy Nagy Gáspár erkölcsi rendje szerint minden időben meg lehetett találni az emberhez méltó magatartás módját - csak erkölcs és jellem kellett hozzá. Ezeknek a

verseknek az eszményállító karaktere ezen a ponton érintkezik a kötetet átszövő szakrális éthosszal.

A portréverseknek ezzel a magatartáseszményével szemben ebben a kötetben is megjelenik a költészet, a kultúra embernevelő, erkölcsöt tisztító, erőt, egyéni és nemzeti önismeretet mélyítő hivatását föladó magatartás kemény bírálata is. Ez a poétikai és etikai vita azonban a korábbi kötetekben nagyobb figyelmet kapott. Most, az ezredváltás id szakában a portréversek eszményi magatartásmodelljével szemben egy másik problémakör, egy azokkal szemben negatív modell leleplezésének a törekvése erősödött föl. Nagy Gáspár saját költői világképének és erkölcsi rendjének törvényei szerint képtelen belenyugodni abba, hogy az egykori árulók és besúgók ma az új korszak hűségeként irányítsák a történelmet. A történelmi igazságtétel elmaradása, a gyilkosok néven nevezésének elmaradása olyan erkölcsi romlás folyamatát jelenti, amelyik hiteltelenné teszi a rendszerváltást, hiteltelenné teszi a szavakat, hiszen mindegyik szó mást jelent, mint amit mond, ha nincs valóságfedezete. *A vak látnok monológja* nagy színjátéknak látja és láttatja a mai kort. *A vak látnok folytatja a monológot* pedig szinte vég nélkül sorolja a mezcserék, a felejteni-tudás példáit, hiszen "hihetetlenül nagy és távlatos / a mi metamorfózis-kultúránk". Ezekben a versekben a ironikus és a szarkasztikus hangvétel a költői ítékezés legfontosabb eszköze.

Saját ars poeticája és ars vitae-je szerint kellett szembesülnie Nagy Gáspárnak azzal is, hogy a rendszerváltozás után nyilvánvalóvá lett számára is, hogy két évtizeden keresztül minden lépését ügynökök figyelték, minden megnyilvánulását jegyezték és jelentették. Mit lehet ezzel a ténnyel kezdeni? Nagy "metamorfózis-kultúránk" ezt is a szenny alá söpri. Az egykori ügynökök, besúgók és megbízók még csak erkölcsi megrovást sem kaptak. *Szigorúan titkos álbiztonsági barlangrajz* című nagy kompozíciójában ezzel a nyomasztó erkölcsi problémával vet számot. A vers lírai szituációja szerint valaki, akit a költő nagyon szeret, azt tanácsolja neki, hogy felejtse el örökre a rendőröknek, hírforrásoknak, ügynököknek és titkos megbízottaknak a nevét. Nagy Gáspár úgy adja el a felejtésre kérés szavakat, hogy közben maga elmondja, hogy mit tettek ezek az emberek vele. "Belső ellenzékinek" és "ellenséges ellenzékinek" minősítették, kihallgatták legszebb éveit (húsz és negyven között), verseit elemezték... A költő már szinte eljátszik a gondolattal, hogy bizony el lehetne ezeket a neveket felejteni, de rögtön kategorikusan elutasítja a felejtés lehetőségét, hiszen érzi, hogy akit a felejtésre kéri, s akit nagyon szeret, az fél:

s közben látom rajta

és érzem a hangján hogy fél
pedig a történetek idején
még alig látszott és önfeladten
játszott boldogan élt
bizony lehetne is felejteni
de azt hogy most fél
- szinte már t lelem is -
ezt mégsem felejthetem
s meg sem bocsáthatom
most már nekik
akik elhozták újra a félelmet

Nagy Gáspár már pályakezdésekor a félelem nélküli lét költ je volt. Érthető tehát, hogy a szabadság idején is megjelen félelem keser séggel tölti el és ironikus nagy felsorolásban térképezi fel a besúgó országot, sorra veszi "fátyol-táncuk rendje" szerint az álneves besúgókat a nyugati végekt l az alföldi detronizáló város "hírharangozója"-ig. Ekkor megint jön az, akit a költ nagyon szeret, s arra figyelmezteti t, hogy "ez a múlttal való hálás / már beteges, önvészélyes. Mindez lehet, mondja a költ , mégsem hallgathat, hiszen ebben a "szégyen-silóban":

(ha álom is) nevek lapulnak mélyen
egészen másképp de olyanok
persze fakó negatívban
akár a 301-es parcellában
nyugvó h sök mártírok
amikor drága '56-os színészeink
sorolták ket ott a téren
hogyan beleborzongtunk Istenem
és borzong is akit nagyon szerettek

A két névsor, a besúgóké és a mártíroké mint ok és okozat kapcsolódik össze a versben. Ezt sugallja a párhuzam. Nagy Gáspár törvényei szerint ez az, amit látni kell. A világ így függ össze. Ezért számára megkerülhetetlen memoriter az ügyeletes állambiztonságiak névsora is. ket is sorolja abc-rendben. Hatvanegy név. Az utolsó névre (Virág) ironikusan rímeli a költ i

kérdés: "szóval legyintsek rád elmúlt világ". Hasonlóan ironikusan vesz elégtételt azzal is a költő, hogy reméli, a jelentésekben az névének betűi is borzolták "a legfontosabb ideológusi idegeket". Majd a néven nevezés által megnyert katarzisz hangjaival zárul a *Szigorúan titkos álombiztonsági barlangrajz*. Ez a lezárás azonban Nagy Gáspár-i módon összetett. Benne van a katarzisz, benne van a költő félt személy iránti szeretet, mint a versen végigvonuló egyik motívum, de benne van a félelem nélküli lét belső igénye és követelménye is. Ez oldja fel azt az ellentmondást, hogy a szeretet ellenére úgy fogadta meg a felejtésre szólító tanácsot, hogy elmondta kibeszélte az igazságot, néven nevezte a tetteket. Nem bosszút esküdött, csupán a néven nevezés rég kimondott jogához ragaszkodott:

azt mondja
 akit nagyon szeretek
 nem méltó hozzám
 és nem érdemlik meg
 azok és emezek
 hát akkor... ég veletek...
 ne félj mondom ne félj
 nem méltó hozzánk már
 - azok után...
 ami megtörtént velünk -
 a félelem.

Az *El készület az imához* ugyanezt a problémakört ironikus vetületben tárgyalja. Jézus azért kért bocsánatot gyilkosaira, mert "nem tudják, mit cselekszenek". Nagy Gáspár önmegszólító verse azért biztatja besúgóíért szóló imára önmagát, mert "nagyon is tudták / hogy mit cselekszenek". Azt is tudja és kibeszéli róluk, hogy később "a szabadság bajnokaiként" kiabáltak, és talán már arra is jogot formáltak, hogy az áldozatuk kérjen tőlük bocsánatot.

Már a *Tudom, nagy nyári délután lesz* verseiben feltűnt az, hogy Nagy Gáspár költészetében egyre erősebb a létfilozófiai érdeklődés. Egyre többször fordul az emberlét végső kérdéseire. Az *Ezredváltó, s r évek* kötetben tovább erősödött ez a tendencia. Bármi is szól a költő, a létezés egésze felül szemléli azt. Ez a bölcséleti irányultság szorosan összefügg a költő transzcendens érzékenységével és az öregedés élményével, a számvetés belső szükségével. Versvilágában "Isten hatalmas verse / a teremtett Világ" (*Isten*

költeménye). Nagy Gáspárnak ambíciója az, hogy a maga dolgát ebbe a teremtett világba illeszkedve végezze, hogy ott legyen az grafitpora Isten hatalmas költeményében, "akár csak egyetlen betű hurkában is". Ez a történelmi jelenlét magának az embernek az érdeke. A világ az grafitpora nélkül is "hatalmas / örökkévaló és tökéletes költemény". Az ember dolga azonban az, hogy a teremtett világ törvényei szerint éljen. Ezért hatja át Nagy Gáspár versvilágát a bibliai jelképek ereje. Ezért kötetében az ezredváltás lelki-szagrális tartalmait emeli ki. "Az egyéni sorsot, a privát létezést, a nemzeti és az általános emberi összetartozás tudatának megerősítésével és megújuló élményével, a bűn és jóvátétel mélyen átélt egzisztenciális gondjával, a megbocsátó szeretet üzenetével, a kegyelem lehet ségének bizonyosságával a létezés értelmessége és méltósága mellett tesz hitet. Poétikai magatartása az őrzés, az óvás, a rend, a béke, a tisztaság értékeit emeli metafizikus, szagrális magasságokba."²⁰³

Éppen ez a szagrális igény hozza meg súlyos elmarasztaló ítéleteit a morális gyarlóságok láttán. Az ítélkezést azonban kényszerűen belső parancsra teszi. Költői személyiségének sokkal inkább sajátja a világ szagrális lehet ségeinek felkutatása, a megváltás misztériumának a keresése. Ez a belső igény indítja ma is olyan versekre, amelyek a saját születését vonják szagrális fénybe (*Anyámnak, Látok világomra*). A megváltáshit filozófiai létértelmezés közvetlen példája az Udvardi Erzsébet siófoki tárlatához írt *A fény megérkezik* című verse. A "a fény / a valahonnan valahová utazó örök sugár" jelenti itt az örök reményt, mely az Olajfák hegyén történt áruulás ellenére boldoggá teszi az embert.

Nagy Gáspár versvilágát áthatja a megváltás fényének, a mély hitnek a misztériuma. Ennek az élménynek egyik nagyon szép darabja a kötetben a *Tájkép - téli madárkikötés vel*. A vers lírai szituációja a közvetlen szemlélettel tárgyal a bibliai motívumokig. A hatalmas télben, örvénylő hóesésben egy büszke szálfenyőfa hajladozik:

s magas tetejében
csüng tobozokból
jégcsap huzalokból
tűlevelű alomból
épült árbockosár
karácsonyi fészek
mintha volna jászol

²⁰³ . Papp Endre i.m. 130.

A kicsi madárfészket és a betlehemi jászolt társítja a költő a képzelet. A rideg-hideg világgal szemben a parányi fészkek látványa a megváltás misztériumát kapcsolja a képhez. Ennek a csodának szeretne a költő életátvitelt biztosítani. A betlehemi jászol képzelet a veszélyeztetettséget is behozza a versbe. A költő szándék azonban az otthon csodáját szeretné megőrizni a zord világban. Ezért szólal meg féltető dikcióban, ezért száll szembe tiltó szavakkal a veszedelemmel:

angyalok vigyázta
 madarak tanyája
 éghez közel es
 isteni kiköt
 ki ne is vágjátok
 el ne csúfítsátok
 fejszés heródesek!

Ez az értékővő magatartás jellemzi Nagy Gáspár költészetét. S az értékek veszélyeztetettsége, pusztítása, meggyalázása indítja a kemény szavakra. Költészete a lét értelmének, szakrális ethoszának megnyilatkozása és védelme. Nyomasztó közösségi tapasztalatai mellett mélyen átéli a lét sérülésének és csonkaságának legkülönfélébb stációit (*Apokrif esti mese - hajnalig, Illa berek, ha jön egy szép illanó álom; Hózárat nyitogattam; Amikor vége*). Világszemléletének tengelyében azonban a mostaninál nemesebb emberlét lehet ségébe vetett bizodalom áll. Ez a bizodalom szólal meg a gyakori halál-motívum verseiben is. Éppen az Nagy Gáspár költő világának különleges er ssége, hogy organikusága folytán elhisszük neki azt is, hogy a halállal szemben is szálegyenesen áll. Szereti az életet, sok szépségét, értékét számba veszi, de lélekben arra is készen áll, hogy a RENDEZ VEL találkozzon. Ebben a magatartásban kikezdhettlen er forrása a hit. *Jegyzvén szalmaszállal* című versét 1991-ben azzal zárta, hogy "a remény sohasem meghaló, ha minden utolsó szalmaszál / ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!" Vele volt ez a vers a kilencvenes években, s azt reméli, vele lehet a következőkben is.²⁰⁴

²⁰⁴ Nagy Gáspár válasza az Új Horizont Sorsunk és jellemünk című körkérdésére. Kortársak kötetéről 1, közérzet 1, magyar jövő képr 1. Új Horizont, 2000. 4. 92.

AZ ESSZÉÍRÓ

Nagy Gáspárt állandó szellemi jelenléte abban is megnyilatkozik, hogy versei és széprózai m ve mellett háromszáznál több kis esszét, kritikát, megnyitászöveget, vallomást, búcsúztatót, köszönt t és interjút publikált.

Érdekl dése rendkívül tágas. Esszéinek szakmai aranyfedezetét az alapos felkészülés biztosítja. A filológus buzgalmával néz utána a dolgoknak. Nem odavetett megjegyzéseket tesz, nem szellemeskedik, hanem alapos, elmélyült olvasással ráhangolódik egy-egy m re, életm re akkor is, ha csak néhány flekket ír róla. Rövid írásaiból is mindig érz dik az, hogy körültekint en ismeri tárgyát. Sokszor kapcsol be személyes vallomásokat is gondolatmenetébe. Szellemi kapcsolatai, köt dései rendkívül gazdagok. Közösségragasztó személyiség. Sokszor politikai és erkölcsi ítéletekkel is elevenebbé, szembesít vé teszi az esszét.

Köszönt i sem szokványosak, mindig az életm ismeretér l tanúskodnak. Gazdag személyes kapcsolati folytán gyakran kell bels szükségb l és felkérésre gyászbeszédet, emlékbeszédet is mondania. Irodalmunk jeles személyiségeit l búcsúzó esszéi és versei azt is megmutatják, hogy mindig személyes veszteségeir l ad számot.

A klasszikus magyar irodalomhoz is személyes köze van. Egy-egy évforduló a vallomás alkalma is számára. A legnagyobb olvasók közül való, tájékozottsága, olvasmányélményeinek gazdagsága szinte kivételesnek mondható a mai világban.

Határozott irodalomszemlélet körvonalazódik esszéiben.

Berzsenyir l Festetics György egykori jóslatát idézi, mely szerint "dicshírét a halandóságnak köde el nem éri", majd értékel szavaival ezt igazolja is. Emlékezése "szül földsimogatás" is, sorra veszi a táj nagy szülőtteit, egész szellemi panorámát rajzol Berzsenyi köré. Kölcsey egykori kritikájának hatását éppúgy ismeri, mint Berzsenyi ösztönzését például Füst Milán költészetében. Sorra idézi a Berzsenyi szakirodalom alapm veit. Amit kiemel, az mindig a nemzeti költészet legfontosabb értékeire figyelmeztet. Berzsenyi képében külön nyomatékot kap a nemzetféltés és a közösségével való egybeforrás, melynek alapján Balassi és Zrínyi oldalán helyezte el t Németh László. De éppoly fontos számára az is, hogy az európai költészetben Berzsenyit Németh László "Hölderlinnel lépteti párban s egy ütemre az igazi magaslati pontokon, ami els sorban a költ i én kivetülésének antik, már-már papi felfogását jelenti".²⁰⁵ Kor és lélek egymásba fonódásának nagy példája

²⁰⁵ Nagy Gáspár: Berzsenyir l Egyházashetyén, születésének 224. évfordulóján. Magyar Nemzet, 2000. május 13.

számára Berzsenyi. "Igen, a lélek! Az egyesé és a köz lelkülete. A kor-függ és a független, amint találkoznak. Csak úgy általugorva egy-két századot."²⁰⁶

Nagy Gáspár mindig szembesít megidézett alakjaival. Megkérdezi, merjük-e, tudjuk-e vállalni annak elveit, egykori magatartását. A XXI. századra nézve is id szer nek min sítve idézi Berzsenyi bátorító gondolatát: "Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!"

Arany Jánosról szólva is írói felel sségre ösztönz en Németh Lászlót idézi: "Mint a nemzet, az igazi alkotó is vállalkozás... a tehetségnek is van egy széles alaprétege s afölött a vállalkozást irányító er : a képességek fölött szerepteremt akarat."²⁰⁷

Kölcsey *Himnusz*ával Illyés *Egy mondat*...-át vonja párhuzamba: "A mi himnuszunk volt, az ugyancsak zivataros évtizedekb l. S ki tagadhatná a Kölcseyéhez hasonló örök aktualitását?!"²⁰⁸ Különös, de nem véletlen szálakkal köti össze a költ ket, Kölcseyt, Pet fit, Illyést, Kormost.

Finom észrevételekkel kapcsolja össze a költ ket a nemzetföltés és a szabadságvágy költ i dokumentációival az 1848-as forradalom és szabadságharc 155. évfordulóján is. Utassy József *Zúg Március* cím versét idézi, mely a *Nemzeti dal* mellett a "puhának egyáltalán nem mondható diktatúra szürke éveiben" az igényesebb ifjúság nemzeti dala volt az 1968 utáni években, amikor a politikai hatalom "forradalmi ifjúsági napok"-ká próbálta egybemosni 1848-at, 1919-et és 1945-öt. "Mintha a három tavaszi napot, március 15-ét, március 21-ét és április 4-ét egy bordában sz tték volna. Mintha valami közülük is lehetne egymáshoz!"²⁰⁹

Nem utólag vélekedik így. 1971-ben már versben is tiltakozott március 15-e meggyalázása, a fiatal arcok "seszín / lobogókba: / *szürke* / *szürkébb* / *fekete* / trikolórba" szövése ellen (*Március 15*). A március 15-i megemlékezést elvezeti 1989. március 15-ig, amikor "a trikolór ismét a szabadság valóságos színeiben pompázott".²¹⁰

A nemzet szent ünnepeiként kapcsolja össze 1848 és 1956 forradalmának fényes napjait. Az 1848-as forradalomra való emlékezése azt is megmutatja, hogy költészet és történelem együtt mérend k: a magyar kultúrában szétválaszthatatlanok. Pet fi, március h se azt is példázza, hogy az irodalom cselekv er vé is válik. Pet fi a szó és a tett egységének századokon átvilágító példája. Nagy Gáspár már 1973-ban megírta a *Segesvári nyár* cím versét. A forradalom másfélszázadik évfordulóján is írt egy verset Pet fir l, mely "egyszerre

²⁰⁶ . uo.

²⁰⁷ . Idézi Németh Lászlót Nagy Gáspár: Arany János sze (halálának 100. évfordulóján). Kézirat. Elhagzott Bukarestben a Román Írószövetség Székházában 1982-ben.

²⁰⁸ . Nagy Gáspár: Költészeti kalandozások; különös, de nem véletlen konstellációk (Kölcsey - Pet fi - Illyés - Kormos...). A Magyar Kultúra Napján, Kecskemét, Kodály Iskola, 1997. jan. 22. Lyukasóra, 1997. ápr.

²⁰⁹ . Nagy Gáspár: Valahol örökké: Pet fi és március nyomában. (Elhangzott 2001. március 15-én a berlini magyar nagykövetség és a Magyar Ház ünnepségén). Új Horizont, 2001. 2. sz. 3-7.

kívánt szólni e szent nap és igazi h se sorsának szétválaszthatatlanságáról, fényük, legendájuk egymásra vetülésér l".²¹¹ Ez a vers a *Valahol örökké*. Ennek az idézésével zárja a megemlékezését, melyet Utassy versével indított, Pet fi verseivel világított át.

Esszéiben mindig külön figyel az emberi helytállás, az etikus cselekvés példáira. Ezért idézi Sinka *Szóljon, aki látta* cím versét, ezért emeli ki Tamásiról szólva a *Gond és hitvallás* erkölcsi tettét, azt, hogy félreismerhetetlen stílusával hitelesítette a magyar írók 1956-os decemberi állásfoglalását. Erkölcsi parancsként idézi a *Magyar fohász* Tamási-mondatát: "Nincs módunk kitérni a h ség el l."²¹²

El deir l, mestereir l, barátairól vallva természetesen formálja a maga ars poeticáját és ars vitaejét is. Ismeretek b ségét mozgósítja egy-egy kis esszéjében is annak érdekében, hogy eligazító elveket, megtartó példákat adjon.

Tájékozódásának gazdagságát Szabó L rincr l írott esszéje is példaszer en jelzi. Mindent ismer, ami fontosat Szabó L rincr l írtak. Ezt az esszét is telíti történelemmel. Lakatos Istvánt is idézi, aki szerint 1957-ben Szabó L rinc temetésén végre szabad volt nyilvánosan sírni. Nem kevésbé fontos persze a poétikai lecke sem. Abba is belefér minden, amit Nagy Gáspár mondani akar. Szabó L rinc könyve, a *Vers és valóság* okkal idézi föl Nagy Gáspárban Czesław Miłosz mondatát, melyet korábban már *A valóság éget nyelve* cím versének is mottójául választott: "Századunk tragédiái nemegyszer afféle tesztet jelentettek a költészet számára, melyek lehet vé tették, hogy felmérhessük, mennyi valóságot bír el a költészet." Majd így folytatja: "A Szabó L rinc-i mindent elbír, mert a személyes én szabadságának határtalan határoeltságát is a m teremtés kivételes isteni szikrája és kegyelme élteni."²¹³ Ezután száll vitába azzal az irodalomtörténeti vélekedéssel, amelyik szerint Szabó L rinc költészetét a személytelenségben feloldódó objektivitás jellemzi. F ellenérve ezzel szemben maga Szabó L rinc, aki a versei mellé fontosnak tartotta odatenni személyes magyarázatait is: "Együtt a kett t. S mint a montázstechnika m ködése a filmben: az intellektualitás magasfeszültsége a forma biztos, s t virtuózan épített, szándékkal megcsavart huzalain keresztül így kerül az olvasó az értelem és érzelem kölcsönös áramkörébe. A versek világítanak."²¹⁴ Aztán az esszé befejezéseként egy olyan Szabó L rinc verset idéz, amelyikhez a költ nem f zött kommentárt, de amelyik egyszerre Nagy Gáspár érveinek

²¹⁰ . uo.

²¹¹ . uo.

²¹² . uo.

²¹² . Nagy Gáspár: "Nincs módunk kitérni a h ség el l". (Elöljáró szavak a Beszédes t hazafelé cím Tamási Áron-emlékkiállításához, PIM, 1997. szept. 26. Magyar Nemzet, 1997. okt. 4.

²¹³ . Nagy Gáspár: "Igaz vagyok, mindig félelmesebb". Följegyzések Szabó L rinc születésének centenáriumán. Hítel, 2000. 11. 31.

²¹⁴ . uo. 32.

javára dönti el a teoretikus vitát. Ez pedig a *Fáraszt hazudni emberek* című. "Rendkívüli vers ez a 18 soros confesszió. És ars poetica is. A Szabó Lőrinc-féle lírai földrész: a meghódított és csonkíthatatlan birodalom örök lobogójára is írható."²¹⁵ Az igazat keres költő félelmes fegyvere ebben a versben a "mindenre elszánt lelkiismeret".

Illyésben pedig a közösségi felelősség nagy példáját látja, a nemzetet fél évszázadon keresztül folyamatosan eszméltet, önmaga jobbik lehetőségeihez segíteni igyekvőtöretlen eltökéltséget becsüli. A józan bátorságot, az Egészért érzett felelősséget.²¹⁶

Nagy Gáspár fontos írói tulajdonsága a hűség is. Egy-egy mesterét, barátját újra és újra megidézi, értelmezi, méltatja. Új és új vonásokkal gazdagítja a róluk alkotott képet. Különösen érvényes ez közvetlen mestereire. Nagy Lászlóra, Kormos Istvánra és Jékely Zoltánra.

Már költői indulásának "első félórájában", a hetvenes évek elején azzal kápráztatta el Kormos Istvánt, hogy "betéve" tudta a Jékely-verseket, sőt azt is, hogy ki mit írt Jékelyről. Róla írva arra hívja fel a figyelmet, hogy Jékely európai szellemisége milyen érzékeny volt a tragédiákra, s milyen "tápláló és emésztő gond"-ja volt költészetének a magyarság sorsa.²¹⁷

Nagy László mondta Kormos Istvánról gyászbeszédében, hogy "Páratlan versbeszéd az övé a hazában." Nagy Gáspár írásaiból gazdagon bontakozik ki ennek az állításnak az igazsága. Föltárja Kormos kapcsolódását József Attilához. Azt is méltatja, hogy Kormos "szinte kézen fogva vezette be a fényes szellők új költői nemzedékét" Minerva templomába. Idézi Kormos Nagy Lászlónak és Juhásznak írt *Testvérek* című versét, melyben az új jégkorszakról szólt. Rámutat arra, hogy Kormos a sematizmus kényszere elől menekült a gyermekeknek írt mesékhez. Szól a "Kormos-egyetem"-ről, melybe a fiatal költő nemzedék legjobbjai jártak a hetvenes évek elején. Kormos - negyedszázados költői hallgatása után - megjelent kései köteteit a magyar líra élvonalában látja. Kormost Csokonai és József Attila "törvényes rokoná"-nak nevezi, azon legendás költők társának tartja, "kik legkevésbé foghatók be a szokványos irodalmi koordináták szárába, szögébe".²¹⁸ A páratlan kormosi hang eredetét is feltárja: "De a sorsazonosságot, árvaságot, és a táalentumos tehetséget "egyeneságon" József Attilától és Sinkától, "törvényes rokonai"-tól örökölte meg. És persze Villon Ferenctől, Chaucer-től, Burns-től, Weörestől és Jékelytől; s az e századi modern franciáktól, Max Jacob-tól, Frénaud-tól, akiktől csak kellett, s ami csak kellett, hogy

²¹⁵ . uo. 33.

²¹⁶ . Nagy Gáspár: Illyés Gyula 85. születésnapján. Válasz a Dombóvári Kalendárium körkérdésére. 1988.

²¹⁷ . V. ö.: Nagy Gáspár: Aki Szent György napján született (Jékely Zoltán 70. születésnapján). Forrás, 1983. 10. 42-45.

²¹⁸ . Nagy Gáspár: Kormos István-Csohány Kálmán: Szegény Yorick.1984. fülszöveg.

valójában szabadon és "szíjas szikársággal" csak a maga ura legyen."²¹⁹ Felidézi Szabó L. min sítését, aki Kormos verseit a "népi szürrealizmus"-sal jellemezte, és Füst Milánét, aki a "világok varázslására" bármikor képes poétát látta benne.²²⁰

Nagy László életm ve és személyisége mindmáig az egyik leggyakoribb hivatkozási pont Nagy Gáspár esszéiben, interjúiban és verseiben is. Számára is törvény lett a Nagy László-i felel sség. Sokszor vall Nagy László hiányáról, a Nagy László-i magatartás nélkülözhetetlenségér l. Egyetért n idézi 1989-ben is Illyés Nagy Lászlót gyászoló versének szavait: "még parttalanabb a nép nélküled".²²¹ 1990-ben Nagy László szobrának avatásán az utókort is min sítve tesz hitet életm vének értéke és romolhatatlansága mellett: "Költészetének élén s erkölcsén kicsorbulnak az újmódi bicskások szándékai, pedig a század második felének új Ady Endréjét, bajvívó jóvitézét, szívesen rángatnák, vonszolnák az ezredvég porában. Csakhogy ez a költészet nem vitatkozik, nem mállik, csak csöndesen ellenáll."²²² Nagy Lászlót Ady és József Attila társaként nevezi törvényes klasszikusnak.²²³ Irodalomtörténeti jelent ség észrevétele is van Nagy Lászlóról. mutat rá arra, hogy Nagy László költ i pályáján poétikai váltást hoz a Zbigniew Herbert verseivel való találkozás.²²⁴

Szécsi Margitot búcsúztató soraiban azt a költ i magatartást értékeli, amelyik keményen szembenézett az árulásokkal, hitványságokkal.²²⁵ Süt András könyvér l szólva "a kilátástalanság tökéletes képé"-t min síti "cáfolhatatlan beszéd"-nek, mely lehetetlen helyzetben is a megmaradás igényét fogalmazza.²²⁶ Kányádi Sándort "a hírviv k, krónikások és konok rz k: tehát a költ k legels sorában" látja és láttatja, aki "a legnehezebb strázsahelyen" áll.²²⁷

Csoóri *Menekülés a magányból* cím versét már a hatvanas évek elején mint indulót fújta az aratást már nagyon unó kamasz Nagy Gáspár: "El kell indulni minden útra / az embert minden úton várják. / Nincs halálos érv a maradásra...". A hetvenéves költ t három verssel is köszöntötte. Húsz évvel korábban, az ötvenéves Csoóri Sándorról írta: "Versben, esszében és

²¹⁹ . Nagy Gáspár: "Ködmosta messzi majorok..." (Kormos István: Rigó kiált fölöttem, 1991.) Holmi, 1992. 5. 737-739.

²²⁰ . uo.

²²¹ . Nagy Gáspár. Emlékek - múltból, jövő b l. Elhangzott a Kossuth Rádióban 1989. március 13-án "A hét költ je" c. m sor bevezet jeként. Forrás, 1989. 7. 37.

²²² . Nagy Gáspár. "Tisztának a tisztát rizzük meg..." Elhangzott 1990. január 31-én Vigh Tamás Nagy László szobrának felavatásán. Hitel, 1990. 4.

²²³ . Nagy Gáspár: "Bátorkodom újra megszületni". Elhangzott Nagy László emlékkiállításának megnyitóján Ajkán, 1995. december 8-án a Városi M vel dési Központban. Új Magyarország, 1996. december 23.

²²⁴ . Nagy Gáspár: A vers születése. Széjgyezetek Cogito Úr testtartásához. In: N. G.: Zónaid . 41.

²²⁵ . Nagy Gáspár: In memoriam Szécsi Margit. Hitel, 1990. 25. sz.

²²⁶ . Nagy Gáspár: "Araratlanul". Süt András: A l tt lábú madár nyomában. Könyvvilág, 1988. 5.

²²⁷ . Levél a 60 éves Kányádi Sándornak. Elhangzott 1989. V. 10-én a Vers és dal a Várban sorozat keretében Havas Judit szavalóm vész Kányádi-estjének bevezet jeként. Forrás, 1989. 10. 45.

filmben ott a berzsenyis k ropogtatás. És ami a legfontosabb: a személyesség tettekben is megmutató hitele."²²⁸ Ezt az esszét csak tíz évvel kés bb, Csoóri hatvanadik születésnapján jelentethette meg. Már ennek az esszének a végén idézi a *Vadfiúhajjal* című Csoóri-vers utolsó strófáját, amelyik 1990-ben is versre ihleti t: "Milyen év, milyen nyár, nem tudom - / testem el tti szél, testem utáni nap sajdul át csontjaimon / s a láng ígérete, hogy túlvilágom is nyár lesz, csupa dél, / szívet hamvasztó sétaút jegyenyelevél fényinél." Ebb l az idézetb l is látható, hogy Nagy Gáspárt egyszerre ragadja meg a költ i magatartás és a költ i szó varázsa. Mindkett nek fürkészi a titkát. A *Kezembben zöld ág* című Csoóri-kötetr l írva pontosan érzékeli a Csoóri-vers különleges varázsát, azt, hogy szervesen együvé tartozik a versek "földönjáró és egeket reflektorozó képi tartománya", s ugyanakkor érzékeli azt is, hogy a Csoóri-vers felszabadító, felnöveszt hatású. Együtt van benne az esztétikai és a morális érték.²²⁹

Nagy Gáspár szemléletének fontos jegye az is, hogy pályakezdése óta a teljes magyar irodalomra figyel. Nemcsak a magyarországi és a kisebbségi magyar írókat, költ ket szólítja meg esszéiben, vallomásaiban, hanem a nyugati magyar kultúra értékeit is tudatosítja. Határ Gy z el tt még 1977-ben "zöld utat" nyitott, pedig ekkor még a nyugati magyarság ellenségnek számított Magyarországon. Kés bb sorra méltatta a nyugati magyar irodalom számos alkotóját versben és esszében egyaránt. Határ Gy z mellett T z Tamást, Szabó Ferencet, Horváth Elemért, Márai Sándort, Baránszky Lászlót, Kannás Alajost és másokat. Horváth Elemér költészetét Magyarországon megjelent válogatott kötete alkalmából próbálta beemelni a magyarországi köztudatba: "A legprofánabb és legszentebb ezredvégi találkozások nyerik el poétikai nagykorúságukat Horváth Elemér költeményeiben."²³⁰

Bárkir l ír, mindig olyan vonását emeli ki m vészetének, amelyhez neki is köze van. Tágasságának és érzékenységének mutatója, hogy milyen sokféle értéket tud hitelesen méltatni.

A szegények mellé mindenest cselédnek elszeg d , a nemzet törvénytelen halottainak leltárát készíti Ratkó József is nagyon közel állt hozzá. Saját törekvéseit, irányát is jellemzi, amikor Ágh István esszéiben az esztétikumot, erkölcsöt, tartást egybeötvöz szemléletmódot értékeli.²³¹ Ágh István szemléleti nyitottságát méltatva nem ellentétpároként, hanem

²²⁸ . Nagy Gáspár: Hát vannak költ k? Csoóri Sándor 50 éves (1980). Magyar Nemzet, 1990. február 2.

²²⁹ . Nagy Gáspár: "A jövő szökevénye". Csoóri Sándor: Kezembben zöld ág. Könyvvilág, 1985. 5. 8. és Tanulmányok Csoóri Sándorról. Szerkesztette Görömbei András. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 1999. 299-301.

²³⁰ . Nagy Gáspár: Honfoglalás - archaikus és trópusi képekben. Horváth Elemér: A szélrózsa gyökerei. Hítel, 1990. 12.

²³¹ . Nagy Gáspár: "Egy álom következményei". Életünk, 1984. 3.

jellembeli különböz séget jelölve sorolja a neveket, akikr l Ágh ért módon ír: Kassák és Sinka, Pilinszky és Ladányi, Jékely és Orbán, Kiss Anna és Döbrentei Kornél. S az sem véletlen, hogy Ágh "témái" közül Kormos Istvánnál és Csoóri Sándornál id zik el hosszabban. A szemléleti rokonság mellett köti Ágh Istvánhoz 1956 élményének súlya és "az én parasztgyereknemzedékem" szó tartalma is.²³² Lázár Ervin m vészi világa is elevenen él Nagy Gáspárban. Neki *A bolond kútásó* például "fáradt, szürke napokon litániás mondogatásra való".²³³

Köt dése er s a közvetlenül el tte járó nemzedékekhez és nemzedéktársaihoz egyaránt. A *Hetek* és a *Kilencek* csoportjával fémjelezhet nemzedékek tagjairól gyakran ír. Soha sem felejtí, hogy mit kapott t lük szemléletben és baráti biztatás formájában is. Történelemszemléletének és m vészi szándékainak is közvetlen formálói voltak k. Rózsa Endre *Az elsüllyedt csatatér* cím verse éppúgy eszméltet alapm vei közé tartozik, mint Utassy József *Zúg Márciusa* és Béres Attila *Bonfinje*.²³⁴ Megragadja Kovács István történelmi érzékenysége. Saját poeticáját is formálja, amikor Kovács István prózaverseit jellemzi: "A merész prózavers, rendkívüli terheteket cipel , asszociációs és allúziós körökkel, ahol bámulatos többértelm ségek (polivalenciák) lépnek az elvesz líraiság helyébe. Felzaklató történelmi üzenetek a mának, a személyiség és a személyesség rohamos leépülése idején. De ugyanakkor megtörténik a vízióvá tágítás m velete is, mert a költ tudja, hogy "a múlt jöv -el leg".²³⁵ Értékeli a "versminimum" irányában kísérletez költ eredményeit, a nyelvkritikus attit döt is, amelyik azonban nem a nyelvrombolás divatából ered. Ezt ugyanis - miként verseiben is - prózai írásaiban is kevésre becsüli Nagy Gáspár.

A fiatal prózaírók közül Hajnóczy ragadta meg leginkább, benne látta az igazi nagy tehetséget, aki a sorsnak is válaszolt, aki szinte a vérével írt, a mondanivalót tartotta a lényegesnek, nem a formák játékát.²³⁶ Szabó István novelláit, Balázs József *Koportos* cím kisregényét ugyancsak a szellemi-erkölcsi szigorúság okán állítja Hajnóczy m vei mellé.²³⁷

Nagy Gáspár mindig is rendkívül érzékeny volt történelmünk eltiltott tényeire. Írásaiban külön figyel és figyelmeztet ezekre. Kovács István "korai önéletrajz"-áról írva az 1956-os részt emeli ki: "Egész 56-os történetünk, mint cseppben a tenger, a kötetzáró 12

²³² . Nagy Gáspár: "... csak a képzelet emléke múlhatatlan". Ágh István hatvanéves. Hítel, 1998. 3. 6.

²³³ . Nagy Gáspár: A boldog kútásó. Lázár Ervin 60 éves. Hítel, 1996. 5. 7.

²³⁴ . Nagy Gáspár: Emlékezés Rózsa Endrére (1941-1995) Az elsüllyedt csatatér cím versének körülírásával. Magyar Napló, 2001.

²³⁵ . Nagy Gáspár: "Id zített örökmécses". Kovács István: Véset. Könyvvilág, 1985. 7.

²³⁶ . V.ő.: Nagy Gáspár: GALOPP-ban. Mozgó Világ, 1983. 2. sz. és A veradó. Hajnóczy Péter emlékezete. Válogatta, szerkesztette, összeállította Reményi József Tamás. Nap Kiadó. Budapest, 2003. 184-185.

Szerdahelyi Zoltán: Beszélgetések Hajnóczy Péterrel. I. Nagy Gáspár. Tiszatáj, 1991. 5. és Nemzeti ankönyvkiadó. Budapest, 1995. 155-165.

lapon ott sorakozik, és alighanem csak az alig tizenkettedik évébe lép kiskamasz mondhatja el így: nyíltan, kertelés nélkül, hiteles emlékeire, érzéseire hagyatkozva. S ez a fiú és nemzedéke is hirtelen felnőtté érett, mert November lesz, November 4-e.²³⁸ Kiss Gy. Csaba 1980-82 között írt *Lengyel naplóját* is azért méltatja nagy empátiával, mert az akkori Lengyelországban az egész köztes-európai régió történelmének sorsfordító kísérlete zajlott, ezt lehetett a szerzőnek szembesítenie a magyarországi változatlanságokkal. Figyelemfelhívó jelzést ad Csoóri Sándor *Senkid, barátod* című verséről, a Tiszatáj 1981-es júniusi "krakkói" számáról is. Csoóri verse olyan számára, "mintha ikerpárja és viszonzása lenne Herbert 56-os *Magyaroknak* című híres versének".²³⁹

Nemzetet ér sít elszántsággal szól a kisebbségi magyarság sok-sok alkotójáról. Farkas Árpád költészete a hűség, tartás, méltóság példája: "a pusztulásban is csak a méltóságot tartja elfogadható emberi-költői magatartásnak". Verseiben is mindig azokról szól, akik "a megmaradás módozatait kutatják".²⁴⁰ De örömmel regisztrálja a költői játékosabb ciklusát is, miként a szürreális és reális verselemek egymásba játszatását is.

Markó Béla költői pályájának alakulását az 1969-es *Kapuállító* című antológia óta figyelemmel kíséri.²⁴¹ Vári Fábián László verseiben egyszerre értékeli a nagy magyar költői hagyomány folytatását és az esztétikai-etikai érték egységét: "méltó szavai voltak és vannak azóta is arra, hogy a költészet a hibátlan esztétikai módokon túl még mire való, ha a *nyelvükben bujdosók* bátorításra szorulnak".²⁴²

Mindig éberem figyel a történelem mozdulására. Nem véletlen hogy ismertetőt írok a csehszlovákiai hontalanság éveinek krónikáiról éppúgy, mint Mandics György *Temesvári Golgota* című könyvéről. Történelmi összefüggésekben méri föl Trianon következményeit a lelkekben, a magyar életakarat megfoghatóságában. Ez ellen keres költészetében és esszéiben egyaránt megtartó értékeket és reményeket.

Az értékek melletti tanúskodás igénye szólal meg más művészetek alkotásait méltató, értékelő kiállítás-megnyitókban (Molnár Edit, Olasz Ferenc, Móser Zoltán, Polgár Rózsa, Keresztes Dóra, Orosz István és mások).

²³⁷ . Szerdahelyi Zoltán i.m. 161.

²³⁸ . Nagy Gáspár: Kovács István: A gyermekkor tündöklete. (Korai önéletrajz). Hittel, 1998. 9. 109-111.

²³⁹ . Nagy Gáspár: Ami augusztus óta történt. Kiss Gy. Csaba: Lengyel napló, 1980-1982. Hittel, 1997. 9. 104-107.

²⁴⁰ . Nagy Gáspár: Hőjelentések a Kárpát-kanyarból. Farkas Árpád: Befalazott szószerék. Könyvvilág, 1986. 2.

²⁴¹ . Nagy Gáspár: Markó Béla. (Laudáció Markó Béla Bethlen Gábor-díjához.) Hittel, 1997. 1. 28-29.

²⁴² . Nagy Gáspár: Köszöntő sorok Vári Fábián László Bethlen-díjához. Hittel, 2002. 1. 70-71.

Értékóvás, nemzeti felelősségtudat, nyílt önmaga vállalása jellemzi interjúit is. Ezekben is ugyanazok a csomópontok tapinthatók ki, mint költészetében és szépprózai írásaiban.

NAGY GÁSPÁR KÖLT I VILÁGKÉPE

A hetvenes és nyolcvanas években, amikor költők és esztéták egyaránt sok fölösleges szót vesztegettek annak bizonygatására, hogy a költészet közösségi küldetése véget ért, Nagy Gáspár konok és szelíd következetességgel vallotta, hogy "egy élére állított vers" a mi időkben is sokat tehet. Félelem nélkül nevezte meg azt a kort, melyben élnie adatott. Így hívta ki maga ellen a "nyüszítve támadó gyávaság" bosszúálló, nagy haragját, mely szilenciummal, állásvesztéssel sújtotta a pontos szavú költőt.

Lenyugozó erkölcsi nyugalommal és biztonsággal fogalmazta meg küldetését, mely szerint a költőnek emlékeznie és látnia "esküdt kötelesség", s nem lehet kisebb ambíciója, minthogy éppen azt nevezze néven, amit a bölcs megfontolás, a gyávaság, az önmagát túlélt hatalom elhallgatni parancsol.

Emlékezni, látni, megnevezni és sohasem félni - eme szemléleti alapelvek szerint épül Nagy Gáspár költészetének morális és poétikai rendje. Verseinek gazdag metaforikus világába az általa "helybenzábanfutós"-nak nevezett kor égette bele az ítélező játék, a keserű groteszk és irónia szilánkjait. Tényeket és látszatokat, valóságot és hamis ideológiát eltökélten szembesít költészetében könnyen felismerhető, csak reáljellemező költői látásmódot és nyelvet teremtett a szinte szakrálisan morális költői személyiség és a rafináltan, leplezetten amorális kor ütközésének pontos megnevezése révén.

A rendszerváltozás katartikus öröme csak pillanatnyi lehetett Nagy Gáspár költészetében. Rögtön tapasztalnia kellett, hogy a nemzet erkölcsileg nem készült föl a szabadságra. Ez a nemzeti erkölcsi elégtelenség motiválta költészetének legkeserűbb hangjait. A "mosolyelágazás" és a "békebeli kannibálok", a "magyar abszurd" idején is rendületlenül teljesíti önként vállalt kötelességét.

A hazugság, cinizmus, árulás, nemzeti feleltelenség, történelmi tudatzavar, erkölcsi nihilizmus ellen küzdve adott és ad ma is példát arra, hogy modernség és közösségi felelősség, hagyományok gazdag sokféleségéhez való kötődés és újítás, erkölcs és esztétikum nem kizárják, hanem hitelesítik egymást a művészetben. Nemcsak néhány történelmi jelentőségű vált "rendszerváltó" versével járt ösztönözés, eszméltetés mellett a magyarországi és kelet-középeurópai változásoknak, hanem a legújabb időknek is félelem nélküli megítélésével. Egész személyisége, művészetének tisztaságát sugároz és követel.

A személytelenség és az ügynéklüliség meghirdetett programjával szemben a magyar költészet klasszikus hagyományaihoz kapcsolódva és nyíltan vállalt személyességgel kezdte pályáját. Az Eliotra hivatkozó személytelenség poeticájával szemben egy másik Eliot gondolatra hivatkozott, arra, amelyikből a személyiség felelőssége, nélkülözhetetlensége vezethető le: "A költészet örökös emlékeztet mindazokra a dolgokra, amelyek csak egyetlen nyelven mondhatók el és lefordíthatatlanok."²⁴³

Amikor a kritikai irodalomban arról lehetett legtöbbet olvasni, hogy a költő ne politizáljon, ne bonyolódjék társadalmi-politikai kérdésekbe, akkor Nagy Gáspár költészetének egyik megkülönböztető jege éppen a közvetlen politizálás, a közösségi felelősségvállalás, a közéleti elkötelezettség, a nyílt szókimondás lett. A magyar és világirodalom számtalan példája értesítette meg ezt a küldetésvállalásában. "Nagy Gáspár nem egyetlen példaképet szemelt ki magának, hanem a magyar költészet folyamát. Azt a szellemi, indulati és sorson átfutó fodsodort, amely Balassi Bálinttól József Attiláig, Nagy Lászlóig minden nagy költőket magával ragadott."²⁴⁴ Ezért nem állította soha szembe a felelős emberi-költői magatartást és az esztétikumot. Tudta, hogy irodalmunk legnagyobb alkotásaiban ezek harmonikusan együtt vannak.

A személytelenség divatos kultusza idején éppen azzal vált ki kortársai közül is, hogy verseiben mindig nyíltan vállalja önmagát, erkölcsi, politikai, világnézeti véleményét. Ez a nyílt vállalás szembesítésre ösztönzi, szinte kényszeríti az olvasót. Költői személyisége felelősséggel áthatott cselekvő ember. A magyar és a kelet-közép-európai irodalomból, történelemből és a keresztény etikából meríti a cselekvő erőt. "Cselekvési terepének érzi a Duna-tájat: Balassira, Kölcseyre, Zrínyire, Petőfira, Adyra és József Attilára tekint. Verset hívó történelmi hősöket is abból a csapatból választja, amely vérrel-vassal védte - a kardéltre hányatástól és a tüzes tróntól sem félve - az emberséget, a nemzetet, egyéni sorsát mindig egy magasabb cél - a társadalmi boldogulás - irányába állítva."²⁴⁵

Morális tartása másik forrását is tudatosan vállalja: "Mi az, amibe én fogódzom? Azt hiszem, nekem van egy olyan erkölcsi mércém, amely a vallásból, az Istenhitből táplálkozik. Ez az, amiben én nem csalatkoztam."²⁴⁶ Ez az erkölcsi mérce vezetett közéleti, politikai, történelmi állásfoglalásaiban is. Amikor verseiben közvetlenül állást foglal, egyértelműen nyilatkozik, ítélezik, számon kér, akkor a vallásos, istenhívő katolikus normatív etikájának

²⁴³ . V.ö.: Ágh István: Egy ars poetica megvalósulása. Nagy Gáspárról. Tiszatáj, 2000. 8. 87.

²⁴⁴ . Csoóri Sándor: Nagy Gáspár. (1984) Lyukasóra, 1998. 2. sz. IX.

²⁴⁵ . Szakolczay Lajos: Nagy Gáspár. In: Fiatal magyar költők 1969-1978. Akadémiai Kiadó. Bp. 1980. 149.

²⁴⁶ . Kolczonay Katalin: Kétkedések és ragaszkodások. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel. Confessio, 1990. 1. 58.

kíván megfelelni: "aki a tízparancsolat betartását polgárként is, költként is kötelezőnek érzi, nem korlátozza azt az áhítat pillanataira"²⁴⁷ Ez a hitbeli bizonyosság erősíti fel az társadalmi, politikai ítéleteit, hiszen a jelenkor emberi cselekedeteihez hozzárendeli a bibliai analógiákat. Ez motiválja szigorú ítélkezését. Költészetében az árulás, az elárultatás az árulás, az elárultatás a legnagyobb gyalázat. Mint társadalmi élmény, szükségképpen találja meg analógiáját a katolikus (és egyben keresztény) tradíció legnagyobb gyalázatában, Jézus elárultatásában, Júdás harminc ezüst pénzében."²⁴⁸ Másfelől viszont a mély hit segíti abban, hogy költészetén végig sugározzon a fény, a megváltás bizodalma, a minden mélységekből való felemelkedés lehetősége is. A társadalmi közállapotok szennyét ellenpontozza a transzcendens bizonyosság, a lélek belső tájának megteremtésének lehetősége, a végső elszámolás igazságosságának bizodalma. Ezt önmagának teremti meg a lélek: ha a saját szakrális igénye szerint képes élni, akkor virtuálisan legalább átélheti a megváltás örömét is.

Költészetének morális és poétikai értelemben egyaránt szerves belső rendje van. Életművét ha együtt szemléljük, természetesnek tartjuk, hogy éppen így írta meg a nyolcvanas évek elején és közepén azokat a híressé vált verseket, melyek egy önmagát túlélő rendszer hazug látszatokból épített védőbástyáin betömhetetlen réseket ütöttek: a megnevezett aljasságokat, hazugságokat nem lehetett tovább fenntartani. A hatalom kirúghatta állásából a költőt, megcsönkíthatta könyvét, folyóiratot is szétroncsolhatott rá hivatkozva, de szellemi érveket nem tudott fölhozni ellene, ily módon barbár tiltó és büntető akciói a "nyüsztve támadó gyávaság" önleplező gesztusai lehettek csupán, újabb adalékot hoztak a versek igazságához.

Költészetének első két évtizede a magyar irodalom szabadságküzdelmének egyik legteljesebb, legszebb fejezete. Pályája kezdetétől tisztán látja küldetését: "a lefokozott szív éknek" akar "szabadítót mondani". Költészetének szigorú motívumrendjében egyértelmű, hogy a szabadító ének nem kikapcsolódás, nem illúziókergetés, hanem "a valóság éget nyelve": a tények megismerésének és kimondásának kötelessége. A Nagy Gáspár-i versesztétikai alkatát a valóságmegnevezés és a morális értékek egységének formateremtésére minősíti.

A költészetében plasztikusan megjelenő költői személyiség önmagát e kor ellenében is érvényesíteni képes erkölcsi fenomén: a szabadság és árulás, a helytállás és gyávaság könyörtelen szembesítése, az ironikus analízis mestere. Eszményei és tapasztalatai nyilvánvalóan ütköznek, hogy a költői személyiségnek a tárgyához való viszonya többnyire

²⁴⁷ . Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk. Alföld, 1990. 9. 91.

²⁴⁸ . Pécsi Györgyi uo.

keser en ironikus lehet. Az irónia alapja a szellemi és erkölcsi fölény. Hangjának szomorúságát, máskor leleplez indulatát, olykor a szarkasztikus hangnemhez közelít élességét személyiségének értékővő, értéktanúsító nyitottsága és történelmi jelenléte, felelősségvállaló, küldetéses elszántsága hitelesíti.

Erkölcsei tartománya szakrális, történelmi és kulturális alapozottságú: egyetemes értékekhez kapcsolódó szemlélete a leszerelt viszonylagosságok kultusza idején pontosan jelöli meg azt az egyértelmű erkölcsi pozíciót, amelyhez minden körülmények között következetesen ragaszkodik. Ennek a magatartásnak, küldetésnek gazdag keresztény és sokrétű történelmi, kulturális háttere mutatkozik meg szakrális motívumaiban és bőséges - a legkülönbözőbb jellegű értékeket ösztönzésként asszimiláló - kulturális utalásaiban, költészeiben.

Erkölcsei magatartása transzcendens bizonyosságú. Ez a szellemi gyökérszövegben táplálkozó magatartás Nagy Gáspár költészetében erkölcsi evidenciákra épül. Szinte gyermeki természetességgel kivallott és vállalt alapelveiben nem bizonytalanította el sem a példaszerű nyitottsággal befogadott közép-kelet-európai kultúra, sem az szinte költői szóra változtatott eszközökkel támadó politikai hatalom. Az elbűvölő folyamatosan tágítja szemléletét, vértelmezi igazságát, az utóbbi pedig arra ösztönzi, hogy egyszer en, világosan fogalmazza meg költői alapmagatartását, erkölcsi evidenciává nemesítse ars poeticáját. Eszerint a költőnek "emlékezniök esküdt kötelesség", s "míg a szem él *látni kell fele Barátaim!*" Az emlékezés és a látás kötelességhez - mintegy azok feltételeként társul az, hogy Nagy Gáspár költői személyisége megteremtette a maga számára a szabadságot, "félelmen túli tartomány / dalokra elszánt kölyke" .

Küldetéses költő : bízik a költészet értelemformáló erejében, hisz abban, hogy "egy élére állított vers sokat tehet", "a félelmes penge-arszenál / kicsorbíthatja az ÉNEK". Szemernyi romantika sincs ebben a hitben, meggyőződésben. Szemléleti háttere az a meggyőződés, hogy a valóság megváltozásának el feltétele annak tudatosítása, pontos megnevezése.

Így lettek Nagy Gáspár sorra megjelenő verseskötetei a hetvenes-nyolcvanas évek erkölcsi szellemi romlásai közepette kihívó tisztaságú belső törvények szerint működő, metsző éles és pontos, egyre ironikusabb, szarkasztikusabb korszakok. Már első kötetében világosan érzékelt és megnevezte "zavarait a toronyépítésnek". Művészete megsemmisít en plasztikus és árnyalt képét adja annak a kornak, melyet telitalálatos "posztmodern" képpel így minősít: "*rohadunk a forradalomban!*" Majd pedig így lett költészetete a felemás rendszerváltozás talán legélesebb, legkritikusabb, legösszetettebb korszaka is.

Húsz éves kora óta az "itt állok, másként nem tehetek" eltökéltségével készíti látteleit e korról. Egyre er teljesebben, egyre gazdagabb esztétikai tartományokat mozgósítva, egyre élesebben leplezi le annak képtelenségeit: a nemzetiségi magyarság feletlen kirekesztését a nemzetből, a fiatal nemzedékek befullasztását, a történelmi emlékezet er szakos kiirtásának man vereit, a gazdasági cs döt leplez "magyarországi piramisokat", a lefékezett létezést, a "helybenzsákbanfutós kor"-t, a szellem kiszolgáltatottságát a hatalomnak, az árulás, besúgás sok-sok változatát, még Brezsnyev, a "s r szemöldök tanár úr" regnálása idején a "nagy közös sajt- és égbolt képtelen blöffjé"-t, a kényszer hallgatást a lényegről, a mellébeszélés gyakorlatait, a kontraszelekció kiépített rendszerét, a holtakkal is manipuláló kultúrpolitikát, a jóvátehetetlen nemzetsz kítést, a nyugati magyarság elé állított sorompókat, a "halántékon l tt" és kiadhatatlan verseket, megvágott filmszalagokat, a József Attila hitét oly groteszkül megcsúfoló "testvéri tankok"-at, a fölbontott leveleket, a megfélemlítés változatos eszközeit, egészen a Kádár-korszak végnapjaiig. S tovább: a "veterán és ifjabb *ejt erny sők*" színváltásáig, a mosolyelágazásig, a békebeli kannibálok szégyenletes magatartásáig.

Nem utólag bátor, a "szégyen" idején szólt és szól. Költészete régóta és konok következetességgel keresett "egy fölismerhetetlenre pofozott szi hónapot", gyakori motívumává tette októbert, az "ötvenhatosok-hatvannyolcasok / hetvenhatosok nyolcvanegyesek / és f leg tömegesen egyesek" igazságát. Költészetének ezek a vonatkozásai önmagukban csak tisztánlátását és erkölcsi bátorságát min sítik. M vészetének esztétikai értékét önmagukban ezek a tények nem teremtenék meg. Költészete éppen azáltal vált újabb líránk egyik legszebb fejezetévé, hogy az általa megteremtett sajátos költ i nyelv a morális személyiség és a rafináltan amorális kor ütközéséből szinte spontán módon, eme ütközés természetes kifejezőmódjaként jelent meg.

Nagy történelmi érzékenység költ i szemlélete létfilozófiai értelemben is kapcsolatos az idővel. A jelenségeket előre és visszafelé is a teljes időben vizsgálja, a létezés idejének mérlegére teszi, nagyobb összefüggések rendjében méri meg.

Költészetének egyik fő szólama a tiszta értékekkel kötött szövetség vallomásaiból épül. Ezek az értéktanúsító versek olykor a veszteség hatására szakadnak ki belőle, máskor az élkel való szellemi szövetség dokumentumai. Alaphangjuk többnyire tragikus vagy szomorú, ritkán játékos, de az értékek értelmének bizonyossága mindig átt nik a fájdalomon is.

Amikor viszont erkölcsi felháborodása a vers indítéka, akkor szomorúságát, indulatát, valóságismeretét, megvetését különleges s r ség és atmoszférájú kifejezések hordozzák. A jelz és a jelzett szó vagy a szóösszetétel két eleme között éles ellentétet teremt kapcsolatot.

E kötés abszurditása, grotesksége vagy iróniája megnevezést és ítéletet tömörít, valóságunk "éget nyelve".

Egész szótárat lehet összeállítani váratlan, ám vitathatatlanul lényegi vonatkozásokat feltáró szókapcsolataiból és szóösszetételeiből, melyek természetesen a szövegösszefüggésekben élnek igazán, de azokból kiemelve is beszédesek: *több évre nyújtott sz, Európa csigolyakeresztje, agyroncstelep, megtorpedózott álmaink egybeterelt kirakodóvására, egy fölismerhetetlenre pofozott szi hónap, halántékon 1 tt versek emlékm ve, józan helybenzsákbantutós kor, mammutcsont-átültetés, tömegsírhaza, utóvéd-paraszt, a többféle megemközéltetés látványos eszközei, szaltószabadság, halántékdob, sorsbukfenc, félelmetes holnapel tt, esélyek szi alkonya, cellamocsok, a homály követői, a rémület hókuszpókusza, ideológiamentes csontok, tapsalattvalói egy közepes kreatúrának, táncreakció, aligcsapat, kórlap-lépcs , lágyulás gerincben agyban, mosolyelágazás, békebeli kannibálok*

Az ilyen és ezekhez hasonló kifejezések számuk Nagy Gáspár költészetében a szép dalokat, keserűen keményre, olykor szándékosan zakatolóvá, bravúros epigrammáiban pedig szikrázóan ironikussá teszik a versek hangnemt. A keserű játékosság fontos eleme költészetének. "Játékai" miként Szilágyi Domokoséi - "holtsúlyosak".

Nagy Gáspár költői nyelvének különlegessége, a hagyományos és az avantgárd kifejezésmódok sajátos egybeépítése, a megbontott, de "többszörös grammatikai kapcsoltág" által mégis összefogott nyelvi egységek funkcionális alkalmazása a nyelvtudomány érdeklődését is felkeltette. Az egyidejűleg többféle olvasatot lehetővé tevő, ám azok között mégis irányt szabó összetett nyelvi alakzatok funkcióinak feltárása nyelvészeti szempontból is izgalmas feladatnak bizonyult.²⁴⁹

Ízig-vérig modern költő Nagy Gáspár. Gazdagon él a modern költészet legkülönbözőbb formáival és stilisztikai eszközeivel. Modernségét nem idegen mintákból kölcsönzi, hanem következetes és pontos ön- és korkifejezés eszközéül szinte spontánul teremti meg. Költészetén végigvonul az irodalom küldetését, hitelét lejáratni igyekvő, öncélúságát fenn hirdető esztétikai vélekedések és a költészet becsületét megalkuvásokkal beszennyező költői magatartások ironikus-szarkasztikus bírálata. Okkal és joggal cselekedheti ezt. Kötetei - immanens értékek mellett - annak is dokumentumai, hogy a költészet ma is hatékony

²⁴⁹ . V.ö.: Gáspári László: Mondatösszevonás-típusok és funkcióik Nagy Gáspár költői nyelvében. Magyar Nyelv, 2001. 2. 180-186. és u. ö.: Retorikai-stilisztikai konstrukcionális egységek grammatikai szerveződése. Nagy Gáspár-kommentárok. Magyar Nyelv, 2002. 1. 40-47.

ösztönz je lehet az ember, a nemzet erkölcsi-szellemi eszmélkedésének, ma is cselekvés a költ i szó, ha esztétikai és erkölcsi érték talál egymásra benne.

Költészete is egyértelmű cáfolata annak a téves teóriának, amely a közösségi felelősséget számolni szeretné a költészetben is, amelyik ezért szembeállítja egymással a "szabadságelv" és a "közösségelv" irodalmat. Nagy Gáspár költészetében "szembet nem módon kapcsolódik egymáshoz és rétegződik egymásra a "személyes" (egyéni, szubjektív, "individuális") szféra, a szűkebb és tágabb közösségek szelleme, valamint - hangsúlyosan - a transzcendentális értelemben megjelenő, egyetemes érvényű tartalom és életerzés."²⁵⁰

"Nagy Gáspár azoknak a poétáknak a sorába tartozik, akiket elemi költészek is nevezhetnénk, mert összeforrott személyes énjük a versbelivel, és így egzisztenciális kockázatot jelent számukra a szó, a verssor, ami megszületik, és a várakozás is a megszületésre. A versnek és megalkotójának efféle azonosságáról juthatnának eszünkbe a sámánok vagy a nagy romantikus poéták, de ez egy másféle, egy túlfőtött, mágikus lírát feltételezne, holott Nagy Gáspár költészetének meghatározó jegye az irónia, az önreflexió, az intellektuális kontroll. Tehát a modern ember kételyét, rezignációját vagy malíciáját éli verssé nagy szenvedéllyel."²⁵¹

Nagy kísérlet az költészete abban az értelemben is, hogy a szó súlytalansága idején kívánja visszaszerezni a költészi szó becsületét azáltal, hogy újra megteremti "az informatív kimondás és a költészi kifejezés" egységét. A "fel nem ismert" vagy szándékosan elhallgatott igazságok kimondásával a "rádöbbenés revelációjával" kívánja folytatni a jelenben a magyar nagy hagyományait?²⁵²

Különleges egyensúlyt tart ez a költészi világ: hangvételében szakrális áhítat és metsz irónia, látásmódjában leleplező analízis és tág horizont szembesül. Formakultúrája a négysorosoktól a nagy kompozíciókig, az énekverstől a prózakölteményig nagyon sok változatban mutatkozik meg mesterségesen. Versbeszéde - a puritán él beszédétől a neoavantgárd és posztmodern ösztönzéseket is hasznosító ironikus többértelműségig, a történelemidézéstől, meghittent archaizáló kifejezésmódtól az ironikus archaizálásig, a törvényfogalmazó tiszteletmondatoktól az egész versen végighajladozó dallamos dikcióig, az

²⁵⁰ . Monostori Imre: "Egyszer mindent az én szemével látunk". Kritikus válaszféle (is) Nagy Gáspár egy levelére. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. In: M. I.: Mesterek, kortársak. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc. 2000. 214.

²⁵¹ . Ács Margit: Költészi a sohasem örök nyárban. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. In Á. M.: A hely hívása. Esszék, portrévázlatok, kritikák. Antológia Kiadó. Lakitelek. 2000. 316.

²⁵² . V.ö.: Domokos Mátyás: Pillantás az ÉvTiZeDhAtÁrHíD"-ról. In D. M.: Átkelés. Áttörés. Tanulmányok, kritikák, emlékezések. Szépirodalmi Kiadó. Bp. 1987. 350-352.

egyszer szavaktól a csak rá jellemző jelentésszerű, hangnem-ütköztető összetett szavakig - sokféle elembe alkotó összetéveszthetetlenül egyéni hangot és dallamot.

Esztétikai minőségeit tekintve pedig a tragikus, elégikus és groteszk hangnem finom összjátékából alkotott összetett dikció az egyéniség jegye. "Talán a különféle szólamoknak ez a fajta keveréke különbözteti meg azokatól, akik - bár néhány évvel idősebbek - legközelebbi rokonai az élő magyar költészetben. Az *Elérhetetlen föld* és az erdélyi *Kapuállító* költői, a Kilencek és Farkas Árpádektól."²⁵³

Személyiségének sajátossága a költői személyiség cselekvő történelmi jelenléte, folyamatos vélemény-nyilvánítása, melyet költői, tehát egyetemes érvényre igényt tartó felelősségtudat ösztönöz. A relativizmus és az osztott lírai én korában ritka tünemény a költői személyiségnek ez a rendíthetetlen értéktudata, nyugalma, a versekben sugárzó szellemi-erkölcsi ereje, belső biztonsága.

Olyan költői személyiség áll előtűnik ezekben a versekben, aki minden körülmények között magára veszi a Babits-i intelmet, mely szerint az igazság szellemének ébrentartásáért az írástudók felelősek. Ez a felelősség nem publicisztikus kitételekben nyilatkozik meg, hanem a nyelvi alkotás összetett, semmi mással nem helyettesíthető, sokrétű, sokféle vonatkozást, asszociációt elevenen megkövetelő világában.

Wittgenstein elhíresült mondatát, mely szerint amiről nem lehet beszélni arról hallgatni kell, így módosítja a maga számára: "amiről általában nem lehet beszélni; nagyon konkrétan csak arról érdemes". Nietzsche 1956 után szintén sokat idézett mondatát, mely szerint a felejtésre való hajlam, a cselekvés egyetlen lehetséges módja, szintén iróniával utasítja elő, hiszen szerinte az emlékezés erkölcsi kötelesség, a személyiség és a közösség folytonosságának, minőségének alapeleme kell hogy legyen.²⁵⁴

Nagy Gáspárról Kormos István már első versei alapján úgy ítélte, hogy költészete tele van jó jelekkel, az eredeti látásmód erőteljes megnyilatkozásaival és történelmi érzékenységgel. Már ekkor észrevette lírájának erkölcsi igényességét, keménységét.²⁵⁵ Korai megállapítását igazolták Nagy Gáspár sorra megjelenő verseskötetei. Megrizte költői személyiségének különleges tisztaságát, acélos erkölcsi habitusát, s közben egyénivé formálta költői látás- és kifejezőmódját.

Nagy Lászlóval mondhatná: "azonos vagyok a szóval". Költészetének erkölcsi súlya is van, mert következetesen érvényesíti önmaga szigorú normáit. Gazdagon él a modern líra

²⁵³ . Olasz Sándor: Múlik a jövőnk. Nagy Gáspár válogatott és új versei. Forrás, 1990. 4. 95.

²⁵⁴ . V.ö.: Nagy Gáspár költői beszélgetés Kődöböcz Gábor. Paletta. Az EKFT közéleti lapja. 1998. dec. 7.

²⁵⁵ . Kormos István: "Anyámmal hófehérülök". Nagy Gáspár versei I. Élet és Irodalom, 1973. okt. 20.

eszközeivel, az iróniával, játékossággal, groteszkkal, a vizuális elemekkel, de ezek az verseiben sohasem véleménye rejtekezésének, személyisége önvédelmének az eszközei, hanem az élmény sokrét kifejezésének elemei. Az költészetében az avantgárd formai elemek is súlyos eszmék, érzések hordozóivá válnak.

Költ i világképét organikusán kialakított motívumrendszer jellemzi. M vészetének tematikai rendje is szembevetik. Egész versvilágát átfogják a magyarság sorskérdései, a történelmi igazságtétel igényének megnyilatkozásai és az emberlét értelmét szavatoló transzcendens bizonyosság vallomásai. Ezt a két fő motívumkört tematikusan szerkesztett kötetek, az *Amíg fölragyog a jászol* és a *... nem szabad feledni...* is kiemelik. Ezek mellett a harmadik leggazdagabb témakör az értéktanúsító, szövetségkeres portréversek, utalásos versek csoportja. Versvilágában a történelmi, morális és transzcendens érzékenységgel összefüggően egész belső mitológia jelenik meg, melynek fő motívumai az árulás, október, elmúlás és az Isten. Ezeknek a fő motívumoknak sokrét és gazdag tartománya van ebben a versvilágban. Az Isten-motívumkör például a teljes biblikus és szakrális képzetkört jelenti: a karácsonyi születést I a nagypénteki keresztre feszítésig, húsvéti feltámadásig és az üdvösség lehetőségéig. Az árulás Judás tettét I a forradalom elárulásáig és az emberhez méltó magatartás, a hivatás megcsúfolásáig sok-sok változatban jelenik meg ebben a versvilágban. Az elmúlás motívumköre az értékek pusztulásától a személyes lét végességével való számvetésig szintén sok változatban jelenik meg. Október sem csak 1956 októberét jelenti, hanem "a nemzet szabadságküzdelseinek és a megtorlásoknak imádságaként, tudati közkincs-ként megőrzött emlékeit és tanulságait is. Március 15-ét, június 16-át, október 23-át s november 4-ét is."²⁵⁶ S természetesen október 6-át is.

Motívumrendszere szuverén belső világának tükröje, s mivel költ i személyisége egyaránt érzékeny a múltra és jelenre, s mivel morális igényessége nyílt szólásra ösztönzi, költészetében Magyarországnak az emberi magatartásmódokban is tetten érhető erkölcsi válsága erőteljesen és éles kritikai fényben mutatkozik meg.

Igénye a dolgok néven nevezése, a tisztánlátás, következetes erkölcsi magatartás. Költészetének kitüntetett jegye az is, hogy gazdag élményvilág plasztikusan jelenik meg benne, de az élményvers létfilozófiai dimenziókba emelkedik, az emberi létezés nagy kérdéseiről mond hiteles és érvényes egyéni véleményt.²⁵⁷

²⁵⁶ V. ö.: Monostori Imre: "Egyszer mindent...". In: M. I.: i. m. 215.

²⁵⁷ V.ö.: Olasz Sándor: Múltika jövőnk. Nagy Gáspár válogatott és új versei. Forrás, 1990. 4. 95.

RÖVID ÉLETRAJZ

Nagy Gáspár egy dunántúli kis faluban, Bérbaltaváron született 1949. május 4-én. Szülei - Nagy Gáspár és Kelemen Erzsébet - földm. vesek voltak. Gyermekkorának két meghatározó élményköre a paraszti élet és a kereszténység volt. A Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett 1967-ben. 1968-1971-ben Szombathelyen népm. vel. -könyvtár szakos f. iskolai hallgató. 1971-ben kapott diplomát. 1971-t l. Budapesten könyvtárosként dolgozott el bb. rövid ideig a Zrínyi Katonai M. szak. F. iskolán, majd a Szabó Ervin Könyvtár fiókkönyvtáraiban, 1974-75-ben pedig a Magyar Írók Szövetsége könyvtárában. 1972-75 között esztétikai tanulmányokat folytatott. 1976-1980 között a Móra Kiadó lektora. 1981-t l. 1985-ig a Magyar Írók Szövetségének titkára. Az írószövetség könyvtárosaként, majd titkáraként személyesen megismerte szinte az összes él. magyar író, találkozott Közép-Kelet Európa sok m. vészével is. 1985-t l. a Bethlen Alapítvány titkára. 1988-tól a Hitel cím. folyóirat szerkeszt. je. 2000-t l. a Magyar M. vészeti Akadémia tagja.

1974-ben megn. sült, felesége Szabó Márta. Három gyermekük született: Réka (1975), Áron (1979) és Rita (1982).

Az 1956-os forradalom eszméi már gyermekkorában megragadták. 1968, a Prágai Tavasz leverése végképp elkötelezte a történelemmel. Személyes feladatának érezte a diktatúra elleni küzdelmet és nyíltan szót emelt a történelem tényeinek meghamisítása ellen. Költészetének kezdetekt l. fogva fontos motívuma lett "ötvenhat", "október" és "hatvannyolc". Aktív tagja volt a Fiatal Írók József Attila Körének a hetvenes években. Kezdett l. munkatársa volt az 1975-ben indult Mozgó Világnak, melynek szerkeszt. it a politikai hatalom 1983-ban leváltotta. 1984-ben az Új Forrás cím. folyóiratban jelent meg az *Örök nyár, elmúltam kilenc éves* cím. "rendszerelváltó verse", mely nyíltan követeli az 1956. októberi forradalom kivégzett miniszterelnökének, Nagy Imrének az eltemetését és gyilkosainak néven nevezését. E verse miatt 1985. márciusában fel. kellett adnia írószövetségi állását. 1986-ban a Tiszatáj cím. folyóiratban megjelent *A Fű naplójából* cím. verse miatt pedig a folyóirat szerkeszt. it váltották le. Nagy Gáspár költészete a magyarországi rendszerelváltás folyamatának érzékeny ösztönz. je és kritikus megítél. je.

Irodalmi díjai, kitüntetései: Radnóti-díj (1977), Alföld-nívódíj (1978), a Magvet Kiadó nívódíja (1982), clevelandi József Attila-díj (1986), József Attila-díj (1990), Magyar M. vészetiért Díj (1990), a Szépirodalmi Kiadó nívódíja (1990), Greve-díj (1992), Artisjus irodalmi díj (1992), Tiszatáj-díj (1993), Nagy Imre emléklap (1993), Kölcsey-díj (1994), Ratkó József-díj (1994), Getz-díj (1995), Balassi Bálint-emlékkard (1999), Kortárs-díj (1999),

Kossuth-díj (2000), A Nemzeti Társaskör Hűség-díja (2001), Szent Márton-díj (2003), Bárka-díj (2003).

NAGY GÁSPÁR M VEI

- Koronat z*[Versek.] 1975, Budapest , Móra Kiadó. Kozmosz Könyvek.
- Halántékdob*[Versek.] 1978, Budapest , Magvet Könyvkiadó.
- Földi pörök*[Versek.] 1982, Budapest ,Magvet Könyvkiadó
- Áron mondja*[Gyermekversek Orosz István rajzaival.] 1986, Budapest, Móra Kiadó
- Kibiztosított beszéd*[Versek.] 1987, Budapest, Magvet Könyvkiadó
- Múlik a jövőnk*[Válogatott versek.] 1989, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó
- Mosolyelgázás*[Versek.] 1993, Budapest, Orpheusz Kiadó
- Fölös ébrenlétem*[Versek] 1994, Lakitelek, Antológia Kiadó
- Zónaid* [Vers, m fordítás, esszé.] 1995, Budapest, Széphalom Könyvm hely
- Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában*[legény-részlet] 1995, Budapest, Magvet Könyvkiadó
- Tudom, nagy nyári délután lesz*[Versek 1994-1997.] 1998, Budapest, Kortárs Kiadó
- Szabadrabok*[Egybegy jtött versek, 1968-1998] I-II-III. kiadás. 1999, 2000, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó
- Kanizsa vár (vissza)*[Próza.] 1999, Harkány László kiadása. Nagykanizsa
- Hullámozó vizeken keresztül*(versciklus König Róbert linómetszeteivel; magyar-német nyelv számozott mappa, Kárpáti Pál fordítása), 2000, Szentendre, Vincze Papírnyomó M hely
- Húsz év a kétezerb I*[Versek.] 2000, Szeged, Tiszatáj könyvek
- Amíg fölragyog a jászol*[Versek. Illusztrálta Keresztes Dóra] 2001, Budapest, Magyar Könyvklub
- ...nem szabad feledNI...! (versek - 1956 láthatatlan emlékm vének talapzatára).* [Versek] 2002, Budapest, Püski Kiadó
- Ezredváltó, s r évek*[Versek] 2003, Budapest, Széphalom Könyvm hely

VÁLOGATOTT IRODALOM NAGY GÁSPÁR MUNKÁSSÁGÁRÓL

- Ács Margit: *Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz.* Tiszatáj, 1999. 5. és Á. M.: A hely hívása. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2000. 315-322.
- Ágh István: *Egy ars poetica megvalósulása.* Tiszatáj, 2000. 8. 86-92. és: Á. I.: Ahogy a vers mibennünk, Széphalom Könyvm hely. Budapest, 2001. 222-232.
- Bakonyi István: *Nagy Gáspár: Fölös ébrenlétem.* Árgus, 1994. máj-jún.
- Berkes Tamás: *Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd.* Kortárs, 1988. 2. 153-155.
- Bogdán László: *T rbot (75). Nagy Gáspár: Szabadrabok.* A Hét. 1999. okt. 7. 6.
- Cseke Péter: *Húsz év a kétezerb I. Szélfegyverek Nagy Gáspár verseskönyvéhez.* Korunk, 2000. 12. 111-119.
- Csiki László: *Öröknyár. Nagy Gáspár: Szabadrabok.* Libri. 2001. szept. VI. évf. 9. sz. 11.
- Csörös Miklós: *Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd.* Életünk, 1988, 10. 953-954.
- Domokos Mátyás: *Pillantás az ÉvTiZeDhAtÁrHiD-ről* (Nagy Gáspár). Tiszatáj, 1986. 6. 33-35. és D. M.: Átkelés, áttérés. Szépirodalmi Kiadó. Budapest, 1987. 350-355.
- Drescher J. Attila: *Nagy Gáspár verseskönyvei.* Kortárs, 1983. 2. 314-317.
- Fzfa Balázs: *Nagy Gáspár: Fölös ébrenlétem.* Élet és Irodalom, 1994. V. 27.
- Gáspári László: *Mondatösszevonás-típusok és funkciók Nagy Gáspár költői nyelvében.* Magyar Nyelvőr, 2001. 2. 180-186.
- Gárpári László: *Retorikai-stilisztikai konstrukcionális egységek grammatikai szerveződése - Nagy Gáspár-kommentárok.* Magyar Nyelvőr, 2002. 1. sz.
- Görömbei András: *Nagy Gáspár földi pörei.* Forrás, 1984. 8. és In G. A.: "Ki viszi át...?" Szépirodalmi Kiadó. Budapest, 1986. 264-285.
- Görömbei András: *Nagy Gáspár újabb versei.* Alföld, 1989. 4. 74-78., Magyar Napló, 1990. 8. 6. és In G. A.: A szavak értelme. Püski Kiadó. Budapest, 1996. 228-238.
- Görömbei András: *Költés a kilencvenes években. Nagy Gáspár öt könyvéről I.* Új Forrás, 1999. 1. 5-20. és In G. A.: Létértelmezések. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 1999. 201-220.
- Gróh Gáspár: *Nagy Gáspár: Augusztusban Ludvík Jahn nyomában (legény-részlet).* Életünk, 1996. 8. 802-804.
- Horkay Hörsher Ferenc: *Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk.* Életünk, 1990. 8.
- Jánosi Zoltán: *"Ítéletidőben, pusztában-országban". Vázlat Nagy Gáspár közéleti lírájáról.* In: J. Z.: Idő és ítélet. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2001. 201-222.
- Jánosi Zoltán: *"Két part között a hit". Pilinszky-érintkezések Nagy Gáspár költészetében.* In:

- J. Z.: Id és ítélet. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2001. 223-244.
- Kalász Márton: *Nagy Gáspár: Szabadrabok*. Vigilia, 2001- 1-
- Karádi Zsolt: *Abból a jászolból*, Holnap, 1993. október, 85-90.
- Kemsei István: *Nagy Gáspár: Koronat z*. Kritika, 1976. 3.
- Kerék Imre: Nagy Gáspár két új könyvére 1. Várhely, 2003. 3. 87-90.
- Keresztury Tibor: *A félrevert éjszaka szívhangjai. Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd*. Jelenkor, 1988. 9. 854-856.
- Koppány Zsolt: *Kultikum ésfényl magasság. Nagy Gáspár: Húsz év a kétezerb I*. Somogy, 2002. 2.
- Kormos István: *"Anyámmal hófehérülök" (Nagy Gáspár verseir I)*. Élet és Irodalom, 1973. október 20. és Kormos István művei. Osiris-Századvég. Budapest, 1995. 218-219.
- Márkus Béla: *Szócipel k és csókmesterek. Nagy Gáspár: Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában*. In M. B.: Nem dolgozunk feledni. Kráter műhely. Pomáz, 2000. 89-98.
- Márkus Béla: *Tudom, nagy nyári délután lesz. Nagy Gáspár új versei*. In M. B.: Nem dolgozunk feledni. Kráter műhely. Pomáz, 2000. 29-35.
- Monostori Imre: *Nagy Gáspár egy levelére. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz*. In M. I.: Mesterek, kortársak. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2000. 213-218.
- Mórocz Zsolt: *"Az információ ellen rzött"*. Magyar Szemle, 2003. április és M. Zs.: Posztmodern életfa, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2003. 309-316..
- Nagy Gábor: *"Eszel s napok, évek jönnek". Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz*. Kortárs, 1998. 10. 92-97. és N. G.: Az olvasás tétje. Magyar Napló. Budapest, 2003. 110-117.
- Olasz Sándor: *Zónaid . Nagy Gáspár "közép-európai naplója"*. Életünk, 1995. 11. 1054-1057.
- Olasz Sándor: *Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk*. Forrás, 1990. 4. 94-96.
- Papp Endre: *Dac és remény. Nagy Gáspár: Ezredváltó, s r évek (Száz vers 1998 márciusától - 2003 márciusáig)*. Bárka, 2003. 4. 127-130.
- Pécsi Györgyi: *Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk*. Alföld. 1990. 90-94.
- Pécsi Györgyi: *Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd*. Új Forrás, 1989. 2. és P. Gy.: Nagy Gáspár két könyve. Olvasópróbák. Felsőmagyarország Kiadó. 1994. 185-198.
- Pécsi Györgyi: *Nagy Gáspár: Mosolyelágazás. A hallgatás könyve*. Tiszatáj, 1994. 2. 70-72. és P. Gy.: Nagy Gáspár két könyve. Olvasópróbák. Felsőmagyarország Kiadó. 1994. 185-198.

- Pomogáts Béla: *Kép és dráma. Nagy Gáspár: Földi pörök* Új Írás, 1983. 4.
- Rónay László: *"Feltámadás a halálból": Nagy Gáspár.* In: R. L.: Isten nem halt meg. A huszadik századi magyar spirituális líra. Szent István Társulat. Budapest, 2002. 261-270.
- Simon Zoltán: *Nagy Gáspár: Földi pörök.* Kortárs, 1983. 8.
- Szakolczay Lajos: *Nagy Gáspár. In Fiatal magyar költők 1969-1978.* Szerk. Vasy Géza. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. 148-156.
- Szakolczay Lajos: *Az élére állított vers. Nagy Gáspár: Földi pörök* Jelenkor, 1983. 4. 305-308. és Sz. L.: Töretlen gerincek kopogtatása. Nagy Gáspár költészetéről I. In: Sz. L.: Ötágú síp. Magvet Könyvkiadó. Budapest, 1989. 271-288.
- Szakolczay Lajos: *A szeretet hajtósíja. Nagy Gáspár: Fölös ébrenlétem.* Kortárs, 1994. 12. 97-100.
- Szakolczay Lajos: *Nagy Gáspár: Szabadrabok* Bárka, 2000. 1.
- Szigeti Lajos Sándor: "Jézusos fejlehajtva". Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk.* M hely, 1991. 2. és Sz. L. S.: Evangélium és esztétikum. Széphalom Könyvműhely. Budapest, 1996. 215-224.
- Tüskés Tibor: *Nagy Gáspár: (legény-részlet).* Lyukasóra, 1996. 5. 29.
- Tandori Dezső: *"Halálon túl kicsit". Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk.* Élet és Irodalom. 1990. ápr. 27.
- Tarján Tamás: *Nagy Gáspár: Augusztusban Ludvík Jahn nyomában (legény-részlet).* Vigilia, 1996. 12. 954-955.
- Tornai József: *Biztatás különbözősége.* Forrás, 1976. 4. 75-77.
- Vasy Géza: *Nagy Gáspár: Koronát z. Tiszatáj,* 1976. 10. 86-88.
- Vasy Géza: *Közép-Európa és a költészet. Nagy Gáspár új könyve.* Új Forrás, 1995. 10. 36-40.
- Vasy Géza: *Júdásfa és maszkabál.* In: V. G.: Tárgyiasság és látomás. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2000. 148-156.
- Vekerdi László: *Nagy Gáspár: Zónaid.* Kortárs, 1996. 3. 110-112.
- Vilcsek Béla: *Élére állított versek. Nagy Gáspár: Ezredváltó, száz év.* Árgus, 2003. 10. 46-57.